

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΑΛΚΑΙΟΣ, ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Ο ΚΕΙΟΣ, ΗΡΑΚΛΗΣ ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΚΩ-
ΣΤΑΣ ΡΙΖΑΚΗΣ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ, ΙΑΝ-
ΘΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ, Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ, ΔΗΜ. ΓΙΑΚΟΣ, ΝΙΚΟΣ ΠΑ-
ΝΑΓΙΩΤΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ.

282 - 283

ISSN 0554 - 3363

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος εκδότης: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Άνδροκλέους 2, Λευκωσία, Τηλ. 65900

Για τούς Συνδρομητές Έλλάδας:

Παρακαλώ να πληρώνεται ή συνδρομή στην ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πίστωση Λογαριασμού 080/51260530

στο όνομα: Παναγιώτης Κ. Χρυσάνθη

αίτιολογία: Συνδρομή περιοδικού «Πνευματική Κύπρος» έτος...

και να μας στέλλεται ή απόδειξη για τα βιβλία μας.

Έτήσια συνδρομή	ΚΕ3.00
Έτήσια συνδρομή διά βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμούς	ΚΕ4.00
Έτήσια συνδρομή έξωτερικού	\$14 (δολάρια)
Τμή Τεύχους	ΚΕ0.50 σέντ
Τμή διπλού τεύχους	ΚΕ0.75 σέντ

Τα χειρόγραφα δεν επιστρέφονται. Κλισέ και φωτογραφίες επιστρέφονται.

100 ανάτυπα προς τρείς λίρες τη σελίδα πληρώνονται από τον συγγραφέα στον τυπογράφο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΛΚΑΙΟΣ (μετ. Ήρ. Άγγελίδης): Πολεμά το άγριοκαίρι	97
ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Ο ΚΕΙΟΣ (μετ. Ήρ. Άγγελίδης): Η ζωή του ανθρώπου, Υπόθεση προς νέον	97
ΚΩΣΤΑΣ ΡΙΖΑΚΗΣ: Ο ποιητής Γ. Β. εν έτει 1982	98
ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ο γιός του Άριφ	99
ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ: Ξαναδιαβάζοντας τα Έλληνικά Δημοτικά Τραγούδια	105
ΙΑΝΘΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ: Στόν τάφο του ποιητή	109
ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Η ποίηση του Λευτέρη Γιαννίδη:	110

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Κ. Προυσή: Πέτρου Χάρη «Ήμέρες Όργης» — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Γ. Χατζηκωστή: Γ. Θ. Βαφόπουλος «Ποίηση και Ποιητές» — Κ. Προυσή: Κ. Χρυσάνθη «Άπό την Ίστορία της Κυπριακής Ίατρικής» — Δημ. Γιάκου: Στ. Γεράνη «Ένας εύσισθητος μποξέρ που έγινε άστυφύλακας», Ίασ. Εύαγγέλου «Ψηφίδες ΙΑ'», Άνδρ. Όνουφρίου «Του 35ου παράλληλου» — ΜΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ: Κ. Χρυσάνθη και Γιάννη Λέφκη — ΓΕΝΙΚΑ — ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ.

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ: «Τό περιοδικό «Κυπριακά Γράμματα» (συνεργάζονται: Κ. Χρυσάνθη, Νίκος Παναγιώτου, Γ. Κ. Ίωαννίδη και Κ. Προυσή).

ΔΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Τά κείμενα που δημοσιεύονται στο περιοδικό «Πνευματική Κύπρος» άποτελοϋν πνευματική ιδιοκτησία του συγγραφέα τους, ό όποιος φέρει και την εϋθύνη των άπόψεών του.

Τά κείμενα δημοσιεύονται με την όρθογραφία του συγγραφέα.

Δέν γίνονται δεκτές έπιστολές με ψευδώνυμο: Ό έπιστολογράφος πρέπει νάχει τ' όνοματεπώνυμό του στο χειρόγραφο και την ύπογραφή του. Θα δημοσιεύεται ή έπιστολή πάντοτε με τό όνομά του.

Καθετί που δημοσιεύεται χωρίς όνοματεπώνυμο άνήκει στον διευθυντή του περιοδικού, ό όποιος άσφαλώς φέρει και την εϋθύνη.

Υπεύθυνος κατά νόμον: Δρ Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Τύπος: Τυπογραφεία - Λιθογραφεία «ΘΕΟΠΡΕΣ» ΛΤΔ, Τηλ. 44940 - 48883

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΙΜΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Υπεύθυνος: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΚΔ' |

ΙΟΥΝΙΟΣ — ΙΟΥΛΙΟΣ 1984

| ΑΡ. 282—283

ΑΛΚΑΙΟΣ

ΠΟΛΕΜΑ Τ' ΑΓΡΙΟΚΑΙΡΙ

Βρέχει ὁ Δίας· τὸν οὐρανὸ μαῦρα σκεπάζουν νέφη
κι ἀπὸ τὸ κρύο τὰ νερά παντοῦ εἶναι παγωμένα.
Ξύλα παλλὰ ρίξε στή σπιά· καθόλου μὴ σὲ νοιάζει
Κέρνα καὶ ἴπινε ἀδιάκοπα γλυκὸ κρασί μισοχάτο
καὶ γύρε σὲ προσκέφαλο μὲ πούπουλα γιομάτο.

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ ΚΕΙΟΣ

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Λίγη ἰσὸν ἄντρα ἢ δύναμη, κι ἡ κάθε μιὰ φροντίδα
ἀνώφελη, καὶ σπὴ ζωὴ, πού λίγα κρατεῖ χρόνια,
τὰ βάσανα σωριάζονται τὸ ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο.
Κι ὁ θάνατος, πού δὲ μπορεῖ κανένας νὰ ξεφύγη,
ὅμοια κρεμιέται ἀπάνω μας, τί μέρος ἔχουν ἴδιο
ἀπὸ τῆ. Μοῖρα κι οἱ καιοὶ κι ὅποιος κακὸς λογιέται.

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ ΚΕΙΟΣ

ΥΠΟΘΗΚΗ ΠΡΟΣ ΝΕΟΝ

Κανένα πρᾶμα στή ζωὴ ἰστέριο δὲ μένει πάντα·
τὸ διαλαλεῖ πολὺ ὁμορφα τῆς Χίου τ' ἄξιο τέκνο:
«ὅπως τῶν φύλλων ἢ γενιά, ἔτσι καὶ τῶν ἀνθρώπων».
Μὰ παλὺ λίγοι ἀπ' τοὺς θνητοὺς τὰ λόγια ἐτοῦτα νιώσαν
καὶ στήν καρδιά τους τάβαλαν· γιατί ἡ ἐλπίδα πάντα
στή στήθη τοῦ ἄντρα καὶ τοῦ νιοῦ φυτρώνει κι ἐκεῖ μένει.

Κι όταν τὸ ἄνθος ὁ θνητὸς τῆς νιότης τῆς φλογάτης
 ἔχη, μ' ἀνόητη ψυχὴ μέσ' στὸ μυαλό του βάζει
 πολλὰ ποῦν' ἄκατόρθωτα, τὰ γηρατεῖα ἔεχνάει,
 ὅμοια τὸν θάνατο. Γερὸ καὶ τὸ κορμί ὅταν ἔχη,
 ποτὲ δὲ βάζει μέσ' στὸ νοῦ τὴν καταλύτρ' ἀρρώστια.
 Μὰ ὅσοι τέτοια σκέφτονται, ἀνόητοι λογιούνται,
 κι οὔτε πὼς εἶναι λιγοστά τὰ χρόνια τῆς ζωῆς μας
 μαζί κι ἡ νιότη ἢ ἔμορφη ποτὲ πους ἰλογαριάζουν.
 Μὰ ἐσύ στὸ νοῦ σου βάλε τα κι ὅλες τίς δυσκολίες
 ὑπόμενε ὡς τὸ τέλος σου, καὶ σπὴν ψυχὴ σου δίνε
 μὲ προθυμιά κάθε χαρὰ μὲ τὰ καλὰ σου τὰ ἔργα.

Ἀπόδοση: ΗΡΑΙΚΛΗ ΑΓΓΕΛΙΔΗ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ Γ. Β. ΕΝ ΕΤΕΙ 1982

Ἡ νύχτα εἶμαι, ἐπιδερμικὰ ἰδωμένη
 μὲς ἰσὺ τοὺς φακοὺς πειραστικῶν.
 Εἶμαι ἡ σιωπὴ: τὸ ἀπακούμπι τῶν λυγμῶν
 Ἡ κίνηση, ἡ διαδοχὴ τῶν πλάνων
 δεκάδες χρώματα καὶ ἀριθμοὶ
 ἡ φυσικὴ ἐνέργεια τέλος εἶμαι.

Ἔστερα ἀπὸ μεγάλη ἐκκένωση
 αὐτιστικὸ παιδί
 μετὰ τὸ χτίσιμο, ἀβέβαιο πηλοφόρι.
 Αὐτὰ γιὰ τοὺς ἐλάχιστους ποὺ ἐπέτρεψα
 νάχουνε νταραβέρια μὲ τὸ σῶμα μου.

Πάντως γιὰ τοὺς πολλοὺς, δεχτήκαμε ἤδη
 πὼς εἶμαι ἡ νύχτα, ἡ σιωπὴ, ἡ κίνηση
 ὅλα ὅσα προανέφερα κι ἀκόμη
 μιὰ μηχανὴ ἐκκολαπτικὴ γιὰ στίχους.

Μόνο φοβᾶμαι πάντα μὴ στερέψω.
 Τρέμω καθ' ὅλα ἀνήσυχος
 μπρὸς σ' ἐπικείμενη διαρροή
 ἔξαφνο βραχυκύκλωμα.

ΚΩΣΤΑΣ ΡΙΖΑΚΗΣ

Ο ΓΙΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΦ

(Διήγημα)

Ἐῴμαστε στὰ ὄρια. Ἄπ' ἐκεῖ τὸ τουρκοχώρι Πέκιοι. Ἄπ' ἐδῶ ἔμεις, ἡ Βόνη, 250 μέτρα ἀπὸ τὸ ἀκριβὸ σπίτι, τὸ δικό μας, ὡς τὸ σπίτι τοῦ Χασανουδιοῦ. Εἶχανε κι αὐτοί, οἱ Πέκιοιτες, καλὰ χωράφια. Ὅμως εἶχαμε κι ἔμεις, οἱ Βογιάτες. Τὰ παχειὰ χωράφια, τὰ πραγματικὰ σιταρχώραφα, πού δίνανε κάθε χρόνο πλούσια τὸ σῆμα, ἀνῆλθανε στὴν ἐκκλησιά ἢ στὸ Ἐθνάφ, τὸν ἀντίστοιχο τουρκευτικὸ ἄργασιμό.

Ἐμεῖς μὲ τὸ σπιτικὸ τοῦ Ἀρίφ, τοῦ ἄρχοντα τοῦ Πέκιοι, εἶχαμε φιλίες κι ἀγάπες, πάπου πρὸς πάπου. Ὅχι πὼς δὲν τὰ πηγαίναμε καλὰ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ ὁ πατέρας κι ὁ Ἀρίφ ἦταν σχεδὸν ἀδέρφια σὲ ὄλα. Ἐμεῖς, τὰ παιδιὰ, ἀγόρια καὶ κορίτσια, μπαίναμε στὸ σπίτι τοῦ Ἀρίφ ἐλεύθερα, ἐνῶ μῆτε Τοῦρκος συγγενὴς ζύγωνε τὰ κορίτσια. Μιὰ φορά κάποιος καλοκαίρι — ἤμουνα κάπου 15 χρόνων — καθόμαστε στὸ λιακωτὸ τοῦ Ἀρίφ μὲ τὰ κορίτσια του καὶ τὸ γιό του. Τὰ κορίτσια μὲ τὰ μεσοφόρια τους, ἔμεις γυμνόστηθοι. Τοῦτο τ' ἀρχοντικὸ τοῦ Ἀρίφ περιφραζόταν μ' ἓνα ψηλὸ τοῖχο, ἦταν πέρα γιὰ πέρα πυργογυρισμένο. Ἐμπαινες ἀπὸ τὸ ξωπόρτι καὶ θρυσκόσουν στὸ λιακωτὸ δεξιὰ κι ἀριστερά. Στὸ ἀριστερὸ μέρος, πού εἶχε ἀντίκρου τὸ πηγάδι (πάντα ἀριστερὰ στὴν αὐλὴ τους ἀνοίγανε τὸ πηγάδι οἱ Τοῦρκοι), ἀντίκρινες δυὸ τρίγωνα καφασωτά, ὅπου ἀπλωνε τὴν πρασινάδα του καὶ τὸ ἀνόθι του τὸ γιασεμί. Ἐκεῖ στρώσανε τὴν τάβλα μὲ τὴν καρὼ μαντηλιά, πού κατάλληγε σὲ κόκκινα κρόσια ὀλόγυρα. Ἡ χανοῦμισσα ἔφερε στὸ λαβέζι τὴ μολοχία μὲ τὸ κρέας καὶ τὴ σέρβιρε στὰ πιάτα. Σὲ μιὰ πιατέλα ἀχνίζανε οἱ κριθαρένιες πίττες, θούτηγμένες μὲς στὸ μέλι.

— Ἄντε γὰ φάτε, μάτια μου, μᾶς λέει ἡ Ἀρίφαινα, εὐτυχημένη πού ἔβλεπε γεμάτα ὄρεξη τὰ παιδιὰ της. Σ' ἀρέσουν, Ἀντρέα; λέει σ' ἔμένα καρτερώντας τὸν καλὸ μου λόγο.

Δοκίμασα στὰ πεταχτά.

— Εἶναι θαυμάσια, θεῖα Ἀρίφαινα. Γεῖα στὰ χέρια σου.

Ἐῴδα τὴν εὐτυχία στὸ χαμόγελό της.

Καὶ νά! τὸ ξωπόρτι ἀνοίγει καὶ τραβάει ὁ Ἀρίφης μέσα τὰ γαϊδούρια του. Γύριζε ἀπὸ τὴν πολιτεία μ' ἓνα σωρὸ πραμάτια, φορτωμένη στὸ θηλυκὸ ζῶο. Κοιτάζει τὴν Ἀῖσέ, τὴν πιὸ μεγάλη κόρη, μὲ τὸ μεσοφόρι. Ἐμᾶς, τ' ἀγόρια γυμνόστηθα.

— Βρὲ Ἀῖσέ, γιατί δὲ φοράς τὸ φουστάνι σου; φωνάζει ξέπνοος ἀπὸ τὴ ζέστη καὶ τὴ δίψα.

— Ἐχει ζέστη, πατέρα. Δὲν μπορῶ γὰ φάω... τοῦ ἀπάντησε.

Κι ὁ Ἀρίφ δὲν δευτέρωσε λόγο ἐπιτιμητικὸ.

—“Ε! ἀδερφός σου εἶναι κι ὁ Ἀντρέας (ἐγὼ δηλαδή).

Κ’ ἐδῶ πού τὰ λέμε σὰν ἀδερφές μου τίς ἐνωθα, παρόλο πού θρισκόμουν στὸ πρῶτο ξύπνημά μου καὶ τὸ αἷμα μου ἀνάδραζε ἀπὸ τὸν πυρετό.

Εἶχε ὁ πατέρας μου ἀνθρωπιὰ καὶ καλοσύνη, ἀλλὰ τὰ ἴδια εἶχε κι ὁ Ἀρίφ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ ἀνάγκη τῆς ζωῆς τοὺς ἔφεργε πιὸ κοντά. Ἐφτά παιδιὰ ὁ πατέρας μου ἔπρεπε νὰ θρέφει, ἐννιά ὁ Ἀρίφ. Γι’ αὐτὸ συνεταιρέφανε στὴν καλλιέργεια ἐκκλησιαστικῶν χωραφιῶν, τούρκικων κ’ ἐλληνικῶν. Τίμια κι ἀδερφικὰ περάσανε ὅλα τὰ χρόνια χωρὶς παρεξηγήσεις. Μιά χρονιά, μάλιστα, ἡ κατάρα τοῦ Ἰούνη, μὲ κείνη τὴν ξαφνικὴ μπόρα, πῆρε τὸ μάλαμά μας, σπειρὶ καὶ ἄχερο δὲν ἔμεινε στ’ ἄλώνι, καὶ θάταν προβληματικὸς ὁ ἐπόμενος χειμῶνας γιὰ τὸ σπιτί μας. Εἶχε πάρει πρῶτος ὁ Ἀρίφ τὰ 25 του γομάρια, τ’ ἄπλωσε στ’ ἄλώνι, πῆρε τὸ στάρι καὶ τ’ ἀποθήκευσε. Ὑστερα ὁ πατέρας ἔστρωσε τὰ δικά μας 25 γομάρια. Καὶ ξέσπασε ἡ καταραμένη μπόρα, σωστὴ θεομηνία. Στὰ θορειοδουτικά, πέρα στὴν οὐρὰ τοῦ Πενταδάκτυλου, μαύρισε ὁ οὐρανός. Ἀπόμακτρα ἀκούονταν τὰ μπουμπουνητά. Ἐδῶ στὸν κάμπο σηκωθήκανε οἱ ἀνεμοστρόβιλοι καὶ χορεύανε τὸ χρυσαφὶ ἄχερο σὲ χίλια ὄυδ καμῶματα, σὲ χίλιους ὄυδ τρόπους. Χτυποῦσε ὁ ἥλιος καὶ χρύσωνε τὸν ἀνεμοστρόβιλο. Τρελαινόσουν νὰ βλέπεις τοῦτον τὸ χρυσοῦ κόσμο. Ἀλλὰ τὰ ἔμπειρα μάτια τῶν χωρικῶν γέμισαν φόβο.

—Τρέξε νὰ κλείσεις πόρτες, παράθυρα καὶ νὰ μαζέψεις τὰ στρώματα ἀπὸ τὸ δῶμα, φωνάζει ὁ γέρο Κωστής στὴ μεγάλη του κόρη.

—Ὅλοι νὰ τραθήξουμε τὰ σακκιά μὲ τὸ στάρι μέσα στὰ λιανικωτά, νὰ μὴ βραχοῦνε... φωνάζει κάποιος ἄλλος.

—Κλείσε, Γιωργῆ, τίς δυὸ δεσιές, νὰ μὴν κατέβει τὸ νερὸ καὶ ρίξει τίς νοματιές, μουγκρίζει ὁ παπα - Στάθης, τὸ φόδητρο τοῦ χωριοῦ.

Καὶ ξαφνικὰ πέφτουν οἱ πρῶτες χοντρές στάλες, πού ἀνοιγαν τρύπες στὸ χῶμα. Μύρυσε ὁ τόπος χωματίλα καὶ πνίγηκε μὲς στὴ ζεστὴ ἀνάδρα. Ὑστερα χάλασε ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ὀργισμένη βροχὴ.

Τρέξαμε ὅλοι, ἀγόρια, κορίτσια καὶ γέροι, δίπλα μου ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ, νὰ σκεπάσουμε τὸ μάλαμα (σπειριὰ κι ἄχερα) μὲ δεμάτια, νὰ μὴν τὸ πάρει ὁ χείμαρρος, πού ἄπλωνε ἀπειλητικά. Ἦταν μιὰ πάλη, πού μᾶς τσάκωσε σῶμα καὶ ψυχὴ. Ὅμως τὸ νερὸ σκόρπισε τὰ σπειριὰ γύρω στὰ χωράφια. Ὁ πατέρας εἶδε τὴν κατάσταση, γύρισε πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ κάτι πικρὸ εἶπε στὸ Θεό. Ἐμεῖς, βρεγμένοι ὡς τὸ κόκκαλο, πήγαμε στὸ σπιτί ν’ ἀλλάξουμε μὲ τὴν καρδιά θοριὰ καὶ πικραμένη. Ἀργά, σκυφτὸς ἦρθε ὁ πατέρας. Ἐκεῖ πού ἡ μαύρη σιωπὴ πλάκωνε τὸ σπιτί μας, χτύπησε ἡ πόρτα.

—Ποιὸς μᾶς κατέβηκε τέτοια ὦρα; λέει ὁ πατέρας.

—Ἀρίφ ἦρθε, ἀκούεται μιὰ φωνή.

Τρέξαμε κάπως μουδιασμένοι στὴν ξύπορτα.

—Κάτι σακκιά μὲ στάρι, λέει μὲ ἱλαρὸ ὄφρος ὁ Ἀρίφ.

Ὁ ἄνθρωπος κατάλαβε τὸν καμῶ μας, πῆρε ἀπὸ τὴ δικὴ του σοδεῖα καὶ μᾶς ἔφερε νὰ περάσουμε τὸν ἐπόμενον χειμῶνα. Σὲ τέτοιες ὥρες συνήθως οἱ εὐχαριστίες ἐκφράζονται μ’ ἓνα χαμόγελο, ἓναν ἀναστεναγμὸ ἢ ἓνα θάκρυ. Ἡ μάνα μου δά-

κρυσε. Ὁ πατέρας κοίταξε χάμω, ἴσως νὰ ντράπηκε τὸ Θεὸ γιὰ τὸν πικρὸ λόγο ποὺ τοῦ εἶπε.

Ἔτσι περνούσαμε ἀδερφικά στὰ δυὸ χωριά μας, στὰ δυὸ σπίτια μας.

Ἀργότερα μεγαλώσαμε ἐμεῖς τὰ παιδιὰ. Ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ πῆγε στὴ Λευκωσία γιὰ νὰ γίνεῖ δάσκαλος. Ἐγὼ γράφτηκα στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο Λευκωσίας μὲ προσορισμὸ πάλι τὸ Διδασκαλικὸ Κολλέγιο. Καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν γονιῶν μας ἐκπληρώθηκε σὲ λίγα χρόνια. Δάσκαλος ἐγὼ στὰ μέρη τῆς Πάφου, ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό μου. Τὸ ἴδιο κι ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ.

**

Ἦρθε κάποτε ἡ χρονιά τοῦ ξεσηκωμοῦ. Εἶχε πιά ὠριμάσει ὁ καιρὸς τῆς πίκρας, ὁ λαὸς ζητοῦσε νὰ γίνεῖ νοικακύρης στὸν τόπο μας, νὰ φύγουν οἱ ξένοι ἀπὸ τὸ νησί. Ἐμένα μὲ πήρανε ἀντάρτη τὰ μαῦρα ὄρη. Τ' ἀδέρφια μου τὰ κλείσανε στὰ κρατητήρια. Ἡ μάνα μου κι ὁ γέρο πατέρας ἔπρεπε νὰ περιορίζονται τὶς περυσσότερες ὥρες στὸ σπίτι καὶ νὰ δηλώνουν τὴν παρουσία τους μιὰ φορὰ τὴν ἡμέρα στὸν ἀστυνομικὸ σταθμὸ.

Ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ μπλέχτηκε μὲ ἄλλες ὀργανώσεις στὴ Λευκωσία. Ὁ Ἑγγλέζος ἀπουκιοκράτης μίσθωνε ἀνθρώπους τοῦ νὰ ξεσηκώνουν μὲ διαδόσεις καὶ ὑποσχέσεις τὸ τούρκικο στοίχειο τῶν μεγάλων πόλεων. Ἔτσι θὰ δημιουργοῦσε ἀντιπερισπασμὸ καὶ δικαιολογίες ἢ προσχήματα γιὰ κάποιες πιὸ ἔντονες κι ἀνεπιθύμητες ἀπὸ τὸν πολιτισμένο κόσμον ἐπεμβάσεις στὸ ξεσήκωμα τῶν Ρωμιῶν. Τ' ἄλλα παιδιὰ, τὰ κορίτσια, εἶχανε κιάλας παντρευτεῖ σ' ἄλλα χωριά. Ἐμείνε ἔρημος καὶ μόνος ὁ γέρος. Τὰ μάτια του ἄρχισαν ν' ἀδυνατίζουν. Οἱ χωριανοὶ ἀπὸ λύπησιν τὸν βοηθοῦσαν. Περισσότερο οἱ Βονιάτες καὶ τὸ συγγενολόι μου. Στὰ τελευταῖα σφίζανε τὰ πράγματα. Οἱ προμήθειες δὲν ἔρχονταν εὐκολὰ ἀπὸ τὴν πόλη. Οἱ συγκοινωνίες μὲ τ' ἄλλα χωριά ἦταν δύσκολες. Δυὸ - τρεῖς γριῆς δικές μας ταῖζανε τὸν Ἀρίφ ποὺ τυφλώθηκε πιά, ἦταν ἓνα κορμὶ ἀνήμερο.

Κάποτε ἦρθε ἡ νέα ἐποχή. Οἱ Ἑγγλέζοι περιοριστήκανε στὶς βάσεις τοὺς χωρὶς νὰ πάσουν νὰ θρέφουν τὶς διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς Ρωμιούς καὶ τοὺς Τούρκους. Οἱ παλιοὶ ξαναβρῆκανε τὸ ρυθμὸ τους, τὶς φιλίες τους καὶ τὰ κοινὰ συμφέροντα. Ὅμως οἱ νέοι δηλητηριαστῆκανε πιά ἀπὸ τὰ φαρμάκια τῶν νέων ἰδεῶν ποὺ τοὺς προμήθευαν μὲ μαστοριά οἱ Ἑγγλέζοι κ' οἱ ἀνθρωποὶ τους. Ὡστόσο, ἡ σύγκρουση δὲ φαινόταν στὸν ὀρίζοντα. Κάποιες ὑποψίες τῆς ἐδῶ κ' ἐκεῖ διαλύονταν εὐκολὰ μὲ τοὺς ἐπιτήδειους τρόπους αὐτῶν ποὺ ἐτοιμάζανε τὴν ἀμάχη καὶ τὸ σπαραγμὸ. Ὡσπου μιὰ μέρα ξέσπασε τὸ κακὸ.

Οἱ ἰδιόι μας εἶπαν νὰ μαζέψουν ὅσους ἀντρες εἶχανε μείνει στὸ Πέκιοι, ἐκεῖ στὸ σπίτι τοῦ Χασανουδιοῦ, ἄκρη τοῦ τούρκικου χωριοῦ, γιὰ νὰ μὴν ἔχουν ἐλεύθερη κίνηση πρὸς τ' ἄλλα τουρκοχώρια. Ἀνάμεσα στοὺς περιορισμένους ἦταν κι ὁ τυφλὸς Ἀρίφ. Παλιὸς ἄρχοντας τῆς περιοχῆς εἶχε καὶ τὶς διαφορὲς του μὲ πολλοὺς Τούρκους συγχωριανούς του, προπαντὸς μὲ τοὺς μπερπάντηδες καὶ ταμπέληδες. Βρῆκαν τὴν εὐκαιρία τὰ κοράκια αὐτὰ νὰ τὸν παιδεύουν μὲ λόγια καὶ ὑπονοούμε-

να. Τοῦ ἀρκεύονταν ἀκόμα καί τίς πιδ ἀνθρώπινες δοθήθειες. Τότε οἱ φρουροὶ ἀνάλαβαν ὄλα: γὰ τὸν ταῖζου, γὰ τὸν παίρνου στὸ μέρος, γὰ τὸν πλένου. Κι αὐτὸς στὴ γλώσσα του κ' ἑλληνικὰ γὰ τοὺς εὐχαριστεῖ καὶ γὰ τοὺς δίνει ἕνα σωρὸ εὐχῆς. Κι αὐτοὶ γὰ τοῦ χτυπάνε φιλικὰ τοὺς ὤμουσ καὶ γὰ τὸν φωνάζου «παπουλῆ». Ἡ γριὰ Ἀρίφαινα ἦρθε μιὰ - δυὸ φορές γὰ θεῖ τὸ γέρο της. Αὐτὸς τῆς διηγόταν τίς περιποιήθεισ τῶν δικῶν μας, τῶν νεαρῶν φρουρῶν. Εὐχῆς καὶ μακροημέρευση τοὺς ἔδινε ἡ γριὰ κ' ἔσκυθε μὲ δυσκολία στίς μετάνοιες.

**

Ὅμως ὁ διάβολος τᾶφερε γὰ γυρίσει ὁ τροχὸς καὶ γὰ μᾶς κατεδοῦνε οἱ Τουρκαλάδες μὲ ἄρματα καὶ στρατοὺς κι ἀεροπλᾶνα. Οἱ χωριανοὶ δὲν προλάθαν γὰ πάρου τὸ δρόμο τῆς φυγῆς κ' ὕστερα τῆς προσφυγιάς. Ἐνα ἡμῆμα στρατοῦ τοὺς κύκλωσε καὶ οἱ νεαροὶ τῶν γύρω τουρκικῶν χωριῶν μ' ἐπικεφαλῆς τὸ γιὸ τοῦ Ἀρίφ καταφθάσαν στὴ Βόνη ἀρματωμένοι κι ἄγριοι γὰ ἐκδίκηση καὶ πλιάτσικο. Ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ πρόσταξε:

—Ὅλοι οἱ ἄντρες στὴν ἐκκλησιά. Ὅλες οἱ γυναῖκες στὸ σχολεῖο. Ἐμπρός.

Μὲ τίς σπρωξιές μᾶς ἐδηγήσανε. Στὸ μεταξὺ ἀπὸ τὰ ἱδύπανα χωριά φέρνανε μὲ κοντακιές καὶ κλωτσιές ἄλλουσ χωρικοὺς. Μαζεύτηκε κόσμος καὶ κοσμάκης ἐκεῖ στὴν ἐκκλησιά. Ἡ πνεγούρα, ἡ δίφα κ' ἡ ζέστη μᾶς καταπονοῦσαν ἀφάνταστα. Σὲ μιὰ στιγμὴ ἀκούστηκαν φωνές πιδ πέρα.

—Παπουλῆ... στρίγγλισε ἕνα κοριτσόπουλο.

—Ὁ Λιμνιώτης, ἐξήγει ὁ παπάς.

—Δηλαδή;

—Δὲν ἐννοεῖ γὰ φύγει ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς ἐγγονῆς του. Λέει πολέμησε τὸ 1912 στοὺς Βαλκανικοὺς καὶ κυνήγησε Τούρκο γὰ Τούρκο καὶ θὰ φοβηθεῖ τοῦτα τὰ ρεμάλα; Ἐ! θὰ τὸν σπᾶσου στὸ ξύλο, ἂν δὲν τὸν ξεκάνανε...

Ἐκεῖνη τὴν ὥρα ἀκούστηκε μιὰ ντουφεκιά.

—Πάει ὁ Λιμνιώτης. Σκόλωσε πιά. Ὁ Θεὸς γὰ τὸν συχωρέσει.

Μιὰ βαριά σιωπὴ ἔπεσε στὸ στῆθος μας.

—Ὅχι, ὄχι! φωνάζει μιὰ τρομαγμένη φωνὴ μέσα στὸ Ἱερὸ τῆς ἐκκλησιάς. Πατέρα, χριστιανοί... Παναγιά μου...

—Ἡ κόρη μου, μουγκρίζει ὁ Πίτσιλος κι ὀρθώνεται μὲ τὴν ἄγρια ὄψη ἀρχαγγέλου.

Μὲ τέσσερις πῆδους μπῆκε ἀπὸ τὴν Ὠραία Πύλη μέσα στὸ Ἱερὸ. Ἀρπαξε ἀπὸ τὰ μαλλιά τὸν Τούρκο διαστή. Γύρισε τ' ἄλλο χέρι καὶ τοῦδγαλε τὸ μάτι. Ὁ Τούρκος ἐρυχήθηκε σὰν τὸ μοσχάρι πὸ τὸ σφάζαν. Δυὸ ἄλλοι Τούρκοι ἀρπάξανε τὸν Πίτσιλο. Ἐνας τρίτος τὸν χτύπησε μὲ τὸ κοντάκι τοῦ δπλου στὸ σῆρο.

—Κρεμάλα ἀπὸ τὸ δέντρο, προστάζει ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ.

Κρεμάσανε τὸν Πίτσιλο. Ἀνέμιζε κείνο τὸ γερὸ σῶμα μέσα στὴν καλοκαιρινὴ πύρα. Ἀντίκρυ στὸ σχολεῖο, οἱ γυναῖκες ἀναλυθῆκανε σὲ θρηγο ἀτελεύτητο...

Στίς δέκα μέρες ἀπὸ τὸ στενὸ τοῦ Λιμνιώτη ἐρχόταν μιὰ ἀπαίσια δυσσομία.

“Όλοι αναρωτιόμαστε τί συμβαίνει. Ἀπὸ πτώμα ἦταν, ἀλλά... Ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ πρόσταξε ἕνα ξερακιανὸ Τούρκου, ξενοχωρίτη, νὰ πάει ὡς κάτω καὶ νὰ δεῖ ἀπὸ ποῦ ἐρχόταν τοῦτος ὁ ἀπαύσιος ἀγέρας. Στὸ μεταξύ ἔμεις κάναμε ἕνα σωρὸ ὑποθέσεις. Γύρισε ὁ ξερακιανὸς Τούρκος καὶ κάτι εἶπε στὸ γιὸ τοῦ Ἀρίφ.

—Παπά μου, ἰδουλειά ἰδική σου. Πήγαινε ὡς τὸ σπίτι τοῦ Λιμνιώτη, ἀποτείνεται: ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ στὸν παπὰ τοῦ χωριοῦ μας.

Ὁ παπὰς, μὲ πληγωμένη τὴν ψυχὴ, σηκώθηκε ἀπὸ τὸ καλντερίμι θπυ καθόταν συλλογισμένος καὶ πῆρε ἰδρόμο. Ὁ Τούρκος συνέχιζε κάτι νὰ λέει στὸ γιὸ τοῦ Ἀρίφ.

Σὲ λίγο γύρισε ὁ παπὰς.

—Τὸν καταφάγανε οἱ κότες, τὸν καημένο τὸν Λιμνιώτη. Τοῦ ἔριξα χῶμα. Ὁ Θεὸς ἄς ἀναπάφει τὴν ψυχὴ του, εἶπε κ' ἔσκυψε τὸ κεφάλι.

Ἡ κράτησή μας συνεχιζόταν, χωρὶς νέα. Κάθε λίγο κάποιος ἐπεισόδιο τάραζε τὴν ἀκίνησία μας. Ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ πρόσταξε, δίκαιε. Ὁκτὼ στὴ σειρά χωρικοὺς κρέμασε ἀπὸ τὰ δέντρα, χουγιάζοντας μεθυμένος ἀπὸ μίσος καὶ φαριμάκι.

—Βρὲ γιὲ τοῦ Ἀρίφ, τοῦτοι θρέφανε τὸ γονιό σου, τοῦ λέει μιὰ Τούρκισσα γριά.

—Ἐ! καὶ τί μ' αὐτό; Γκιαούρηδες εἶναι, τὸ γονιό μου ἔπρεπε νὰ θρέφουν.

—Μὰ ὁ Χασάνης κι ὁ Ἀχμέτ, ποῦ σοῦ γλυκομιλοῦν, τὸ γέρο σου κοροϊδεύανε καὶ τὸν προσβάλλανε, δευτερολογεῖ ἡ γριά.

—Ἄς μὴν εἶχε φιλίες μὲ τοὺς Ρωμοὺς.

Οἱ ἰδίσεκτοι χρόνοι καθήσανε στὸ σῆρκο τῆς Κύπρου. Στὴ μισή, στὰ ὄρεια, ὁ θάρβαρος κατακτητὴς μὲ τὰ σύνεργα τοῦ πολέμου. Στὴν ἄλλη μισή, στὰ νότια, ἡ προσφυγιά ἀπὸ τὰ ὄρεια νὰ περπατᾶ καὶ νὰ ὀνειρεύεται τὴν ἐπιστροφή στὰ γενέθλια χῶματα, ὄπλα στὸ ντόπιο νότιο ἰποῦ γνοιαζόταν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς παρουσίας του.

Ὁμοῦς ὁ κατακτητὴς στὰ ὄρεια κοιτοῦσε τὰ συμφέροντά του. Ὁ ντόπιος ὀμόφυλός του, ποῦ κι αὐτὸς μετακινήθηκε ἀθελήτά του, κι ἄς ἦρθε σὲ πιδ πλοῦσια μέρη, δὲν εἶχε λόγο, μῆτε ἐλεύθερη κίνηση. Ἐπρεπε νᾶναι ὑπάκουο ὄργανο. Κι ὄταν δὲν ἔσκυβε τὸ κεφάλι κ' εἶχε ἰδική του γνώμη, ἰδεχόταν τὴ θάρια πίεση καὶ ὀλαστημοῦσε τὴν ὄρα ποῦ ἦρθαν ἀπὸ τὴ Μικρασία αὐτοὶ ποῦ λέγονταν ἰδιοὶ του.

Ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίφ δὲν ὑπάκουε εἰκόλα στοὺς νέους ἰαφέντες κι ἄς ἦταν ἀπὸ τὴ ἰδική του ράτσα, κι ἄς τοὺς κρατεροῦσε μὲ λαχτάρα νᾶρθοῦνε στὸ νησι νὰ τὸ διαφεντέφουν, νὰ μεγαλώσει τὸ κράτος τους καὶ νὰ γυρίσει ἰστὴν παλιά του ὄβξα. Γιὰ τὴν ἐλεύθερη γνώμη του καὶ τίς φασαρίες, ποῦ δημιουργοῦσε, διῶχτηκε ἀπὸ θέσεις - κλειδιά. Δὲν κατόρθωσε μὲς στὴν πρώτη ἀνώμαλη ἐποχὴ ν' ἀρπάξει καὶ νὰ φυλάξει. Ἐκεῖ ποῦ τὸν τοποθέτησαν στοὺς κατοπινοὺς καιροὺς, θὰ γινόταν ἕνας τρίτης τάξης μισθωτὸς σὲ κάποια ἀπόμωρη περιοχὴ. Ἀναγκάστηκε πιδ νᾶρχεται στὶς ἀγγλικὲς ὄάσεις, τίς κυρίαρχες ἰθπως τίς λένε οἱ Ἐγγλέζοι, νὰ ἰδουλεύει μ' ἕνα

καλὸ μεροκάματο, γὰ τρέφεται καλά, γάχει τελοσπάντων μιὰν ἀνεξαρτησία. Ἴσως ἀκόμα γάχε καὶ τὴν ὑστεροβουλία γὰ ἐξυπηρετήσει τὸν Ἑγγλέζο καὶ γὰ ξαναγίνει ἄτομο μὲ σημασία.

Μιὰ μέρα περνοῦσα ἀπὸ τίς δάσεις. Καλοκαίρι ἦταν καὶ μὲ τοὺς δικούς μου ζητοῦσα κάποιον ἀπόμερο κολπίσκο γιὰ κολύμπι. Δὲν ξέρω τί ἔπαθε τὸ αὐτοκίνητό μου, τὸ παραθαλάκι μου, κ' ἔπρεπε γὰ σταματήσω κάπου γὰ δῶ τί θὰ γίνει.

— Ἀγτρέα; ἀκούω μιὰ φωνή.

— Γιὲ τοῦ Ἀρίφ; τοῦ ἀπάντησα, ἔτσι ὅπως τὸν ὀνόμαζαν οἱ χωριανοὶ μετὰ τοὺς ἄθλους του.

— Ζεῖς; μὲ ρωτᾷ.

— Τὴ γλύτωσα ἀπὸ τὸ μακελιό σας, τοῦ ἀπάντησα μὲ πολὺ ψυχρὸ τόνο.

Ὅμως ἡ περιέργεια γὰ δῶ τί γίνεταὶ στὰ μέρη μας, παραμέρισα τὴν ἀηδία μου γιὰ τὸ ἄτομό του κ' ἄς εἶχαμε στὰ τρυφερά μας χρόνια κάποιους γεροὺς δεσμούς. Πιάσαμε φιλοκουθέντα καὶ τὰ λέγαμε. Τίς δυσκολίες γὰ ζήσουν ὄλοι τους, τὴν πίεση τῶν κατακτητῶν — ἔτσι τοὺς ὀνόμαζε —, τὴν ἐπιθυμία γὰ ξαναρθοῦν στὰ μέρη τους οἱ ντόπιοι, τὴν πίκρα τους γιὰ τοὺς χαμένους ἡσυχους καιρούς.

— Νὰ ξαναπαῖμε στὰ χωριά μας, λέω σὰν ἀνακεφαλαίωση τῆς φιλοκουθέντας μας.

— Ἐσεῖς ναί! Ἐγὼ ὄχι!

— Γιατί ἐσὺ ὄχι;

— Γιατί ἐμένα πρέπει να μὲ κρεμάσουν ἀπὸ σειρὰ δέντρα, πάνω στὰ ὕδια ποὺ κρέμασα τοὺς συγχωριανούς μας Ρωμιούς. Ἐδῶ στὸ στήθος ἔχω τὸ κρέμα τους. Ἐδῶ μέσα κάθε βράδυ μὲ χτυπάνε οἱ κλώνοι καὶ τὰ κρεμασμένα ποδάρια.

Καὶ χωρίσαμε χωρὶς τοὺς συνηθισμένους τρόπους. Ἐνα μαῦρο ροῦχο ἔπεσε ἀνάμεσά μας.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΞΑΝΑΔΙΑΒΑΖΩΝΤΑΣ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ*

Στον Α. ΔΙΑΜΑΝΤΗ, το ζωγράφο της Κύπρου

Συχνά ξαναπαίρνω στα χέρια μου τα δημοτικά μας τραγούδια, γιατί είναι μερικά πράγματα, κάποιες σκέψεις, μερικά αισθήματα που μόνο με τα δημοτικά τραγούδια μας μπορώ να τα εκφράσω: είναι μερικές περιπτώσεις, κάποιες καταστάσεις που σχεδόν μου επιβάλλουν πάντα να καταφεύγω στα δημοτικά τραγούδια για να τις νοιώσω ή να τις διατυπώσω καλύτερα. Πάντα μου είναι συντροφιά αγαπημένη κι απαραίτητη τα δημοτικά μας τραγούδια.

Τώρα όμως τελευταία τα ξαναδιαβάζω συστηματικά για δυο λόγους: λογαριάζω τούτο το καλοκαίρι να γράψω μια πλατιά μελέτη για τα δημοτικά μας τραγούδια είτε σαν ένα κεφάλαιο της — από χρόνια ετοιμαζόμενης αλλά μη ολοκληρωμένης ακόμη — «Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» είτε σαν μελέτη αυτοτελή που μπορεί να δημοσιευτεί σε κάποιο περιοδικό Αμερικανικό είτε και να δοθεί σαν διάλεξη, (γιατί αγνοούν τη δημοτική μας ποίηση εδώ, και 'δικοί μας και ξένοι). Ο δεύτερος λόγος είναι η πρωτοβουλία του Θανάση Αναγνωστόπουλου να βγάλει τα "Amara"τα, ένα λιγισέλιδο περιοδικό αφιερωμένο στα καλύτερα έργα της Νεοελληνικής ποίησης σε μετάφραση δική του και με σύντομες εισαγωγές δικές μου. Πότε και αν θα βγει δεν ξέρουμε ακόμη, καλά όμως είναι για μένα ν' αρχίσω να ετοιμάζομαι.

Έτσι, ξαναδιάβασα τελευταία τη συλλογή του Ν. Πολίτη Εν λογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού Λαού, και θα ξαναδιαβάσω κι όλες τις άλλες συλλογές που έχω κι όσες άλλες δω.

Πρώτα δυο λόγια για το Νικόλαο Πολίτη. Τον είπαν σοφό, σοφό ερευνητή, μελετητή και θεμελιωτή της Ελληνικής Λαογραφίας. Βέβαια είναι σοφός. Όμως είναι και κάτι περισσότερο: είναι καλλιτέχνης, είναι ποιητής, έχει αίσθηση του ωραίου και στη ζωή και στο ύψος και στην τέχνη. Βλέπει και κρίνει και γράφει σοφά, αλλά και αισθαντικά, με δύναμη και τέχνη εκφραστική που έχει μορφή και ορυστικότητα. Οι παρατηρήσεις του δεν είναι μόνο σφές 'και θατιές, κύριες και καιρίες, αλλά και διατυπωμένες με συγκίνηση, με καλλιτεχνική έκφραση — παρ' όλη τη καθαρεύουσά του. Έχει πίστη κι αγάπη στα ποιητικά (και άλλα)

* Το μικρό αυτό μελέτημα γράφτηκε τον Ιούλη του 1966, στην Αμερική. Δεν είχε συνέλθει αυτό καθαυτό, γιατί η έκδοση του περιοδικού «Amara»τα, όπως το οραματίστηκε τότε ο καθηγητής Θανάσης Αναγνωστόπουλος, δεν πραγματοποιήθηκε. Όμως τα Ελληνικά δημοτικά τραγούδια δεν έπαψα να τα διαβάζω και να τα ξαναδιαβάζω συχνά. Επίσης, οι σκέψεις και τα αισθήματα που εκφράζω στο μελέτημα αυτό εξακολουθούν να με απασχολούν και να μ' ενδιαφέρουν. Γι' αυτό και το δημοσιεύω τώρα χωρίς αλλαγές, αφιερωμένο στον αγαπητό μου Α. Διαμαντή, το ζωγράφο της Κύπρου. Κ.Μ.Π.

έργα του Ελληνικού λαού, και πείθει γιατί ζει την πίστη και την αγάπη που. Γι' αυτό κι' επέδρασε τόσο πολύ στην αναμόρφωση, στην αναγέννηση της Νεοελληνικής λογοτεχνίας (βλ. Παλαμά, κιά.), και γι' αυτό είναι από τους Πατέρες της.

Ίσως ο χωρισμός των δημοτικών τραγουδιών όπως τον έκανε ο Πολίτης να μην είναι ο καλύτερος: οι υποδιαίρεσεις είναι πολλές και μερικά (ίσως αρκετά) τραγούδια μπορούν ν' ανήκουν σε δυο και τρεις κατηγορίες (they are overlapping). Όμως ακόμη τότε θρίσκω σαν τον πιο πραχτικό χωρισμό.

Ίσως ακόμη ο τρόπος με τον οποίο έκανε τη σχεδόν «κριτική έκδοση» του να άλλαξε κάπως τη φυσική μορφή των δημοτικών τραγουδιών έτσι όπως θγήκαν από το στόμα του λαού. Μια όμως και δεν έβαλε τίποτε δικό του, δεν άλλαξε τίποτε, και οι προσθαιρέσεις που έκανε προέρχονται όλες — ως την τελευταία λέξη, ως το τελευταίο γράμμα — από άλλες παραλλαγές που κι αυτές θγήκαν από το στόμα του ελληνικού λαού, η γνησιότητα της δημοτικής ποίησης έτσι όπως την παρουσιάζει ο Πολίτης μένει αδιάβλητη. Γι αυτό έχει άδικο ο Γιάννης Αποστολάκης που κατηγορήσε τον Πολίτη πως τάχα νόθεψε τα δημοτικά τραγούδια έτσι όπως τα παρουσίασε στις Εκλογές του. (Βέβαια, δεν συνηγορούμε να επιχειρήσει σήμερα άλλος τη μέθοδο Ν. Πολίτη).

Στην έκδοση του Πολίτη υπάρχουν φωνητικές και γραμματικές διαφορές στις ίδιες λέξεις, στους ίδιους γραμματικούς τύπους, κι αυτό γιατί προέρχονται από διάφορα μέρη, κι ο Πολίτης κράτησε την προφορά έτσι όπως την άκουσε (ή τη θρήκε γραμμένη σε χειρόγραφα άλλων συλλογών) από τα μέρη αυτά. Γι αυτό, όταν έγραφα (και μετά από χρόνια συμπλήρωσα) τη «Γραμματική» μου «της Δημοτικής», χρησιμοποίησα πολύ την έκδοση Πολίτη.

*

Ποιά από τα δημοτικά μας τραγούδια θα μπορούσε ένας να διαλέξει για να τα παρουσιάσει σε μετάφραση στο Αμερικανικό κοινό; Πρωτίτερα όμως, τί είναι folk-poetry (και folk-music) για τον Αμερικανό σήμερα και τί είναι για τον Έλληνα; Τί είναι American folk-poetry και τί είναι Greek folk-poetry?

Δημοτική είναι η ποίηση που δημιουργήθηκε από το λαό, κι εκφράζει τα αισθήματα, τις σκέψεις και τους πόθους του λαού. Την ποίηση αυτή τη δημιουργούν ανώνυμοι, άγνωστοι, εμπνευσμένοι όμως στιχαπλάκοι χρησιμοποιώντας ελεύθερα τη δημοτική παράδοση, παίρνοντας ελεύθερα κι ασυναίσθητα φόρμουλες, λέξεις, εκφράσεις, εικόνες, τεχνική από το λαϊκό ποιητικό θησαυρό. Συχνά τους στίχους των τους ντύνουν με μουσική — κι αυτή παρμένη από τη γνωστή λαϊκή μουσική — κι από χορό κάποτε. Έτσι στην πρώτη του ακατέργαστη μορφή ο λαϊκός ποιητής παρουσιάζει το τραγούδι του (δηλ. το τραγουδά ή το απαγγέλλει με μουσική υπόκρουση ή και το χορεύει) σε μια σύναξη λαϊκή (πανηγύρι, γάμο, γλέντι κλπ.). Αν ενδιαφερθούν γι' αυτό οι παρευρισκόμενοι, αν τους αρέσει, το παίρνουν, το επαναλαμβάνουν και, συνειδητά ή ασυναίσθητα, το «διορθώνουν» στα δικά τους πνευματικά και καλλιτεχνικά μέτρα, προσθέτοντας ή αφαιρώντας, και γενικά αλ-

λουώνοντάς το κ' έτσι με την τρίτη και το χρόνο του δίνουν μια μορφή κ' ένα περιεχόμενο που τους ταιριάζει. Ο πρώτος ποιητής έριξε το σπόρο κ' έδωσε την πρώτη μορφή στο τραγούδι, όμως είναι ο λαός που το δούλεψε και του έδωσε την τελική μορφή και το οριστικό του περιεχόμενο. Ο πρώτος ποιητής μένει άγνωστος· ούτε τη φιλοδοξία ούτε σκοπό έχει να προβάλει τη δική του προσωπικότητα και ν' απαιτήσει δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Το τραγούδι του, περνώντας από στόμα σε στόμα κι από τόπο σε τόπο, γίνεται λαϊκό χτήμα, λαϊκή δημιουργία, δημοτικό τραγούδι.

Συνήθως, τα δημοτικά τραγούδια δημιουργούνται σ' εποχές που δεν υπάρχουν μεγάλοι προσωπικοί ποιητές. Αυτό συνέβη στην Ελλάδα, πρώτα με την προομηρική ποίηση (που βέβαια δεν την ξέρουμε καλά, όμως τη διαβλέπουμε στον Όμηρο κι από άλλες πηγές, και την υποφασχάσαμε από τις μεταγενέστερες απηχήσεις της)· έπειτα, στην περίοδο μετά την Ομηρική ποίηση όταν προπαρασκευάζεται η λυρική ποιητική εκδήλωση, αλλά και κατά τη διάρκεια της λυρικής και υστερώτερα· τέλος, κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο, ιδιαίτερα κατά την Τουρκοκρατία ως, και λίγο μετά, την απελευθέρωση.

Βέβαια, πάντοτε υπάρχει δημοτική ποίηση και κάποτε ιδιαιτερεύεται και όταν ακόμη η προσωπική ποίηση δεν λείπει. Όμως τότε ή μπαίνει σε δεύτερη μοίρα ή χάνεται γρήγορα, γιατί δεν έχει τη δύναμη και την ομορφιά της πραγματικά δημοτικής ποίησης, — δεν μπορεί, φαίνεται, να συναγωνιστεί και ν' ανταγωνιστεί μ' επιτυχία τη σύγχρονη της προσωπική παραγωγή. Τα θέματα τότε, αλλά και πάντοτε, είναι επίκαιρα, ειδικά, αλλά μένουν παρωδικού ενδιαφέροντος, ίσως γιατί δεν καταξιώνονται από την πανελλήνια επικύρωση.

Όταν η ποίηση έπαψε να είναι κοινωνική λειτουργία, όπως ήταν π.χ. στην αρχαία Ελλάδα, έγινε ποίηση του γραφείου, όπως ξέρουμε. Ωστόσο κάποια χαρακτηριστικά «κοινωνικής λειτουργίας» αποχτά η ποίηση στη λαϊκή μορφή της, σαν δημοτική ποίηση (folk-poetry).

Η δημοτική ποίηση ανθίζει σ' εποχές που η παιδεία στο λαό είναι λίγη, η διάδοση του βιβλίου περιορισμένη, και τα μέσα της πνευματικής επικοινωνίας ανύπαρχτα ή λιγοστά. Γι αυτό η εποχή μας είναι η λιγώτερο κατάλληλη για δημιουργία πραγματικής δημοτικής ποίησης ανώτερης αξίας.

Θέματα της δημοτικής ποίησης είναι κάθε τι που ενδιαφέρει το λαό, κάθε τι που είναι δεμένο με τη ζωή του. Ίσως είναι γι αυτό που υπάρχουν τόσες επαναλήψεις στα δημοτικά τραγούδια, τόσος εύκολος δανεισμός από το ένα στο άλλο, τόσο συχνή η προσαρμογή ενός παλαιότερου τραγουδιού σε μια νεώτερη κατάσταση — με λίγες παραλλαγές, με λίγες προσθαφαιρέσεις.

Αυτή είναι η folk-poetry γενικά, η Ελληνική folk-poetry ιδιαίτερα.

Όμως, σήμερα στην Αμερική όταν λένε folk-poetry (και folk-music) εννοούν κάτι πολύ διαφορετικό. Βέβαια υπάρχει και στην Αμερική folk-poetry με την έννοια που δώσαμε και αναλύσαμε πιο πάνω, — άγκαι σε πολύ περιορισμένη κλίμακα (σκοπό, θέματα, αξία) σχετικά με την ελληνική δημοτική ποίηση π.χ. ή σχετικά με τη δημοτική ποίηση άλλων Ευρωπαϊκών λαών. Αλλά, όταν τώρα λένε American

folk-poetry εννοούν τη «folk-poetry» (με εισαγωγικά) που τη δημιουργούν σήμερα (τα τελευταία οχτώ-δέκα χρόνια) γνωστοί τραγουδιστές, γνωστοί στιχοπλόκοι και μουσικοί, που γυρίζουν από πόλη σε πόλη και τραγουδούν (προπαγανδίζουν, καλύτερα) τα τραγούδια τους και κάνουν κονσέρτα με αυτά, και κάνουν συνάξεις γι' αυτά, και τα θγαίνουν σε δίσκους, και τα πουλούν και μαζεύουν χρήματα και χρήματα. Θέματά τους κυρίως είναι σύγχρονα συνθήματα πολιτικά και κοινωνικά. Η ποιητική και μουσική αυτή εκδήλωση είναι κάτι που είναι της μόδας τώρα, έχει γίνει fashion, fad καλύτερα. Δεν έχει την αυθορμησία της πραγματικά λαϊκής παραγωγής, την αγνότητά της, την ανιδιοτέλειά της, εκείνο που θα μπορούσε ένας να χαρακτηρίσει ως transcendency της πραγματικά δημοτικής ποίησης. Από τη δημοτική ποίηση και μουσική παίρνουν οι σύγχρονοι αυτοί «folk-poets» (και «folk-musicians») μερικά εξωτερικά στοιχεία μόνο: την απλοϊκή (καλύτερα: απλοϊστική) έκφραση, τον τάχα «αετούδαχο» λόγο, και το μονότονο συνειδητά uncomplicated, μουσικό τόνο, κραυγαλέο ή υπνωτιστικό, κ' έτσι θρηγνώνουν ή κηρύττουν, με σκοπό το χρηματισμό και την προπαγάνδα, ή την προσωπική καταξίωση, — κι όχι για να εκφράσουν ανιδιοτελώς και απρόσωπα τον ψυχικό κόσμο του λαού. Ξέρουμε τα ονόματα των «ποιητών» και «μουσικών» αυτών, — οι ίδιοι, άλλωστε, δε μας αφήνουν να τα ξεχάσουμε με το copyright των έργων τους. Έγινε βιομηχανία ποιητική και μουσική η American folk-poetry and -music, και όχι τέχνη του λαού, τέχνη που πηγάζει από το λαό, την κατεργάζεται ο λαός, ολοκληρώνεται και καταξιώνεται από το λαό. Απευθύνεται, εθέβαια, στο λαό, αλλά δεν κατευθύνεται από το λαό. Απευθύνεται στο λαό προς χρηματισμό των δημιουργών αυτής της φεύτικης folk-poetry and folk-music και για προπαγάνδα των επίκαιρων συνθημάτων τους.

Μεγάλη, λοιπόν, η διαφορά μεταξύ της πραγματικής δημοτικής ποίησης και της σύγχρονης Αμερικανικής «δημοτικής» ποίησης. Η διαφορά τούτη πρέπει να γίνει φανερή και να τονιστεί τόσο στη μεγάλη μελέτη μου για τα δημοτικά τραγούδια όσο και στη σύντομη εισαγωγή μου στις μεταφράσεις του Θανάση.

Τώρα, ποιά από τα Ελληνικά δημοτικά τραγούδια πρέπει να μεταφραστούν. Η επιλογή είναι δύσκολη, γιατί το υλικό είναι απέραντο· αλλά και εύκολη για τον ίδιο λόγο: γιατί όποια και να μεταφραστούν θα δώσουν κάποια καλή, αντιπροσωπευτική εικόνα της δημοτικής μας ποίησης. Αλλά, για να μη τ' αφήσουμε όλα στην τύχη, πρέπει από τώρα να καθορίσουμε μερικές βασικές γενικές αρχές που θα μας βοηθήσουν στην επιλογή:

1. Ποιές κατηγορίες δημοτικών τραγουδιών είναι οι πιο χαρακτηριστικά Ελληνικές και ποιά τα πιο αντιπροσωπευτικά τραγούδια σε κάθε κατηγορία.
2. Ποιά τραγούδια είναι κοινού ενδιαφέροντος και για τον Ελληνικό λαό και για τον Αμερικανικό λαό, και ποιά ενδιαφέρουν μόνο τον Ελληνικό λαό και για να γίνουν αντιληπτά από ξένους χρειάζονται σχόλια και σημειώσεις.

Απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά θα διευκολύνουν την επιλογή. Αν ήταν η εργασία προσωπική μου μόνο, θα επιχειρούσα να δώσω τις δικές μου απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά. Όμως για την έκδοση και την ύλη του περιοδικού «Amarganta»

είναι και άλλοι που θ' αποφασίσουν, που πρέπει ν' αποφασίσουν, κ' έτσι θα πρέπει να περιμένω την κοινή σύσκεψη για μιαν απόφαση από κοινού. Αλλά στο μεταξύ ξαναδιαβάζω και σημειώνω και ξεχωρίζω. Βέβαια η έκδοση του Πολίτη θα είναι η πρώτη και κύρια πηγή του υλικού για εκλογή και μετάφραση. Όμως και οι άλλες εκδόσεις, γενικές και ειδικές, πανελληνίες και τοπικές, είναι απαραίτητες. Η μελέτη μου πρέπει να είναι και συνολική και λεπτομερειακή.

ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΠΡΟΥΗΣΗΣ

ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ

Στό χῶμα αὐτὸ ἐρίζωσε κλωνάρι
 κι ἀπλώνει τ' ἄνθια σὴν μεριά μας.
 Φύτρωσε δῶ τρελλή ραδιὰ
 γιὰ μιὰ βραδυὰ μονάχα
 κι ὡς τὸ πρωὶ ἀφανίστηκε
 κι ἐφάνηκε ἴσὸν τόπο τῆς ἐλιά
 μ' ἓνα μαράζι σὴν καρδιά
 καὶ πίκρα ποῦ περίσσεψε ἴσά χεῖλη.
 Ἐδῶ κοιμήθηκε ἓνα περιστέρι
 κι ὕνειρεύεται
 ἀγάπη
 πέντε πόδια μπόι
 νὰ πινάζεται ἀψηλὰ καὶ ν' ἀγκαλιάζει
 ἀπ' ἰτὰ κατεχόμενα Λιμνιά
 ὡς τὴν Πάφο καὶ πέρα
 ὡς τ' ἄλλο χῶμα τὸ γαϊλάζιο
 καὶ πέρα ὡς τὴν ἄλλη γῆ
 τὴ Μαύρη, τὴν Ξανθὴ, τὴν Κόκινη
 ὡς τὸν Εἰρηνικό.

ΙΑΝΘΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΙΟΥ

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΓΙΑΝΝΙΔΗ

Μερικοί ποιητές έχουν μιάν έκλαμψη σε περιορισμένο χρονικό διάστημα. Από την έκλαμψη αυτή γεννιούνται μία περιορισμένη σε αριθμό σειρά ποιημάτων, που σφραγίζει πιά τον προσωπικό τους ποιητικό λόγο. Ύστερα σιωπούν πεισματικά. Η έκλαμψη πέρασε χωρίς — παρά σπάνια — να εμφανίζεται μία, έστω και σύντομη περίοδος μιᾶς κάποιας ποιητικής παρουσίας. Οι επαγγελματικές απασχολήσεις δὲν φαίνεται να στάθιραν φραγμὸς εἰς τὰ ποιητικὰ μιλήματά τους. Νὰ υπήρχε σ' αὐτούς ένας ἐκνευριστικός αὐτοέλεγχος, πού δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ μεταφέρουν στίχους τους ἀπὸ τὸ συρτάρι εἰς τὸ χαρτί τῆς δημοσιότητας; Δὲν ἀποκλείεται ένας αὐστηρὸς αὐτοέλεγχος μὲ τὴν ἐξῆς ἐννοία: ὅτι νοιώθουν θεματικά καὶ αἰσθητικά νὰ ἐπαναλαμβάνονται, χωρίς ἢ ἐπανάληψη αὐτῆ νὰ εἶναι μιὰ καινούρια παραλλαγή ἢ μιὰ κάποια συμπλήρωση ἢ διόρθωση, ἢ ὅποια ν' ἀποδίδει καλύτερα τὸν παλμό τους.

Στοὺς λιγογράφους ποιητές τῆς πρόσφατα παλαιᾶς γενιᾶς στὴν Κύπρο ἀνήκει καὶ ὁ Λευτέρης Γιαννίδης. Στὴν πρώτη νεότητά του ἔδωσε στὴν ποίηση ἕνα καλὸ ἑαυτό. Σὲ πικρὸς ὥρες, ὁμολογεῖ, γραφτήκανε τὰ λίγα του ποιήματα, πού περιλάμβανε στὴ συλλογή του «Βήματα στὴν ἄμμο» (πρώτη ἔκδοση 1937). Ύστερα σιώπησε. Κάποιες σπάνιες ἐμφανίσεις του θυμίζουν τὸν παλιὸ Γιαννίδη καὶ σὲ θάζουν στὴ δικαιολογημένη ὑποψία πὺς ὁ εὐτοέλεγχος ἀσκεῖται αὐστηρά. Ἐξάλλου, στὸν πρόλογο τῶν ποιημάτων του στὴν πρώτη ἔκδοση δηλώνει τὰ ἑξῆς, πού δὲν θυμιάται πού τ' ἄκουσε ἢ πού τὰ διάβασε: «Ὁ ποιητὴς μιᾶ μὲ τῆς Ψυχῆς τὸ στόμα. Κ' ἢ Ψυχῆ, τοῦ ποιητῆ ἢ Ψυχῆ, κουράζεται καὶ σιωπᾶίνει: γρήγορα, πολὺ γρήγορα...».

Βέβαια, αὐτὴ ἢ λιγὸχρονη καὶ φειδωλὴ παρουσία δὲν ὑποτιμᾶται ἀπὸ τὸν μελετητὴ τῶν γραμμάτων μας. Ἀπλῶς παύει νὰ κυκλοφορεῖ τ' ὄνομα τοῦ ποιητῆ καὶ τὸ συνηθισμένο, λιγὸσὸ κοινὸ τῆς ποίησης δὲν ἀναζητᾶ τὸ ἔργο του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ πράγματα γύρω ἀλλάζουν, οἱ ἐκφράσεις ἔχουν καινούρια σχήματα, νέα θέματα ἐνδεδυμένον. Ἄν ὁ ποιητὴς δὲν συμμετέχει εἰς τὸ πνευματικὸν μὲ μιὰ νέα παρουσία ἢ νέα γενιά δὲν τὸν γνωρίζει. Ὅμως, ἡμεῖς οἱ παλαιοὶ δὲν ἔχομε δικαίωμα νὰ σιωπᾶμε καὶ ὅταν ἀκόμα δὲν εἴμαστε μελετητές. Ἡ σιωπὴ εἶναι εἶδος καταδίκης. Ἡ ὑπόμνηση πάντοτε ὠφελεῖ τὰ γράμματα διπλά στὴ συναδελφικὴ ὑποχρέωση.

Ἡ περίπτωσις τοῦ φειδωλοῦ λόγου πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται ὅταν τοῦτος προέρχεται ἀπὸ αὐτοέλεγχον καὶ πίστη τοῦ ποιητῆ πὺς ὅ,τι εἶχε νὰ πεῖ μὲ εὐλικρίνεια καὶ πάθος τὸ ἐξάντησε καὶ δὲν δέχεται νὰ ἐκδιώσει τὴ συνειδησὴν του καὶ νὰ πεῖ πράγματα πού δὲν συγκυνοῦν εἰς τὸν ἀναγκαῖον δημιουργικὸν βαθμὸν. Αὐτὴ μοῦ φαίνεται εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ Λευτέρη Γιαννίδη.

Ἡ μοναδικὴ ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Γιαννίδη μὲ τίτλον «Βήματα στὴν ἄμμο» κυκλοφόρησε τὸ 1937 καὶ σὲ δευτέρῃ ἔκδοσι, συμπληρωμένη μὲ ἑπτὰ νέα ποιήματα, τὸ 1938. Ἀπὸ τότε ἐλάχιστα νέα ποιήματά του ἰδημοσιεύτηκανε εἰς τὸν περιοδικὸν τύπον, μ' ὅλο πού εἰς τὰ γράμματα ἐμφανίζονται μὲ κριτικὴν ἰδιότητα, σχόλια καὶ μεταφράσεις πεζοῦ λόγου.

Ἡ συλλογὴ τὰ «Βήματα στὴν ἄμμο» (δεύτερη ἐκδοση) περιέχει μόνο 35 ποιήματα. Ἀπὸ τὸ 1938 μέτρησα ἑπτὰ περιοδικὰ «Φιλολογικὴ Πάφος», «Κυπριακὰ Γράμματα», «Φιλολογικὴ Κύπρος», στὴν ἑφημερίδα «Ἐλευθερία» (Λευκωσίας), στοὺς «Καιροὺς τῆς Κύπρου» καὶ στὴν «Ποιητικὴ Ἀνθολογία» τοῦ Περάνθη ἄλλα 21 ποιήματα. Δηλαδή γίνεται κριτικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ποιητικῆς δουλειᾶς τοῦ Γιαννῖδη μὲ βάση 55 ποιήματα. Στὸ μεταξύ μου παρεχώρησε ὁ ποιητὴς γι' αὐτὴ τὴ συνάντησή μας ἄλλα 6 ποιήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ μιλήσω ξεχωριστὰ, ἐπίτηδες γιὰ νὰ θεοκλιώσω τὴν ἀποφῆ μου ἐκείνη τῆς ἐπιγογραφίας του.

Τὸ ποιητικὸ κλῆμα τοῦ Γιαννῖδη ἀνήκει στὴ νεοελληνικὴ σχολὴ τοῦ συμβολισμοῦ μὲ τοὺς πρώτους ὀδοδείξαντες Οὐράνη, Ἄγρα, Μαλακάση, Λαπαθιώτη κλπ. Οἱ ἤησι καὶ ἐλάσσονες ἔργοι δρῖσκονται σὲ ὅλα τὰ ποιήματά του. Ἡ μελαγχολία, τὸ παρελθόν (συνήθως πολὺ λίγο καὶ πολὺ θεωρητικὸ), τὰ χαμένα ὄνειρα, ἡ ἀτονη ἐπιθυμία θανάτου, ἡ διαθέση γιὰ φυγὴ, ποὺ δίνει τὸ ταξίδι, κυριαρχοῦν σὰν θέματα. Αὐτὰ ὅλα ἐκφράζονται μὲ ἀπλὲς λέξεις καὶ σαφεῖς φράσεις, σ' ἓνα ἤρεμο ἡχητικὰ ἰσάχο, ἔστω κι' ἂν ὑπάρχει κάποια στιχουργικὴ ποικιλία. Θὰ σὰς δώσω τρία δείγματα. Τὸ πρῶτο κινεῖται μὲς τὸ κλῆμα τοῦ Ἄγρα:

Π Ρ Ω Ι Ν Ο

Ἔδесе κόμπους στὰ κλαδιά
καὶ λιποθύμησε ἡ θραδιά,
κόμπους διαμάντια καὶ ὄροσιές
μὲς στίς χαμένες φυλλωσιές.

Ἔδесе κόμπους καὶ ὄροσιές
ἡ αὐγούλα μὲς στίς φυλλωσιές,
κ' ἤρθε ἡ αὐγούλα καὶ γελᾷ
στὸ παραθύρι ἀπὸ φηλά.

Μοσχοβολοῦν οἱ γειτονιές...
Σὲ παραθύρια καὶ γωνιές
ἀνοίγουν κρίνα μυστικά:
τ' Ἀπρίλη τὰ μυριστικά.

Λούστηκες μὲτα στὴ ὄροσιά
καὶ μιὰ καινούργια φορεσιά
φόρσες κ' ἔγινες, Ψυχὴ,
ἀνάλαφρη σὰν προσευχή.

Μιὰ φορεσιὰ μεταξωτὴ
ποὺ ὕφανε μὲ χρυσὴ κλωστή,
γιὰ νὰ φορέση ἡ κορασιά
τὸ Πάσχα γιὰ τὴν ἐκκλησιά!

...Ἔδесе κόμπους στὰ κλαδιά
καὶ λιποθύμησε ἡ θραδιά,
κ' ἤρθε ἡ αὐγούλα καὶ γελᾷ
στὸ παραθύρι ἀπὸ φηλά.

Τέτοια στιγμὴ, τέτοια χαρά,
ἄχ, νὰ μὴ τέλειωνε παρὰ
σὰν ὄνειρο π' ἀργεῖ πολὺ
σὲ μιὰ τρεμιούλα ἀμαρτωλή!

Ἀπρίλης νὰ μὲ τυραγγῆ,
γαλάξιοι, διάφεργοι οὐρανοί,
καὶ νὰ φορῆς μιὰ φορεσιά,
Ψυχὴ μου, γιὰ τὴν ἐκκλησιά,

γιὰ τὸ πρῶτὸ, τὴν Κυριακὴ,
π' ἀγάπη τὴν ἐκατοκεῖ!

— Ἀπρίλης νᾶναι, νᾶν' ἀγῆ,
νὰ μὴ τελειώνη καὶ ν' ἀργῆ!

ΠΕΡΑΣΤΙΚΗ

Ἦρθες μὴν ὦρα μοναχά, σὰ διαδατάρικο πουλί,
 πού φεύγει, ξαίροντας γοργά πού θά σημάνει ὦρα χειμῶνος,
 κι ἀπλωσες πάλι τὰ φτερά και πέταξες μακριά πολύ...
 —Κ' ἔμεινα μόνος!

Ἦ, γάταν τ' ὄνειρο ξανά νά ζοῦσα τὸ περαστικό,
 ποῦρθε και μοῦφερε γλυκά ἴστον ὕπνο μου τὸ χάδεμά σου
 —κι ἄς ἦταν ὁμοια, ἀγάπη μου, καθὼς και πρῶτα, διαιστικό
 τὸ πέρασμά σου...

ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ

Στὴν ἔμορφιά σου τὴ γλαυκὴ μὲ φέρνει ὁ πόθος ὁ κρυφός:
 Νοσταλγικά ἴστου καρδιοῦ καθόμαστε τὴν πρὶμνη
 κι ἀπλωνες γύρω τ' ὄνειρο τοῦ στοχασμοῦ και τοῦ φωτός,
 ἤρημη καθὼς λίμνη...

Ἄ, πῶς σὲ λαχταρῶ ξανά, πρῶτο ταξίδι ἀλαργινό,
 τῆς Μεσογείου λαμπρόθωρα τριαντάφυλλα και κρίνα
 — και πάντα νά σὲ νείρουμαι και πάντα νά σὲ νοσταλγῶ,
 ἀξέχαστη μου Ἀθήνα!

Ἀκόμα λίγα δειγμάτα: Τὸ «Φθινοπωρινὸ» στὸ κλίμα τοῦ Ἄγρια μὲ τὴν ἐλα-
 φρή, ἀνάερη μελαγχολία.

Φθινοπωρινές,
 πρῶτες - πρῶτες στάλες τῆς βροχῆς,
 πού στά παραθύρια τῆς ψυχῆς
 μακρυνές, πεθαίνετε, φωνές,
 ξεχασμένες, γνώριμες φωνές,
 και καλεῖτε πάλι γιὰ ὀρθρινά
 κάποια χτυποκάρδια μακρυνά
 σ' ἔρημες γωνιές, παντοτεινές,
 φθινοπωρινές,
 πρῶτες - πρῶτες στάλες τῆς βροχῆς...

Ἐρημος ὁ δρόμος... Γαλανοὶ
 δὲν εἶναι σὰν πρῶτα οἱ οὐρανοί.
 Καὶ περᾶ στὸ δρόμο διαστεικὴ
 κάποια μοναχὰ περαστικὴ...
 Κι ἔλα τους ἐφύγαν τὰ παιδιὰ
 (κι ἄδεια σὰ ν' ἀπόμεινε ἡ καρδιά)
 καὶ ἰδὲν εἶναι πιά νὰ τὰ χαρεῖς
 στὴν ἀντικρυνή σου, ὀλημερίς,
 στὴ γωνιά τοῦ δρόμου, ταιριαστὰ
 πρόσωπα, χαμόγελα ζεστά!

Καὶ τοῦ κάκου νείρεσαι, Ψυχὴ,
 τώρα τὴν ἀνόσπартη ἔξοχή:
 πράσινα βουνά, δάση ἡσκιερά,
 κρούσταλλα, τρεχοῦμενα νερά,
 συντροφιῆς χαρούμενες, ἀπλές
 —πού νὰ τὰ θυμᾶσαι καὶ νὰ κλαῖς...

Φθινοπωρινές,
 πρῶτες - πρῶτες στάλες τῆς βροχῆς
 πού σὰ παραθύρια τῆς ψυχῆς
 μακρυνές, πεθαίνετε, φωνές
 καὶ καλεῖτε πάλι γιὰ ὄρθρινά
 κάποια χτυποκάρδια μακρυνά
 σ' ἔρημες γωνιές παντοτεινές...

... Φθινοπωρινές,
 πρῶτες - πρῶτες στάλες τῆς βροχῆς...

Καὶ τώρα ἓνα χαρακτηριστικὸ τετράστιχο:

Νυστάζουμε γιὰ θάνατο! κι' εἴμαστε ἀκόμα νέοι
 — νέοι πολὺ πού τίποτα δὲν ἔχουμε χαρῆ —
 κι ὅμως ἰδὲν εἶναι τίποτα μὲς στὴ ζωὴ νὰ ἐμπνέη
 τὴ σκέψη μας πού στέφανο ἀκάνθινο φορεῖ.

Κι' ἓνα λίγο - πολὺ περιγραφικὸ: τὸ «Καλοκαιρινὴ ἑσπέρα»

Βασίλειφε στὸν οὐρανὸ τὸ χρυσοφῶς τὸ δειλινὸ
 καὶ κατεβαίνει σιωπηλὰ στὸ περιβόλ' ἡ ἑσπέρα.
 Κάποιο τζιτζίκι μοναχὰ κρυμμένο κάπου ξεφυχᾶ
 καὶ μιὰ γαλήνη μυστικὴ σκορπίστη πέρα ὡς πέρα...

Κι' ἐσύ, Ψυχὴ, πού ἡ συφορὰ σοῦ χεῖ ματώσει τὰ φτερά
κι' ἔστω μιὰ πρόσκαιρη χαρὰ τοῦ κείνου ἔχεις ζητήσει,
κάτι προσμένεις νὰ φανῆ, σὲ μιὰ χαμένη ἀναμονή,
πού ἴσως καὶ νάρρησε πολὺ κι' ἀκόμα θεὸν ἀργήση.

Ἔδωσα αὐτὰ τὰ δείγματα γιὰ νὰ δείξω ἤχους καὶ θέματα ἀπὸ τὴν ποίηση τοῦ Γιαννίδη. Ὑπάρχουν, βέβαια, διάφορες «ὑπενθυμίσεις» ἤχων τῆς συμβολιστικῆς σχολῆς. Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτο φυσικὸ σὲ μιὰ σχολή: τὰ κοινὰ σημεῖα. Ἐκεῖνο πού ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ μετάδοση τῆς αἰσθητικῆς μαγείας. «Ἑπενθυμίσεις» παρουσιάζουν ὅλοι οἱ ποιητές. Ποίηση γράφουν στὸ κάτω - κάτω, ποιήσεις θὰ θυμίζου.

Βέβαια λείπει τὸ πολὺ πλάτος ἀπὸ τὴν ποίηση τοῦ Γιαννίδη κι' οἱ ἤχοι μιᾶς ὁποιοῦδήποτε ὕπου ἀνταρσίας. Καὶ ἦταν φυσικὸ τοῦτο. Μετὰ τὴν ἐξέγερση τοῦ 1931 στὴν Κύπρο βασίλευε μιὰ στυγνὴ ἀποικιοκρατικὴ καταπίεση στὸν πνευματικὸ τομέα ὡς τὶς μέρες πού μπήκε ἡ Ἑλλάδα στὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμο. Ὅλοι τότε ξεθαρρέψανε κι' εἶπαν κάποιους λόγους πρὸς ἀθέσμητους καὶ τολμηροὺς. Καὶ ὁ Γιαννίδης ἠδημοσίευσε στὴν ἡμερήσια «Ἐλευθερία» τὸ ἐξῆς ποίημα:

Σ Α Λ Π Ι Σ Μ Α

Δὲν πέθανεν ὁ Λόχος ὁ Ἱερὸς
καὶ ξαναθίξ' ἡ Ἀπόφαση σὰν κρῖνος.
Στὸ Ζάλογγο ξανάρχισε ὁ Χορὸς.
Δὲν πέθανεν ὁ Λόχος ὁ Ἱερὸς:
τὸ τωρινὸ τὸ ξύπνημα εἶν' ἐκεῖνος.

Αἱματωμένη ἡ Δόξα φτερουγᾶ
στὰ βράχια, στὰ πελάγη, στὸν ἀγέρα.
— «Ἐ λ λ α θ α!»— κι' ὄλ' ἡ πλάση ἀναρριγᾶ!
Αἱματωμένη ἡ Δόξα φτερουγᾶ,
σαλπίζοντας τὸ Μήνυμα ἀπὸ πέρα...

Ὅμως γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὰ ἰδαιολογητικὰ τῆς γενικῆς πνευματικῆς ἀτονίας κατὰ τὴν προπολεμικὴ δεκαετία ὡς τὸ 1940, πρέπει νὰ δηλωθεῖ πὺς οἱ νέοι πού ζούσανε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὴν Κύπρο ἐλάχιστα μηνύματα παίρνανε ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ κορμὸ κι' αὐτὰ πάλιν ἄτονα κι' ἀποχρωματισμένα. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ στεγνὸ φάσμα θεμάτων καὶ ἰδεῶν στὴν ποίηση τοῦ Γιαννίδη καὶ τῶν ἄλλων Κυπρίων, κυρίως αὐτῶν πού ζούσανε στὸ νησί. Ἐπῆρχαν βέβαια κάποια μιλήματα σὲ ἄλλους τομεῖς, ὅπως π.χ. στὴν κριτικὴ τοῦ διδύμου. Ἡ ποίηση ὅμως, εἰδικὰ τῶν Κυπρίων (καὶ πολλῶν Ἑλλαδικῶν) εἶχε πολὺ ἐλάσσονα ἤχο. Ἀφοῦ καὶ ὁ Τεῦχος Ἀνθίας, πού εἶχε μιὰ πολὺ ἐπαναστατικὴ φωνή, τὴν ἀποία ἀπέκτησε στὸν ἑλλαδικὸ κῶρο, ὁποτογοῦσε στὴν πραγματικότητα κατὰ τὴν περίοδο 1931—1940.

Ἡ περίπτωση Λευτέρη Γιαννίδη δείχνει πέρα γιὰ πέρα πόση ἀξία ἔχουν οἱ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸ περιβάλλον, τὰ κίνητρα ἢ οἱ τροχοπέδες. Ὑπάρχει τόση μουσικὴ διάθεση καὶ τόση μαστοριά στὸν στίχο του πού κάτω ἀπὸ ἄλλες περιστάσεις θὰ πλάταινε ὁ ἕρτζοντάς του, ἔστω κι' ἂν ὁ αὐστηρὸς αὐτοέλεγχός του θὰ ἐπηρέαζε. Ἡ ἐπιλογή ἐνὸς οὐδέτερου κλίματος, πού ἀρμόζει ἐξάλλου στὴ συμβολιστικὴ σχολή, τὸν ἔκλεισε πολὺ στὸ προσωπικὸ του περιστατικὸ. Πάντοτε οἱ συμβολιστές εἶναι ὀλιγογράφοι, γιατί διαθέτουν ὑποχρεωτικὰ περιορισμένο ἀπόθεμα. "Ἐνα ἔμως ἀναστατωμένο περιβάλλον μ' ἐλευθερία ἐκφράσεως ἀπὸ μέρους τοῦ ποιητῆ θὰ εὐνοῦσε νέους τόνους καὶ ἀνανεώσεις. Ἡ ἐπαγγελματικὴ τροχοπέδη, ὁ αὐστηρὸς αὐτοέλεγχος, πού ἴδεν τοῦ ὑποτιμοῦμε τὴν ἀξία, καὶ ἴσως ἄλλα περιστατικὰ (ἡλικία κλπ.) νὰ συγκράτησαν τὸν ποιητὴ μέσα στὰ παλιά του πλαίσια. "Ἐτσι ἴδεν ἔπεσε στὸ σφάλμα νὰ ἔπιαναλαμβάνεται ἰδίως λόγῳ ἢ ἰδίως ἰδικοιολογημένη παραλλαγή. "Ἐμεινε λιγόλογος καὶ εἰλικρινής γιὰ νὰ ἀντιπροσωπεύει μιὰν ἐποχὴ καὶ μιὰ τάση στὰ κυπριακὰ γράμματα. Ὁ λόγός μου ἔπαληθεύεται μὲ τὰ ἀδημοσίευτα ποιήματά του πού θὰ σὰς διαβάσω. Πέρασαν τριάντα χρόνια ἀπὸ τὰ παλιά του μοναδικὰ ποιητικὰ μιλήματα κι' ἔμως τὰ θέματα κι' ἡ διάθεση μὲ τοὺς ἐλάχιστους ἤχους εἶναι τὰ ἴδια ἀναλλοίωτα κι' ἄς πέρασαν ἀπὸ τὸν τόπο μας ἴδεν ξέρω τί ἄλλες φωνές καὶ τί ἄλλες τεχνотροπίες. Μόνο μιὰ καινούρια νότα ἔχει προστεθεῖ: τὰ παιδιὰ. Τοῦτο ἐπιυθεβαίνει καὶ τὴν ἀποψη τοῦ αὐστηροῦ αὐτοελέγχου.

ΜΙΑ ΠΛΗΓΗ

Ἐσύ δὲ μὲ πλήγωσες μὲ τὸν ἀνεπανόρθωτο λόγο,
ἀλλὰ μ' ἔνα μαχαίρι καλωσύνης.

Μάρτης 1970

ΤΟ ΔΑΚΡΥ

Τὸ δάκρυ πού λαμπύρισε στὰ ματοτσιουρά σου
καὶ κύλησε νὰ πέσει στὸ χορτάρι
— φθινόπωρο ἦταν καὶ φεγγάρι —
τὸ μάζεψα, τὸ σφράγισα
σὲ κιάτσπρο κουτί,
νὰ σ'τὸ χαρίσω στὴ γιορτὴ
σου,
νὰ τὸ φορᾶς
μαργαριτάρι.

Ν:όδρης, 1969

ΣΤ' ΑΚΡΟΓΙΑΛΙ

Θαρρῶ πῶς ἔζησα κι ἐγὼ τις μέρες μου σὰν τοῦτα
 τὰ ξέγνοιαστα παιδιά,
 πού μὲς στὸ κύμα χაίρονται, μιὰ τρέχα και μιὰ θούτα,
 μ' ἀκούραστη καρδιά.

Τέτοιο μὴ δὲ σέ χάρηκα ξημέρωμα τῆς νιότης;

Ἦ γὰ ἴναι ἡ τραγικὴ
 παράνοια πού τὴν ἔζησε μονάχα ὁ Δὸν Κιχώτης,
 γυρνώντας θῶ κι ἐκεῖ;

ΤΗΣ ΠΕΘΑΜΕΝΗΣ ΜΑΝΑΣ

Φίλησα τὴν εἰκόνα σου

περίπαθα στὰ χεῖλη

κ' εἰκόνημα τὴν κρέμασα,

καὶ σοῦ ἀναψα καντήλι.

Ἦ, πῶς σοῦ πρέπει ἐκεῖ ψηλά,

δίπλα στὴν Παναγία!

Τάχα κ' ἐσύ δὲν ἦσουν,

μανούλα μου, μιὰ ἀγία;

1955

Εἶναι, τὰ ποιήματα αὐτὰ, γεμάτα παλιούς ἤχους, τοὺς χαρακτηριστικούς τῆς συμβολιστικῆς ποιήσεως τοῦ Γιαννῖδη. Καὶ σοῦ ξυπνοῦν μιὰν ἐποχὴ τῆς Κυπριακῆς πνευματικῆς ζωῆς ἔπου τὸ μουσικὸ στοιχεῖο ὑπερτεροῦσε. Βεδαιώνουν ἕμως καὶ τὴν προσήλωση τοῦ ποιητῆ στὶς ἀρχές τῆς συμβολιστικῆς σχολῆς, πού τοῦ ταίριαζε καὶ δὲν τὴν πρόδωσε μὲ ἀλλότριους καὶ ἴσως ἀποτυχημένους ἤχους, ἀσκώντας ἀύστηρὰ τὸν αὐτοέλεγχον.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

«ΗΜΕΡΕΣ ΟΡΓΗΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1944»
(Μυθιστόρημα, Αθήναι 1979, σελ. 496)

Τελευταία μου δόθηκε η ευκαιρία να διαβάσω το μυθιστόρημα του Πέτρου Χάρη «Ημέρες Οργής—Δεκέμβρης 1944». Και το διάβασα με πολλή προσοχή και μεγάλο ενδιαφέρον, αλλά προπάντων με συγκινητική αναπόληση του μοιραίου εκείνου Δεκεμβρη.

Πάνε τόσα χρόνια από τότε, που πάμε να ξεχάσουμε τα πάντα, — τα γεγονότα, τις αιτίες και τ' αποτελέσματά των, την απρόσπαιρα και τις οδύνες της εποχής, τα αλόγιστα πάθη και τις συνέπειές των. Και ο Πέτρος Χάρης τις ζωντάνεψε στο έργο του αυτό τις ημέρες εκείνες της οργής και του θανάτου, της παράλογης καταστροφής και της απάνθρωπης δοκιμασίας, — τις ζωντάνεψε με ιδύναμη και πευστυνότητα, με πονεμένη σύνεση και φιλοσοφική ενατένιση. Η ζωή γίνεται άγχος, ο θάνατος τρελλό παιγνίδι της μοίρας, ο άνθρωπος ένα θηρίο αιμοδόρο ή ένα αδύναμο σιχαμερό σκυλήκι. Δοκιμάζεται ο άνθρωπος, δοκιμάζεται κ' η Ιστορία. Προπάντων όμως δοκιμάζεται η ψυχή της Αθήνας. Και γίνεται τραγική αλήθεια το θλιβερό αυτό πανόραμα, — είναι η αληθινή τραγωδία της Αθήνας, της Ελλάδας, του κόσμου ολόκληρου.

Μέσα από το έργο μιλάει ένας άνθρωπος με πονεμένη άγρυπνη συνεύθηση και συντριμμένη καρδιά, μια ψυχή φλογι-

σμένη από πνεύμα υψηλό και από αγάπη προς τον άνθρωπο. Βλέπει καθαρά, σκέφτεται και κρίνει σωστά, αλλά μένει χειροπόδαρα δειμένος από τη μοίρα του ολέθρου που τον εξουθενώνει. Ωστόσο, κάνει μιαν οδυνηρή ομολογία και απολογία, κάτι σαν μετάνοια εξ ονόματος όλων των ανθρώπων — και παρά τη θέλησή τους, ίσως. Η κατάπτωση πάει να γίνει έξαρση. Το σκοτάδι πάει να γίνει φως. Κ' είναι τούτη η φωνή του πόνου και της μετανοίας, που διαπνέει το έργο με ανθρωπιά και με φωτεινή διάθεση εξαγνισμού. Σιγά - σιγά ολοκληρώνεται η τραγωδία, «δι' ελέου και φόβου περαίνουσα την των τριούτων παθημάτων κάθαρσιν». Το τραγικό ρίγος συγχλονίζει τον αναγνώστη και το θαμπό φως κάποιας ελπίδας διαφαίνεται στο μακρινό ορίζοντα.

Πρέπει να συγχαρούμε και να ευχαριστήσουμε τον κ. Χάρη για την ωραία τούτη, όσο και πονεμένη, δημιουργία του, που την προσφέρει στο σημερινό άνθρωπο που αγωνίζεται να ξεφύγει από τη σπαραχτική πείρα ενός νέου — τελειωτικού τούτη τη φορά! — ολοκαυτώματος. Ήχτός από τη στερεή, καλά οργανωμένη σύνθεση του έργου, υποδειγματικό είναι και το ποιητικό, συχνά λυρικό, ύφος του, που, ενσυνείδητα χαλαρωμένο με τις συχνές επαναλήψεις και αναδιπλώσεις λέξεων και φράσεων, φαίνεται σαν να διακοσμείται με μελωδικά ρεφρένς τραγουδιού. Όμως ο «λυρισμός» αυτός συνοδεύεται κι από την παρουσίαση της σκληρής πραγματικότητας με ωμά λόγια και εικόνες ρεαλιστικές. Το ισοζύγιο του ύφους εδώ είναι η

αρμονική, κυκλική σύνθεση του ολοκληρωμένου αφηγηματικού λόγου. — Ο «Ημέρες Οργής» είναι ένα έργο ολοκληρωμένο και στη μορφή και στην ουσία.

ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΠΡΟΥΣΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Γ. Θ. Βαφόπουλου, *Ποίηση και Ποιητές* (μελετήματα), σσ. 284, Θεσσαλονίκη 1983.

«Αν το ποιητικό έργο του Γ. Θ. Βαφόπουλου κηρύττει βαθιά την καρδιά με την τόσο ανθρώπινη — και πανανθρώπινη — ουσία του, οι πεζές του σελίδες προσφέρουν μιαν απόλαυση στο πνεύμα του αναγνώστη με τον πάντα άπλο, ρέοντα, σαφή και πυκνό λόγο τους. Χωρίς εξεζητημένες ή μαιανδρικές διατυπώσεις, με διαύγεια στην έκφραση — που είναι προϋπόθεση καθαρότητας νοῦ και προθέσεων — τα πεζά κείμενα του Βαφόπουλου σου ανοίγουν με έγκαρδιότητα τον κήπο της γνώσης και του στοχασμού του, για να περιδιαβάσεις εκεί και να άφεθείς στη γοητεία τους. Παλαιότερα είχα καταδυθεί στο πέλαγος του δγκώδους έργου του «Σελίδες Αυτόβιογραφίας» αλλά και σε συντομότερα κείμενά του, όπως το μελέτημά του για το Πνευματικό Πρόσωπο της Θεσσαλονίκης ή τα κείμενά του που αναφέρονται με ευστοχη σκέψη στο πρόβλημα των Βδλιοθηκῶν στην Ελλάδα, ένισχύοντας κάθε φορά την έντύπωσή μου για την ποιότητα της σκέψης και του λόγου του.

Το τελευταίο του βιβλίο «Ποίηση και Ποιητές» αποτελεί μιὰ συναγωγή μελετημάτων του που είχε κατά καιρούς δημοσιεύσει σε ποικίλα έντυπα, ήμιλιών του σε διάφορες ευκαιρίες ή κειμένων του που εμφανίζονται στο βιβλίο για πρώτη φορά.

Το βιβλίο αποτελείται από πέντε — άμεσα σε έκταση — μέρη, από τα οποία το έκτενέστερο είναι το πρώτο, με τον τίτλο «Απόψεις γύρω από την Ποίηση». Το μέρος αυτό το συνθέτουν άκτω μελετήματα που εξετάζουν γενικά το πρόβλημα της ποίησης ως πνευματικού φαινομένου στην ανθρώπινη ιστορία, την ποίηση στην εξέλιξή της στον ελληνικό χώρο κατά τη διάρκεια του αιώνα μας και παράλληλα την ποίηση ως έργο της δικής του προσπάθειας, ως αγάπημα και πάθος της ζωής του. Μιλώντας για τη δική του ποιητική δημιουργία δίνει στο λόγο του έναν τόνο εξομολογητικό, ήρεμο και συγκρατημένο, που τον χαρακτηρίζει ή ειλικρίνεια και μιὰ σεμνότητα ήθους. Είναι δύσκολο να ξεχωρίσει κανείς κάποιο από τα μελετήματα του μέρους αυτού, θά μπορούσε όμως να λεχθεί πως «Η άπολογία της Ποίησης» με τις σαφείς αναλύσεις και τους ευστοχούς άφορισμούς της, το «Μιά δημόσια εξομολόγηση» με την έκθεση των αναδοθμῶν του ποιητικού του βίου, υποστηρηγμένων με χαρακτηριστικά ποιήματά του, καθώς και «Η γλωσσοπλαστική δύναμη της Ποίησης» συνθεμένο με γνώση και αγάπη για τον δημοτικό λόγο των Ελλήνων, μπορούν να ικανοποιήσουν και τον πολύ απαιτητικό αναγνώστη.

Νά δυο χαρακτηριστικά άποσπάσματα από την «Απολογία της Ποίησης»: «Ένα ποίημα είναι αυτόχρονη μιὰ ήρωική πράξη. Έχει μεγαλύτερη άντοχή και από ένα άρχιτεκτονικό μνημείο». «Ο ήρωϊσμός του ποιητή... βρίσκειται στη μεγάλη του υπομονή, στη μεγάλη του άντοχή να ήπιμένει, σαν πιστός στρατιώτης, να υπηρετεί την ποίηση. Και σε μιὰ ήλικία που οι άλλοι άνθρωποι άποστρατεύονται από τη ζωή, ο άληθινός ποιητής έξακολούθει να άποστραγγίξει και το τελευ-

ταίο ἔχνος ποιητικῆς οὐσίας πού ἔχει μείνει μέσα στήν ψυχή του. Ὁ ποιητής πεθαίνει σάν ἥρωας ἐπί τῶν ἐπαλέξεων».

Τό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου μέ τόν τίτλο «Παλαμῶνά καί Βαλαωρίτης» ἀποτελεῖται ἀπό τρία μελετήματα γιά τόν Παλαμῶνα καί ἓνα γιά τόν Βαλαωρίτη. Σ' αὐτά ὁ Βαφόπουλος ἐπιχειρεῖ μίαν ἀποτίμηση τοῦ ἔργου ἑξ ἑκείνων τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως, πού θεωροῦνται σήμερα ἀπό πολλοὺς «ξεπερασμένοι» γιά τήν ἐποχή μας, καί τοὺς ἀπονέμει ἀπροκατάληπτα καί τίμια τήν κρίση του. Ἡ σωστή τοποθέτηση τοῦ Παλαμῶνα εἶναι πῶς δύσκολη, καθὼς αὐτός ἑρμηνεύεται συμπεριλαμβανόμενος ἀνάμεσα στήν ἀπόλυτη λάτρευση καί τήν ἀπόλυτη ἄρνηση τῶν πολλῶν. Στήν περίπτωση τοῦ Παλαμῶνα παρακολουθοῦμε ἐπίσης μέ ἐνδιαφέρον καί τὰ καθέκαστα τῆς γνωριμίας τοῦ συγγραφέα μέ τόν σοφὸ ποιητὴ πού κυριάρχησε στὸν ἑλληνικὸ παρνασσὸ γιά περισσότερα ἔτη πενήντα χρόνων.

«Δυὸ μεγάλοι τῆς ποιήσεως» ἐπιγράφεται τὸ τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου, μέ δυὸ μελετήματα, ἓνα γιά τὸν Σαίξπηρ καί ἓνα γιά τὸν Μπάυρον. Τὸ πρῶτο γράφτηκε μέ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 400 χρόνων ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ἀγγλοῦ δραματουργοῦ στὰ 1964. Τὸ δεύτερο γιά τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Μπάυρον στὰ 1974. Καί τὰ δυὸ κείμενα συνδυάζουν τίς προσωπικὰς ἐντυπώσεις τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τίς ἱστορικές του σπουδὰς χωρὶς ἑποχὸς ἐξήσαν οἱ δυὸ μεγάλοι τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας, τίς ἱστορικές πληροφορίες γι' αὐτοὺς, τὰ ἱστορικά—φιλολογικά προβλήματα πού συνδέονται μαζί τους καί τίς κρίσεις γιά τὸ ἔργο τους. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀξιόλογες καί πολὺ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τίς πῶς «ἐπικίνδυνες» πτυχές τῆς κοινωνικῆς καί ἠθικῆς ζωῆς τοῦ

Μπάυρον καθὼς καί τὰ εἰσοχὰ σ' αὐτὲς σχόλια, φωτίζουν σαφῶς τὴν ἀντιφατικὴ ἰδιοσυγκρασία τοῦ ἀνθρώπου πού συνέδεσε τόσο στενὰ τὴν ζωὴ του καί τίς πράξεις του μέ τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας τοῦ 1821. Θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ μελετήμα γιά τὸν Μπάυρον εἶναι ἐπὶ τὰ καλύτερα — ἀν ὄχι τὸ καλύτερο — σ' ὅλο τὸ βιβλίον.

Ὅκτὼ κείμενα, σύντομα ὅλα ἐκτός ἀπὸ τὸ τελευταῖο, κἀτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Μνήμη Φίλων», συγκροτοῦν τὸ τέταρτο μέρος τοῦ βιβλίου. Ἐδῶ ὁ Βαφόπουλος, μέ ἀγαθὴ μνήμη καί πολλὴ ἀγάπη ἀνατρέχει στοὺς δεσμούς φιλίας του μέ σημαντικὰ καί, μέ μιὰ μόνο ἐξαιρέση, πολὺ γνωστὰ πρόσωπα τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς πού δὲν ζοῦν πιά. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶναι ὁ Ἐλισάιος Γιαννίδης, ὁ Ἰππόλυτος Γκοφστέτερ, ὁ Πέτρος Σπανιδωνίδης, ὁ Ἄλκης Θούλος, ὁ Γεώργιος Θέμελης, ὁ Μάριος Βαϊάνος, ὁ Γεώργιος Δέλιος καί ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος. Πέρα ἀπὸ τὴν ἀναφορά σὲ χαρακτηριστικὰ περιστατικὰ τῆς βραχυτέρας ἢ μακρότερης φιλίας του μαζί τους, ὁ συγγραφέας προβαίνει σὲ ἀξιολόγηση τοῦ χαρακτήρα καί τοῦ ἔργου τους, προσπαθώντας νὰ μείνει ὅσο γίνεται πῶς ἀντικειμενικός. Καί στὸ μέρος αὐτὸ, καθὼς καί στὸ ἐπόμενο, τὸ τελευταῖο τοῦ βιβλίου, πού ἔχει τὸν τίτλο «Τεχνίματα πνευματικοῦ ἠθους» καί ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ κείμενα, ὁ Βαφόπουλος θεοβαδίζει τὴν παρρησία του καί γενικά τὸ πνευματικὸ του ἠθος, παρουσιάζοντας, σχολιάζοντας καί κρίνοντας εὐχάριστος ἢ θλιβερὸς στιγμὲς τῶν ἑλληνικῶν πνευματικῶν ἠθῶν.

Τὸ πνευματικὸ ἠθος τοῦ Βαφόπουλου, ὅπως αὐτὸ τεκμαίρεται καί ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς ζωῆς του καί ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς γραφίδας του, εἶναι προῖον καί τῆς ἰδιο-

συγκρασίας αλλά και της ώριμότητας ενός ανθρώπου ο οποίος, αφού έζησε χρόνους μακρούς πάνω στη γη, και αφού «πολλών ανθρώπων άστυα και νόον» είδε, έχει πιά γνώσει ριζικά τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς.

Και είναι μεγάλη ικανοποίηση να διαπιστώνει κανείς πώς ο Γ. Θ. Βαφόπουλος συνεχίζει πάντα άμειωτο τὸν άγώνα του επάνω στις πνευματικές επάλξεις. Έξοκολουθεῖ — για να χρησιμοποιήσω τὰ δικά του λόγια — να άπαστραγγίζει και τὸ τελευταίο ἔγχος ποιητικής ουσίας πὸν έχει μείνει μέσα στην ψυχή του. Μιὰ άπό τις πολλές άποδείξεις είναι και τὸ τελευταίο αὐτὸ βιβλίο του. Ένα βιβλίο πὸν άξιολογεί τὴν ποίηση, δηλώνει τὰ πιστεύω του και τὴν άποσίωσή του σ' αὐτήν, κι άναπλάθει πλήθος άπό μορφές, συμβάντα και ἔθη τοῦ ἑλληνικοῦ ποιητικοῦ κόσμου τοῦ αἵώνα μας.

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

Κύπρου Χρυσάνθη, Από τὴν Ἱστορία τῆς Κυπριακῆς Ἱατρικῆς. Ἑλληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου, Λευκωσία 1983, σ. 67 Προσάρτημα: Νίκου Παναγιώτου, Κύπρος Χρυσάνθης: Βιβλιογραφία IV. Τα Ἱατρικά (1940—1982). Λευκωσία, 1983, σ. 21.

Το μικρό αὐτὸ βιβλίο, πὸν εκδόθηκε με χορηγία τῆς Λαϊκῆς Τράπεζας, ἀποτελεῖ μια ευπρόσδεκτη συμβολή στην ιστορία τῆς ἱατρικῆς στην Κύπρο ἀπὸ τους αρχαίους χρόνους ὡς σήμερα. Είναι μια ἐπιλογή ἀπὸ μελέτες του γιατροῦ κ. Κύπρου Χρυσάνθη πὸν δημοσιεύτηκαν κατὰ καιρούς πρωτότερα. Από τις εβδομήντα τρεις μελέτες του για τὴν ιστορία τῆς ἱατρικῆς και τὴ λαϊκή ἱατρική πὸν δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά, ἀναδημοσιεύονται ἐδῶ, αὐτούσιες ἢ με κάποιες μικρές

ἀλλαγές, δέκα μελέτες του πὸν αναφέρονται σε θέματα σχετικά με τὴν ιστορία τῆς ἱατρικῆς στην Κύπρο ἀπὸ τὴν αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Η ἐπιλογή έγινε για μελέτες πὸν, κατὰ τὴ γνώμη του συγγραφέα, «θα ἐνδιαιφέρανε πιο πολλούς ἀναγνώστες, γιατί ἴδεν ἀπαιτούσαν ειδικές γνώσεις για τὴν κατανόησή τους». Γι' αὐτὸ είναι κυρίως πληροφοριακές και κάπως «λαϊκοῦ» χαρακτήρα, πὸν πολύ χρήσιμες ὁμως οι ἐργασίες αὐτές, γιατί και ο ἐπιστήμονας ἱστορικός τῆς ἱατρικῆς ἔχει πὸν λά να μάθει και να ωφεληθεῖ ἀπὸ τις μεθοδικές και ἐπαρκῶς ντοκουμενταρισμένες αὐτές μελέτες του κ. Χρυσάνθη. Ἴσως να υπάρχουν ἐπαναλήψεις ἀνάμεσα σε κάποιες ἀπ' αὐτές, συμβαίνει ὁμως αὐτὸ γιατί μερικές ἀναφέρονται στα ἴδια ἢ ἀνάλογα θέματα.

Οι δέκα μελέτες πὸν περιλαμβάνονται στο βιβλίο είναι: «Απολλώνιος ο Κιτιεύς. Κύπριος χειρουργός του Α' αἵώνα π.Χ.», «Ο Γαληνός και η Κύπρος», «Πανόραμα τῆς Κυπριακῆς Ἱατρικῆς», «Ἱατρικά Σύμμεκτα στα Χρονικά Μαχαίρά και Βουστρώνιου», «Medicina Cypria» (ένα μακρὸ ποίημα του Κ. Χρυσάνθη για τὴν ἱστορία τῆς ἱατρικῆς στην Κύπρο), «Βίος και πολιτεία παλαιῶν Κυπρίων ἱατρῶν», «Ἱατρικά γραμματόσημα τῆς Κύπρου», «Κυπριακές φαρμακευτικές ὕλες στο «Περὶ ὕλης ἱατρικῆς» του Δισκουρίδη», «Οι Κύπριοι για τὸν Ἱπποκράτη», και «Ἱατρικές δημοσιεύσεις τοῦ Νεοκλή Γ. Κυριαζή».

Η ποικιλία των μελετῶν δείχνει τὴ μεγάλη χρονική ἔχταση ἀλλὰ και τὴν πολὺμορφη θεματική ευρύτητα πὸν παρουσιάζει η ἱατρική στην Κύπρο, και τὸ δικαιολογημένο ἐνδιαιφέρον πὸν προκαλεῖ στον ἐρευνητὴ. Η ὕπαρξη μάλιστα πλοῦσιας λαϊκῆς ἱατρικῆς στην Κύπρο ἐνισχύει περισσότερο τὴ γνώμη πὸν η Κύ-

προς κατέχει αξιόλογη θέση στην ιστορία της ιατρικής. Ο κ. Χρυσάνθης έχει γράψει πολλές και καλές μελέτες που αναφέρονται στη λαϊκή ιατρική, και που θα ευχόταν κανένας μια επιλογή τους να παρουσιαζόταν κάποτε σε βιβλίο. Είναι ευχάριστο που ήδη και άλλοι Κύπριοι γιατροί έχουν στρέψει την προσοχή τους στην έρευνα της ιστορίας της ιατρικής στο νησί μας. Έχτός από τις παλαιότερες εργασίες του Νεοκλή Κυριακίδη (για τις οποίες γράφει στο βιβλίο του ο κ. Χρυσάνθης) και μια σύντομη και πολύ παλαιά εργασία του Γ. Ι. Σπανόπουλου «Η Λαϊκή Ιατρική εν Κύπρω» (Λευκωσία, 1935, σ. 55), τελευταία (Γενάρης — Φλεβάρης 1984) δημοσιεύτηκε στο «Φιλελεύθερο» μια σειρά από δεκαπέντε άρθρα του Δρα Ανδρέα Παπαξενοπούλου «Η Ιατρική στην αρχαία Κύπρο». Σίγουρα υπάρχουν κι άλλες αξιόλογες ιατρικές μελέτες που μου διαφεύγουν τώρα.

Σαν «προσάρτημα» δημοσιεύεται στο τέλος του βιβλίου από τον κ. Νίκο Παναγιώτου «Βιβλιογραφία» των ιατρικών δημοσιευμάτων του Κύπρου Χρυσάνθη (1940—1982). Στην εξαιρετικά χρήσιμη και προσεχτικά συνταγμένη αυτή βιβλιογραφία ο κ. Παναγιώτου αναγράφει τους τίτλους διακοσίων περίπου μελετών του κ. Χρυσάνθη δημοσιευμένων σ' αυτοτελή βιβλία και σε περιοδικά.

Γενικά, το μικρό αυτό βιβλίο είναι μια πολύ σημαντική προσφορά και στην ιστορία της ιατρικής στην Κύπρο και στη σχετική βιβλιογραφία.

ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΠΡΟΥΣΗΣ

Σ τ έ λ ι ο υ Γ ε ρ ά ν η: «Ένας ευαίσθητος μποξέρ που έγινε αστυφύλακας» (διηγήματα, εκδόσεις Δίφρος, 1983).

Μεταλλάζοντας έκεινο που είχε γρά-

ψει ο Παλαμάς για τον Παπαντωνίου («Ποιητής; Είσαι και το παράεισαι»), θα μπορούσαμε να πούμε και μεις για τον ποιητή Στέλιο Γεράνη: «Πεζογράφος; Είναι και το παράειναι». Άνήκει μάλιστα στους λίγους Νεοέλληνες ποιητές που γράφουν και ισωπτό πεζό Λόγο. Με τὰ τέσσερα ποιητικά αφηγήματα», ο Γεράνης προσφέρει κι ένα είδος έρμηνείας, θα λέγαμε, — όχι φυσικά αισθητικής αξιολόγησης, απλώς αφηγηματικής ολοκλήρωσης, — στίχων και αποσπασμάτων από τέσσερις ποιητικές συλλογές του. Άναγνωρίζει έτσι, ξίστω και έμμεσα, τόσο τον αφηγηματικό πυρήνα των αντίστοιχων ποιημάτων του, όσο και την ανάγκη να διευκολυνθεί ο αναγνώστης στην κατανόηση αλληγοριών, συμβόλων και λυρικών άοριστιών της νεωτερικής μας ποίησης, στην οποία αναμφισβήτητα ανήκει και η δική του.

Άπό τὰ ποιητικά ταύτα αφηγήματα έντύπωση προκαλεί το τελευταίο της συλλογής «Πώς έκαψα τὰ θρεφικά μου σπάργανα», που προσφέρει στον αναγνώστη του τήν αίσθηση του περισφιγμένου, του σπειρωμένου σ' τὰ άόρατα σπάργανά του σημερινού κοινωνικού μας άτομου. Παρόμοιαν αίσθηση αποπνιξίας προκαλεί και το διήγημα «Άθανασίου άκμήμονος το άνάγνωσμα», που άγωνίζεται κι αυτός, — και μάλλον δεν καταφέρνει να άνακτήσει το κρυφό μεταλλείο που άπλώνεται βαθιά μέσα του, άκριδώς γιατί τον έμποδίζουν όσοι τρέμουν μήπως ξυπνήσει στη συνείδησή του το αίσθημα του ιδιοκτήτη.

Ένας παρόμοιος ή περίπου παρόμοιος ήρωας κινείται στις πιδ πολλές σελίδες του αφηγητή Γεράνη: περιδιαβάξει περίτρομος και άγαναχτισμένος, από τον καιρό ακόμα της ξένης θουλείας, των άπελευθερωτικών άγώνων, της δράσης των συνεργατών του έχθρου και των άγγλο-

μερικανικών βομβαρδισμών του Πειραιά, ως τον καιρό των μποξέρ και των αστυφυλάκων της έφταετίας, που άγνωστη χώρα είναι γι' αυτούς ή ευαισθησία, κάθε ευαισθησία. Αυτόβιογραφικά στοιχεία γεμάτα πόνο και αίμα και θάνατο, ψυχολογικές αυτοανγχεύσεις, αυτοανλύσεις κι έλθοσκοπήσεις, ως το σημείο να αναρωτιέται κι ο ίδιος, πώς έγινε και πέρασε μέσα του και την έκαμε τόσο δική του μια δλάκερη άλλότρια ιστορία. Οι ανθρώπινες έξ-άλλου σχέσεις, και ιδιαίτερα οι έρωτικές, ξεδιπλώνονται με τόση τόλμη, με τόσον ώμη ειλικρίνεια και παραστατικότητα και με έναν ρεαλισμό που ώθειται έως τ' ακραία κράσπεδα της νατουραλιστικής τραχύτητας, ώστε θυμίζουν αντίστοιχες σελίδες από το διήγημά «Στο σκοτάδι» του Κώστα Χατζόπουλου, από τον «Κατάδικο» του Ντίου Θεοτόκη και τη «Φάτνη» του Κώστα Παρορίτη, ακόμα κι από την «Έργασία» του Έμιλ Ζολά. Και περιττό να προσθέσουμε πώς δέν πρόκειται καθόλου για έπιδράσεις ή για μιμήσεις, αφού οι σχετικές σελίδες του Γεράνη μαρτυρούν προσωπικότατο ύφος, κάποτε μάλιστα και στυφό ή καυστικό, — δυο βασικά στοιχεία που ανεβάζουν σε αξιοζήλευτο επίπεδο τις άφηγηματικές επιδόσεις και έπιτεύξεις του.

Γιά στον Εύαγγέλου: «Ψηφίδες ΙΑ'» (σχήματα και πρόσωπα ιδεών) εκδόσεις Δρυμός, 1984).

Άλλους πεντακόσιους προσωπικούς στοχασμούς του μάς προσφέρει σήμερα ο γνωστός ποιητής, θεατρικός συγγραφέας, πεζογράφος και δοκιμογράφος Γιάσων Εύαγγέλου με την ενδέκατη σειρά των «Ψηφίδων» του, που τις πρωτοξεκίνησε στα 1967. Αναδειχεται έτσι σε μοναδικό για τη χώρα μας γνωμολόγο, τουλάχιστον

χιστον από την άποψη του αριθμού των γνωμικών στοχασμών του, που έφτασαν ήδη τις πεντέμισι χιλιάδες. Ο δοκιμασμένος τούτος τεχνίτης του γνωμισμού ξέρει πώς λακωνίζει δέ σημαίνει να είναι λιγόλογος, μα να λές πάρα πολλά πράγματα με πάρα πολύ λίγα λόγια, να κεφαλαιώνεις δηλαδή το λόγο σου και να λές εν δλίγοις πολλά, για να θυμηθούμε κι έμεις τη Σοφία Σειράχ. «Τά έντομα (δργανισμοί μικροί, με συμπυκνωμένες λειτουργίες μεγάλης τελειότητας) γονιμοποιούν τά ένθη. Τά γνωμικά, όμοια με τά έντομα, γονιμοποιούν τις ιδέες», λέει ο Εύαγγέλου. Τέτοιες γονιμοποιημένες ιδέες υπάρχουν πάρα πολλές στις «Ψηφίδες» του. «Όποια σελίδα του νέου του τόμου και αν ανοίξεις, θά τις άνταμώνεις. Ένδεικτικά, αναφέρουμ' έδω μερικές: «Πώς είναι δυνατό να κρίνω δίκαια το συνάνθρωπό μου, όταν έγώ ο ίδιος είμαι συγχρόνως ο κατηγορος και ο δικαστής του;» — «Αυτός που έχει το δίκιο, αισθάνεται νικητής, ακόμα κι όταν είναι νικημένος άπ' την άδικία». — Τό να σε σπρώξουν και να πέσεις, είναι ψυχικά πιό άνώδυνο άπ' τό να γλιστρήσεις μόνος σου και να πέσεις. Γιατί τότε ο φταίχτης είναι έσύ». — «Η κατανόηση που άργά ή γρήγορα ακολουθεί ένα σφάλμα, κάνει περιττή τη μετανόηση». — «Ο πρωτόγονος που δέν έχει πολιτιστεί είναι καλύτερος άπ' τον πολιτισμένο που έχει έκφυλιστεί». Αναφέρουμε τώρα και μιάν άλλη, τη βασικότερη ίσως γονιμοποιημένη ιδέα του συγγραφέα: «Δέν είναι ελεύθερος όταν δέ δοηθάς και τους άλλους να ελευθερωθούν», που μάς θυμίζει Βολταίρο: «Δέ συμφωνώ με τις ιδέες σου, έγραφε ο μέγας Προφήτης του Γαλλικού (μα και του παγκόσμιου) Διαφωτισμού, αλλά δέ θά πάψω ποτέ να άγωνίζομαι για να έχεις τό δι-

καίωμα να τις λές». «Ο γνωμολόγος, θα παραδεχτεί και ο Ίάσων Εὐαγγέλου, δε συλλογίζεται μόνο με την ξερή και ψυχρή λογική, αλλά στοχάζεται με όλο το πάθος της ψυχής του και θεάται ἐρμηγεύοντας την πραγματικότητα. Ἀποδίδει τὴ μορφή και τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς πραγματικότητας με μιὰ καταξιωμένη γλωσσική διατύπωση, προσέχοντας τὴν ἐκφραστικότητα πού υποβάλλει — και ἀποφεύγοντας τὴ ρητορικότητα πού ἀπωθεῖ. Γι' αὐτό, ὁ γνωμολόγος πρέπει να ἔχει μιὰ ἐξαιρετική εὐαισθησία ἀπέναντι στὴν πιὸ λεπτή ἀπόχρωση σκέψης και συναυσθήματος, γὰρ να τὴ συλλάβει και να τὴν καταγράψει».

Τὴν καταγράφει και ὁ Ίάσων Εὐαγγέλου, προσθέτουμ' ἐμεῖς. Γιατὶ διαθέτει ἀναμφισβήτητα τὴν ἐξαιρετική εὐαισθησία γιὰ τὴν ὁποία μιλάει...

Ἀνδρέα Ὀνουφρίου: «Τοῦ 35ου παράλληλου» (διηγήματα, Κύπρος 1983).

Ἄν ἔχει κάποια ἔννοια ὁ ὄρος «στράτευση», ἢ ἔννοια αὐτὴ παίρνει τὸ πιὸ δραματικό της περιεχόμενο στὴν περίπτωση τῶν Κύπριων συναδέλφων, και εἰδικότερα, ἂν θέλετε, στὴν περίπτωση τοῦ νέου Κύπριου συναδέλφου Ἀνδρέα Ὀνουφρίου. Οἱ συνάδελφοι τοῦτοι, ἀκόμα κι ἂν ἤθελαν, ἀκόμα κι ἂν τὸ μπορούσαν να τ' ἀποφύγουν, ἠδ' αὐτοχαρακτηρίζονταν προδότες, ριψάσπιδες, φυγόστρατοι, κι ἐμεῖς ἴδεν ξέρουμε τί ἄλλο, ἂν δὲν στρατεύονταν στὴν ἐξυπηρέτηση τῆς πατρίδας τους, πού σήμερα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, ἔχει ἀνάγκη τῆς στρατεύσῆς τους, και τῆς στρατεύσῆς βέβαια ὄλων μας, μιὰ και, καθὼς ἤρθαν τὰ πράματα, εἶναι και δικὴ μας πατρίδα ἢ Κύπρος. Ἐνας τέτοιος «στρατευμένος» στέκει και ὁ συγ-

κλονιστικός συνάδελφος Ἀνδρέας Ὀνουφρίου, «τοῦ 35ου παράλληλου». Ἀπὸ τὸ κάλυμμα κιόλας τοῦ νέου βιβλίου του, ἀπὸ τὸ ἐξώφυλλό του, ἀντικρίζεται ὁ ἀναγνώστης με τὴν τραγικὴ του περίπτωση και με τὴν ἀληθινὰ ἐθνικὴ ὑποχρέωσή του να στρατευθεῖ κι αὐτὸς στὴν ἱερὴ τῆς ὑπόθεσης: «Διεύθυνση τοῦ συγγραφέα στὴν προσφυγιά», δηλώνει ἐκεῖ: Συναϊσμός Κολοσίου Γ' 61, Λεμεσὸς Κύπρος». Εἶναι λοιπὸν και ὁ ταλαντούχος συνάδελφος Ὀνουφρίου ἕνας ξεσπιτωμένος, ἕνας ξεριζωμένος ἀπὸ τὰ μαρτυρικά χῶματα τῆς πατρικῆς του γῆς. Ἐνα δραματικὸ θῦμα τῆς ἰουλιανῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀττίλα, τοῦ 1974. Ὅταν ἔγινε ἐκεῖνη ἢ εἰσβολή, ὁ συγγραφέας ἦταν 32 χρονῶν, στὴν ὠριμὴ δηλαδὴ νιότη του, κι ἀγωνιζόταν, ἀπ' τὴν Ἀμμόχωστο ἤδη, να στεριώσει τὸ οἰκογενειακό μιὰ και τὸ πνευματικό του μέλλον. Τὸ ἐγκλημα τῆς εἰσβολῆς, καθόλου στιγμιαίο, μιὰ διαρκὲς ξενοκίνητο ἐγκλημα, θρῆκε τὴν πατρίδα του τὴν Ἀμμόχωστο σὲ τουρκικὰ χέρια. Και τὸν Ὀνουφρίου στὴν προσφυγιά. Τί ἄλλου εἶδος λογοτεχνήματα θέλατε να ἐμπνευσθεῖ; Πέρα ἀπὸ τὰ προσωπικά, τὰ οἰκογενειακά και τὰ κυπριακά του βιώματα, δὲν ὑπῆρχαν θέματα γιὰ λογοτεχνικὴ ἐπεξεργασία. Αὐτὸ ἐνοῦμε λέγοντας «στράτευση».

Σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ πρῶτα του διηγήματα, τὰ καλύτερα ἐτούτου τοῦ τόμου, «Τὸ μυστικό τῆς φωτιάς» ὁ τίτλος του, ὁ συγγραφέας ἀναφερόταν στὴν εἰσβολή και στὸν ἀντίτυπο πού εἶχαν τὰ ἐγκληματικά ἐκεῖνα γεγονότα στὰ Κυπριωτόπουλα: τὰ ἔκαμαν να μάθουν τὸ μυστικό τῆς φωτιάς: τὸν πόλεμο!

Εἶναι τὸ μυστικό πού διαχέεται τραγικὸ και σὲς 58 σελίδες τῶν σημερινῶν του διηγημάτων. Αὐτὸς ὁλος ὁ 35ος παράλληλος συγκεφαλαιώνεται στὸν πόνο και

στο σπαραγμό που εκφράζουν έτοιυτα τὰ λόγια: «Έφτα χρόνια άναμονής. Έφτα χρόνια λάθος όνειρο. Τούτα τὰ τσιμεντένια μεγαθήρια που καταβρόχθιζαν τόν ούρανό και μούντζωναν τόν ήλιο, τότε μπήκανε στο στήθος τούτης τής γής σαν ήλλη πληγή; Έτοιυτες οι μηχανές, αυτά τ' αυτοκίνητα, τότε άφέθηκαν να ξερνάνε όλο αιώθαια τή μπόχα τους στα πνεμόνια τών δουλευτάδων;»

Ήταν ή καταπληγωμένη κυπριακή γή τών πατεράδων και τών προπατόρων του, — ή γή που δέν ήθελαν να τήν εγκαταλείφουν ούτε και τὰ πουλιά τών κλουβιών. «Τὰ παιδιά θάλανε τὰ κλάματα: πώς γίνεται, Θε μου, να τους διώχνουνε μέσ' απ' τ' όδιο τ'ό σπίτι τους, χωρίς κανένα λόγο, και με ποιά δικαιοσύνη ν' άφήσουνε τὰ παιγιόδια τους, τ' άγαπημένα χώματά τους, και να ξεριζωθούνε ώσαν βασιλικά, να μαραθούνε και να σήσουνε σε ξένα μέρη»;

Παιδικό, άφελέστατο ρώτημα. Γιατί ήμεις οι μεγάλοι, και προπάντων οι μεγάλοι τής γής τ'ό ξέρουν πάρα πολύ καλά έτοιυτο τ'ό πώς γίνεται...

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΚΟΣ

ΜΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

«ΟΙ ΡΙΖΕΣ» ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΛΕΦΚΗ
Ο ΑΙΜ. ΧΟΡΜΟΥΖΙΟΣ
ΚΑΙ Η «ΟΜΑΔΑ ΤΩΝ 12»

Α'

Λευκωσία 19.6.1984

Δέν άμφιβάλλω για τήν αλήθεια τών όσων γράφει ό Γιάννης Λέφκης στο δι-βλίο του «Οί ρίζες», που πρόσφατα κυκλοφόρησε (1984) σχετικά με τ'ό περιοδικό «Άθγή» τού Μίλιου Χουρμούζιου.

Έξάλλου, ή σημασία τού Λέφκη στα κυπριακά γράμματα, και όχι μόνο στο εργατικό κίνημα και στο κομμουνιστικό κόμμα, είναι γνωστά από καιρό. Πάντως στο δι-βλίο του αυτό, τήν ιστορική μελέτη όπως τήν χαρακτηρίζει, βαρύτητα προσωπικά διλέπω στην έξιτορήση τής σοσιαλιστικής - εργατικής - κομμουνιστικής κίνησης, αλλά και για πολλές άλλες πληροφορίες, πο δίνει για πρόσωπα.

Άπό τήν άποψη τής πνευματικής κίνησης ιδιαίτερα πρέπει να προσεχτούν τὰ όσα σημειώνει για τίς πραγματικές άπαρχές τής δημοτικής γλώσσας στην Κύπρο, που τήν ένοπιίζει κυρίως από τούς Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913) κι' ύστερα. Και άπαριθμεί τούς λόγους:

α) από τὰ «χρονογραφήματα τών άθηναϊκών έφημερίδων που γράφονταν στη δημοτική,

β) από τὰ έλλαδικά περιοδικά και διβλία, γραμμένα στη δημοτική, που φέρνανε οι φοιτητές από τήν Άθήνα,

γ) από μερικούς έλλαδίτες καθηγητές τών σχολείων «Μέσης Παιδείας»,

δ) από τὰ θεατρικά έργα που παίζανε στην Κύπρο άθηναϊκοί θίασοι,

ε) από τίς ζωντανές κουβέντες έλλαδύτων ήθοποιών, που συχνά παραμένανε για καιρό στην Κύπρο.

στ) από όμιλίες έλλαδύτων λογοτεχνών,

ζ) από μεταφράσεις στη δημοτική άρχαίων τραγωδιών που άνεβάζονταν στα σχολεία.

Βέβαια ό συγγραφέας δέν άποσιωπά τήν ύπαρξη δημοτικιστών στην Κύπρο και πιο παλιά.

Έπισημαίνω, έπιπλέον, τήν περιγραφή και τόν σχολιασμό τής οικονομικής, κοινωνικής και πνευματικής κατάστασης στη Λεμεσό, τήν όποία έζησε ό ίδιος. Έτσι μπορεί ένας νάέξηγήσει και να εκτι-

μήσει τις διάφορες τότε δραστηριότητες.

Γενικά η σημασία της έκδοσης αυτής του Λέφκη είναι σημαντική από κάθε άποψη και χρήσιμη για διάφορες ειδικότητες.

Στο «παράρτημα» του διβλίου δημοσιεύονται σχόλια που αφορούν και κείμενά μου (αυτό θυμωδώς που σημειώνω στην αρχή αυτού του σημειώματος). Γι' αυτά έχω πρόθεση ν' απαντήσω για να αποφυγωπιθανές παρεξηγήσεις και για να μη θεωρηθώ άρνητης της πνευματικής συμβολής του Λέφκη.

Στο μελέτημά μου «Ο Αιμίλιος Χουρμούζιος στην κυπριακή εποχή του», που δημοσιεύτηκε στο ειδικό αφιέρωμα για τον Χουρμούζιο στο περιοδικό «Κριτικά Φύλλα» (τόμ. Γ', 1974, σελ. 288), μιλώ για τη δράση του Χουρμούζιου και τονίζω το περιοδικό «Αθγή», στο οποίο πουθενά δεν θρύπκεται τ' όνομα Γιάννης Λέφκης ή ψευδώνυμό του ως ιδρυτή ή έμπυχωτή της έκδοσης. "Αν τὰ σημειώματα του πρώτου τεύχους γραφτήκανε από τον Λέφκη, έπίσης δεν σημειώνεται πουθενά στο περιοδικό. Ασφαλώς δέν διαμφισθητώ τὰ λεγόμενα του Λέφκη, αλλά τί σχέση έχει τούτο με τὸ θέμα μου; Δηλαδή δέν αποσιώπησα τὴ συνεργασία Λέφκη με τον Α.μ. Χουρμούζιο σὲ διάφορες περιπτώσεις. Απλώς δέν χρειάζεταν στὸ θέμα μου τούτο. Πιὸ κάτω θὰ συζητήσω τὸ σημείο αυτό, αλλά σὲ σχέση με τὰ γραφόμενα του Λέφκη στὸ διβλίο του «Οἱ ρίζες».

Βέβαια σὲ πολλές ἀράδες του διβλίου «Οἱ ρίζες» ὁ Λέφκης με ποικίλη συλλογιστική κοντάζει νὰ μὸς ἀποδείξει λάθη μου. Προφανώς παίρνει ἀφετηρία ἀπὸ πράγματα που δέν ἔγραφα. "Αλλά ἄς δώσω ἰδῶ τὸ κείμενό μου:

«... Θυμωδώς στὰ χρόνια ἐκείνα 1924 καὶ 1925, προτοῦ μεταναστεύση στὸ

ἐθνικό μας κέντρο ὁ Χουρμούζιος, ἡ ὁμάδα τῶν ξυπνημένων νέων εἶχε προχωρήσει σὲ δυὸ ἐκδηλώσεις: α) στὴ σύμψηξη ὁμάδας γὰ πνευματική δράση. Καὶ β) στὴν έκδοση περιοδικοῦ. Καὶ στίς δυὸ αυτές κινήσεις ὁ Χουρμούζιος κατείχε κεντρική θέση καὶ θαρύνοντα λόγο. Ἡ πνευματική ὁμάδα λεγόταν ὁ «Σύλλογος τῶν 12», πού, ἔπως μὸς δήλωσε ὁ Κώστας Πιλαδάκης, πού συμμετείχε, ἡ ὁμάδα δέν ἔφτασε τὸν στόχο τῶν 12 μελῶν. Ἡ πρωτοβουλία γὰ τὴν ἔδρυσή της ἀνήκει στὸν ποιητὴ καὶ κριτικὸν Ἄντων Ἰντιάνο. Μέλη τῆς ὁμάδας ἦταν οἱ: Ἄντων Ἰντιάνος, Μίλιος Χουρμούζιος, Χριστ. Χριστοδοαυλίδης, Τάκης Φραγκοῦδης, Λεωνίδα Στριγκος, Ἄνδρέας Χατζηδημητρίου. Παρέα με τὴν ὁμάδα ἦταν ὁ Βασ. Τατάκης, πού τότε δίδασκε στὸ Γυμνάσιο Λεμεσοῦ, καὶ ὁ Κώστας Πιλαδάκης. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ διοργάνωσε διαλέξεις καὶ φρόντιζε ἡ προγραμματιζε ἐκδόσεις, ἰδίως κυπρίων ἰδιωματικῶν ποιητῶν (τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη). Προπαντὸς συμμετείχε στὴν έκδοση τοῦ περιοδικοῦ «Αθγή», πού ἔβγαλε κάθε μῆνα ἀπὸ τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1924, καὶ ἦταν στὴν πραγματικότητα φιλολογικό παράρτημα τῆς ἐφημερίδας «Σάλπιγξ». Τὸ περιοδικό αὐτό εἶναι τὸ πρῶτο ἀξιόλογο με ὑψηλὴ στάθμη ἀπὸ κάθε ἀποψη (ἐκτυπωτική, χάρτη, περιεχόμενο) περιοδικό τῆς Κύπρου. Στὸ ἀπλό του ἐξώφυλλο ἔγραφε: Ἄ θ γ ή, λογοτεχνική έκδοση. Καὶ στὸ πρῶτο ἐσώφυλλο: Ἄ θ γ ή, λογοτεχνικό περιοδικό, θγαίνει κάθε μῆνα—γράμματα, ἐμβόσματα καὶ δτι ἀφορᾶ τὴν Ἄθγή στὸ Μίλιο Χουρμούζιο... Τὸ περιοδικό αὐτό κυκλοφόρησε ἀπὸ τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1924 ὤς τὸ Μάρτη τοῦ 1925 σὲ 12 τεύχη...».

Σὲ ποῖο σημείο τοῦ κειμένου αὐτοῦ βλέπει ἔνας δήλωσή μου πὸς ἡ «Ὁμάδα

των 12» προχώρησε στην έκδοση περιοδικού; Ήγώ γράφω πώς ή ομάδα των ξυπνημένων νέων είχε προχωρήσει σε δυο εκδηλώσεις: α) στην σύμπληξη ομάδας για πνευματική δράση (δηλ. στην «Ομάδα των 12») και β) στην έκδοση περιοδικού (δηλ. την «Αδγή»). Από την ομάδα των ξυπνημένων νέων και όχι από την «Ομάδα των 12». Πιο κάτω μάλιστα δηλώνεται πώς η «Ομάδα των 12» φρόντιζε ή προγραμματιζε εκδόσεις κλπ. και «συμμετείχε» στην έκδοση του περιοδικού «Αδγή», που ήταν στην πραγματικότητα φιλολογικό παράρτημα της εφημερίδας «Σάλαπιγξ». Έκτος αν ο Λέφκης θεωρεί το ρήμα «συμμετέχει», που διαρκώς το επαναλαμβάνει σε εισαγωγικά, σαν εκδοτική ευθύνη (οικονομική, διεκπεραίωση κλπ.). Προφανώς ο ίδιος ο Λέφκης το «έγνωσε» και όχι εγώ πώς ή «Ομάδα των 12» ίδρυσε το περιοδικό «Αδγή».

Η παρεξήγηση από μέρους του Λέφκη νομίζω πώς οφείλεται στην άγνοια του πώς ο Αιμίλιος Χουρμούζιος λάμβανε μέρος και στις δυο κινήσεις των ξυπνημένων νέων. Ο Λέφκης μας διαβεβαιώνει πώς ο Χουρμούζιος δεν ήταν μέλος της «Ομάδας των 12», ενώ ήταν σύμφωνα με το βημολόγιο του Αντώνη Ίντιάνου στο περιοδικό «Κυπριακά Γράμματα» (τόμ. Ε', αρ. 62, σελ. 99). Γράφει τα εξής ο Ίντιάνος:

«...Είχα γυρίσει από τις νομικές μου σπουδές στο Λονδίνο και βρήκα μια λογοτεχνική κίνηση έτοιμη να εκδώσει το περιοδικό «Αδγή». Έγυνα συνεργάτης της από το δεύτερο αριθμό και ίδρυσα άμεσα το Σύλλογο των 12 που κύριο μέλημά του θάταν ή έκδοση των Απάντων του Βασίλη Μιχαηλίδη. Μια παρένθεση δυπέρα

και για την ιστορία. Οί επόμενοι ήταν τα μέλη της συντροφιάς των 12: Β. Τατάκης, Ζ. Ρωσσίδης, Χρίστ. Χριστοδουλίδης, Λ. Στρίγκος, Αίμ. Χουρμούζιος, ο ύποφαινόμενος (Αντ. Ίντιάνος) κι' ο άλησημότητος Άντρέας Χατζηδημητρίου...».

Συνεπώς, όλη ή «φιλολογία», που επικαλείται ο Λέφκης για το ότι ο Χουρμούζιος δεν είχε σχέση με την «Ομάδα των 12» δεν ευσταθεί. Πάντως όλοι της «Ομάδας των 12» παρουσιάζονται στα φυλλάδια του περιοδικού (δεν χρησιμοποιώ το «συμμετέχουν» για να μη έννοήσει άλλο τι ο Λέφκης), εκτός από τον Στρίγκο, και μάλιστα με ύλη ποσοτικά μεγαλύτερη από εκείνη του Λέφκη.

Το λάθος είναι πώς ο Πιλαδάκης στο περιοδικό «Πνευματική Κύπρος (τόμ. ΙΔ', 1973, σελ. 35) θεωρεί τον Τατάκη (και τον έαυτό του) «παρέα» με την «Ομάδα των 12», ο Λέφκης μη έχοντα σχέση με την ομάδα αυτή, ενώ ο Ίντιάνος τον θάζει πρώτο στην άπαριθμηση των μελών, δηλαδή θάπρεπε να στηριχθώ περισσότερο στον Ίντιάνο παρά στον Πιλαδάκη και να έγγραφα τον Τατάκη «μέλος» αντί «παρέα».

Και επανέρχομαι στην αρχή αυτού του σημειώματός μου. Δεν έχω λόγο να ύποτιμήσω τη συμβολή του Λέφκη στα γράμματά μας. Όμως όταν έγγραφα για τον Χουρμούζιο κατά την κυπριακή του περίοδο και αναφερόμουν στην «Αδγή» και στην «Ομάδα των 12» δεν έδλεπα, ούτε και τώρα έδλεπω, την ανάγκη ν' άναφερθώ και στον Λέφκη, ο άποιος δεν άνγχε στην «Ομάδα των 12» και δεν έδλεπα τ' όνομά του ως ύπευθύνου άμεσα ή έμμεσα του περιοδικού «Αδγή». Η έπιμονή του να δηλώνει πώς κατά κάποιο τρόπο ήταν ή ψυχή του περιοδικού σε ύση μοίρα με τον Χουρμούζιο, χωρίς τούτο ν'

αναγράφεται στο περιοδικό, ή, τουλάχιστον να υπάρχει σε γραπτή δήλωση του Χουρμούζιου, δεν δίνει το δικαίωμα στον μελετητή να το αναφέρει υπεύθυνα. Άλλο αν προσωπικά δεν διαμφισθητώ την φιλαλήθεια του Λέφκη. Όσες μαρτυρίες ο Λέφκης παρατάσσει στο βιβλίο του «Οι ρίζες» σχετικά με το θέμα αυτό, όλες προέρχονται από προσωπικές του δηλώσεις σε διάφορα άτομα.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Β'

Λεμεσός 21.6.1984

Αγαπητέ κ. Χρυσάνθη

Πήρα το γραμματί σας των 16.6 καθώς και το Σημείωμα που προκειται να δημοσιευτεί στο περιοδικό σας και πάλι σας ευχαριστώ για ότι καλό αναφέρετε μέσα σ' αυτό για μένα και για το βιβλίο μου οι «Ρίζες».

Στις «παρατηρήσεις» σας απαντώ:

—Δεν ήτανε αληθινό εκείνο που είχατε γράψει στα «Κριτικά Φύλλα» για ομάδα «ξυπνημένων νέων που προχώρησε στην εκδόση περιοδικού» δηλαδή της «Αβγής».

Ο σχεδιασμός και η εκδόση της «Αβγής» ήτανε έργο 2 μόνο ανθρώπων, του Γιάννη Λέφκη και του Α.μ. Χουρμούζιου και στις «Ρίζες» δίνω λεπτομερίες πως έγινε αυτό.

—Η ομάδα των 12 ή Συλλογος των 12 που ιδρύθηκε από τον Ιντιανο πρωτοεμφανίστηκε αρκετούς μήνες ύστερα από την εκδόση της «Αβγής» απως το επικυρώνει και η πληροφορία για την ίδρυση του που δημοσιεύτηκε στη «Σαλπίγγα» και που την παραθετω στις Ρίζες. Κι' όπως βλέπετε κι ο ίδιος ο ιδρυτής της ομάδας των 12 στο κείμενο που παραθετέτε γρα-

φει πως «κύριο μέλημα της θάταν η εκδόση των «Απαντων» του Βασίλη Μιχαηλίδη.

Από τα πιο πάνω γίνεται καθαρό πως η ομάδα των 12 δεν ήτανε εκείνη που είχε προχωρήσει στην εκδόση του περιοδικού. Κ' ούτε υπηρξε άλλη τέτια ομάδα.

Το γιατί τα μέλη της ομάδας των 12 δίνουνε συνεργασία τους στην «Αβγή» είναι νομίζω απλό. Ήτανε φίλοι μας, φίλοι δικοί μου και φίλοι του Χουρμούζιου. Το περιοδικό εδύνανε μέσα στην πόλη τους και τους εδύνανε την εφκαιρία να εκφραστούνε μεσ' απ' αυτό. Εγώ με τον Ιντιανο συνδεομουνά από το 1917 που ήρθε στο μικρό ξενοδοχείο που εμείνα όταν πρώτόρθα στη Λεμεσό, για να με γνωρίσει. Με είχε «ακουστά» από τη «Μούσα» κ' είχε ακουσει και τον καθηγητή του το Νίκο Αντωνιάδη να τους διαβάζει μέσα στην τάξη (γιατί ήτανε ακόμα μαθήτης) και να επαινεί μια σχολική μου εκθεση. Το περιστατικό αυτό το διηγείται ο ίδιος σ' ένα κείμενο του που δημοσιεύτηκε στα «Κυπριακά Γραμματά».

—Στο βιβλίο μου, δε σας απέδισα καμία δήλωση. Αν το ξανακυταξέτε θα δείτε πως αναφερομαι στη δήλωση που σας είχε κάνει ο Πιλαθακης ότι «συμμετείχε» στην ομάδα των 12 και που τώρα αποδεικνυεται πως δεν ήτανε αληθινή. Όπως δεν ήτανε αληθινή κ' η πληροφορία που σας είχε δώσει για τον Τακη Φραγκουδη.

Γραφέτε πως προφανώς εγώ κι' οχι εσείς εννοώ πως η ομάδα των 12 ιδρύσε το περιοδικό «Αβγή». Είναι φανερό πως παρεξηγησατε τη συλλογιστική που χρησιμοποίησα στο σχολίο μου για το «συμμετείχε» του Πιλαθακη.

—Δεν επικαλέστηκα καμία «φιλολο-

για» για ν' αποδείξω ότι ο Χουρμουζιος δεν είχε σχέση με την ομάδα των 12. Εγγράφα πως ίδιεν ή'τανε μέλος. Αν ή'τανε θα μου το 'λεγε. Για ποιο λόγο θα μου το 'κρυβε. Ύστερα εινε και τ' άλλα που αναφερω για' αυτο το θεμα στο βιβλιο μου. Στο βιβλιο μου εξηγω απλα και καθαρα ποια ή'τανε η σχεση Χουρμουζιου και Συλλογου (η Ομαδας) των 12, και «Αδγης» και Συλλογου (Ομαδας) των 12. Επειδη τα μελη της ομάδας δινανε συνεργασια τους στην «Αδγη» δε σημεινει πως αφο αυτο αποτελεί αποδειξη πως ο Χουρμουζιος ητανε μέλος του Συλλογου τους. Θα μου πειτε: γιατι ενω εγω το αμφισβητω, ο Ιγτιανος γραφει οτι ο Χουρμουζιος ητανε μέλος της ομάδας του και γιατι το ιδιο γραφει και για τον Τατακη που κ' ειπαινον εγω τον αμφισβητω; Και σας λεω κ' εγω: γιατι ο Ιγτιανος ελεγε κ' εγραφε την ομάδα του Συλλογου των 12 κι' άφηγε ολους να πιστεδουνε πως τα μελη του ητανε 12, ενω οπως το βλέπετε κ' εσεις, ο ιδιος αναφερει μονο 7, λογαριάζοντας μαλιστα μεσα σ' αφα και τον Τατακη και τον Χουρμουζιο που εγω τους αμφισβητω; Γιατι δεν τον ελεγε Συλλογο των 7; Τους λογους που αμφισβητω οτι ο Τατακης κι' ο Χουρμουζιος ητανε μελη του Συλλογου (και τονίζω τη λεξη μελη) τους εδωσα στο βιβλιο μου. Οποιος διαβασει το βιβλιο μου και μπει μεσα στο «κλιμα» κομμουνιστικης υστεριας που επικρατουσε τα χρονια εκεινα στη Λεμεσο και ιδιαιτερα μεσα στο Γυμνασιο της θα μπορεσει ν' αντιληφθει πως δεν ητανε δυνατο για ενα νεαρο καθηγητη (και ξενο μαλιστα) οπως ητανε ο Τατακης, που ήρθε στη Λεμεσο για να δγαλει το ψωμι του, να εινε «μέλος» ενος Συλλογου που απο τα μετρημενα στα δαχτυλα μελη του, τα 2 ειχανε γινει γνωστα σαν «κομμουνιστες»

(Χρυστοδουλιδης και Στριγκος) και το ενα ειχε κατηγορηθει σ' εφημεριδα (απο συναδερφο του Τατακη) οτι «επαγγελλετο τον κομμουνισμο» κι' οτι θρυσκοτανε πισω απ' οσα ειχανε συμβει μεσα στο Γυμνασιο.

Εινε μαρκα πραματα που αντικρουονται απο την ιδια τη λογικη.

—Κλεινετε το Σημειομα σας με τη φραση: «οσες μαρτυριες ο Λεφκης παρατασσει στο βιβλιο του «Οι Ριζες» σχετικα με το θεμα αφο (κ' εννοειτε το θεμα του ρολου μου στην εκδοση της «Αυγή») ολες προερχονται απο προσωπικες του δηλωσεις σε διαφορα ατομα». Μα ποιος αλλος θελατε να μιλησει γι' αφο το θεμα, οταν απο 2 προσωπα που σχετιζονται με την πραγματικη ιστορια της «Αδγης» και που ητανε ο ο Γιάννης Λεφκης και ο Χουρμουζιος, το ένα δεν θελησε ποτες να δοσει λεπτομερειες γι' αφο την ιστορια; Οπως και για την αλλη, της Φιλολογικης Σελίδας της Σαλπιγγος.

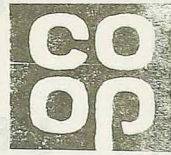
Κ' εινε προσωπικες δηλωσεις σε ατομα οσα εγραφε στον προλογο του βιβλιου μου «Απ' αφορμη μια κριτικη του καθηγητη Ι. Συκουρη; και το «λημμα» για το Γιαννη Λεφκη στην «Ελληνικη Ποιηση Ανθολογημενη» που σ' αφο αναφερθηκε πως ο Γιαννης Λεφκης μαζί με το Χουρμουζιο εκδιδανε το φιλολογικο περιοδικο «Αδγη»; Και το «λημμα» στη «Μεγαλη Λογοτεχνικη Εγκυκλοπαιδια του Χαρη Πατση;

Αφια γραφτηκανε, εκδοθηκανε και κυκλοφορήσανε κ' εδω και στην Ελλάδα ασο ζουσε ο Χουρμουζιος. Και λυπαμαι, αληθινα, αν εσεις τα θεωρειτε σαν «προσωπικες μαρτυριες του Γιαννη Λεφκη σε ατομα».

Με τιμή
ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΕΦΚΗΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΛΤΔ.

Κεντρικό:-

Όδος Γρηγόρη Αύξεντιου, Ταχ. Κιβ. 4537, Λευκωσία

Υποκαταστήματα:-

Λευκωσία - Αμμόχωστο - Λεμεσό - Πάφο - Λάρνακα

ΣΥΝΟΛΟΝ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΥ: 70 Έκατομμύρια Λίρες

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ:-

Καλύπτουμε όλη τη Κύπρο με το πυκνότερο δίκτυο Συνεργατικών Έταιρειών και Υποκαταστημάτων.

-ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ:-

Προμηθεύουμε τους αγρότες μέσω των Συνεργατικών Έταιρειών, με τό...

90% των Λιπασμάτων

95% του Πατατόσπορου και

65% των Φυτοφαρμάκων

που εισάγονται στο τόπο μας

-ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ:-

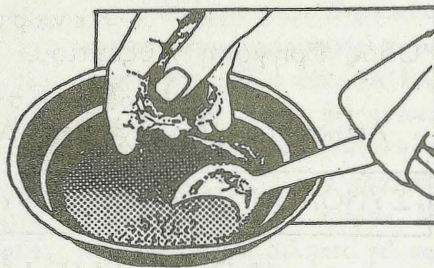
Άσφαλίζουμε έναντιον κάθε κινδύνου, ιδιαίτερα πυρός, άτυχημάτων, θάλασσας, όχημάτων, κλοπής κ.ά.

45 ΕΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

- ★ Για την ανάπτυξη της Γεωργίας
- ★ Για την πρόοδο της ύπαιθρου
- ★ Για την άνοδο του βιοτικού επιπέδου του λαού μας.

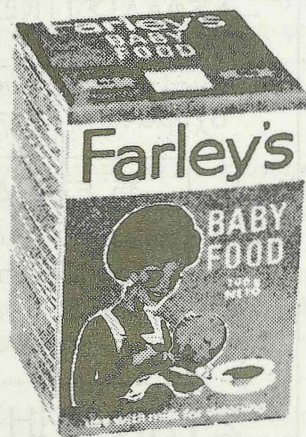
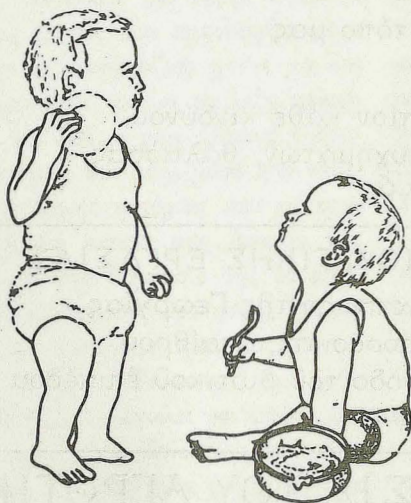
ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ

εκατομμύρια παιδιά σ'όλο τον κόσμο μεγάλωσαν με παιδικές τροφές Farley's

*Τά συστατικά τους παραμένουν
πάντα τ'ίδια
καί είναι τόσο θρεπτικά!
Τά Farley's παραμένουν επίσης
οί πιά δημοφιλείς παιδικές τροφές
στήν 'Αγγλίαν.*

*Περιέχουν πάντοτε τά καλύτερα συστατικά:
Σιτάλευρο, ζάχαρη καί φυτικό λάδι.
Δέν περιέχουν ἄλας
στό όποίο μερικά παιδιά είναι ἄλλεργικά.
Εἶναι εμπλουτισμένα μέ κάλιο καί σίδηρο
γιά δυνατά όστά καί δόντια,
σίδηρον γιά ὑγιές αἷμα
ὡς καί βιταμίνες γιά ὑγιή ἀνάπτυξη.*

**Τά Farley's μέσ' τό γάλα
κάνουν τά παιδιά μεγάλα.**

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

“ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ”

«ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ»

ΛΕΥΚΩΣΤΑ 1984

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

"ΚΥΤΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ"

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ ΕΤΕΡΝΕΥΣΕΩΣ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1954

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

“ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ”

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»

Ὁ «Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὁμιλος Κύπρου» καὶ τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» διοργάνωσαν συγκέντρωση γιὰ νὰ τιμῆσουν τὸ περιοδικὸ «Κυπριακὰ Γράμματα» μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς κυκλοφορίας τοῦ πρώτου τεύχους του πρὶν πενήντα χρόνια (1934), στὴν Αἴθουσα Συναυλιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδοῦ Κύπρου, ὁδὸς Ἁγ. Ἐλένης ἀρ. 4 (ἀπέναντι ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ «Ἑλεναίου») τὴν Πέμπτη 17 Μαΐου 1984, ὥρα 8.30 μ.μ.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

- α) Κύπρος Χρυσάνθης: Τὸ 1934 κυκλοφορεῖ τὸ πρῶτο τεύχος τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Γράμματα».
- β) Νίκος Παναγιώτου: Τὸ περιοδικὸ «Κυπριακὰ Γράμματα».
- γ) Γεώργιος Κ. Ἰωαννίδης: Τὸ σκεπτικὸ.
- δ) Ἐπίδοση ἀναμνηστικοῦ διπλώματος στοὺς πρωτεργάτες τοῦ περιοδικοῦ.
- ε) Κώστας Προυσῆς: Ἀντιφώνηση.
- στ) Ἐκτιμήσεις πού μᾶς ταχυδρόμησαν.

ΤΟ 1934 ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΤΕΥΧΟΣ
ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Είναι απ' όλους παραδεχτό πώς ο περιοδικός τύπος δημιουργεί την κίνηση ιδεών, και στην περίπτωση μας στο χώρο τῆς λογοτεχνίας. Στην κίνηση ιδεών ο διάλογος κατέχει τὰ δημιουργικά πρωτεία. Τὸ λογοτέχνημα ἔρχεται σὲ πρώτη επαφή μ' ἓνα κοινό, τὸν ἐκδότη τοῦ περιοδικοῦ καὶ τοὺς ἀναγνώστες του. Ἐξάλλου, ὁ ἴδιος ὁ λογοτέχνης βλέπει τυπωμένο τὸ ἔργο του καὶ σὰν ἀναγνώστης, πολλές φορές καὶ ὡς ἀντικειμενικὸς κριτικὸς, τὸ ἀντιμετωπίζει. Ἡ κριτικὴ φίλων, πού διαβάσανε τὸ τυπωμένο κείμενο, προβληματίζει τὸ συγγραφέα. Ἀλλὰ καὶ ἡ κριτικὴ βιβλίου πληροφορεῖ τὸ κοινό, γνωστοποιεῖ ἐπίσημα στὸν συγγραφέα τὴν ἀποψη ἄλλου, ἀνεξάρτητα ἀν σέβεται ἢ δὲν λογαριάζει τὸν λόγο τοῦ κριτικοῦ. Καὶ περιοδικὸς τύπος χωρὶς κριτικὴ βιβλίου εἶναι ἀπωσθήποτε λειψός. Ἐπιπλέον, τὸ περιοδικὸ γράφει τὴν πνευματικὴ ἱστορία μιᾶς δεδομένης περιόδου, κυρίως πὺς ἀντελήφθηκε τὸ ἄλφα βιβλίο ἢ τὸ θῆτα κείμενο ἢ τὴν τάδε κίνηση, καὶ πὺς ἔδρασαν στὴν ἀντίληψη αὐτὴ οἱ ἀπόψεις τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ τόπου.

Γι' αὐτὰ ὅλα οἱ σταθμοὶ στὸν περιοδικὸν τύπο δὲν εἶναι μόνον ἀντικείμενο βιβλιογραφίας καὶ ἀπλῆς ἀναφορᾶς. Εἶναι καὶ εὐκαιρίες ἀξιολογήσεων καὶ ἐκφράσεων τιμῆς καὶ εὐχαριστιῶν γιὰ τὴν προσφορά του. Ἀκόμα, βοηθοῦν οἱ σταθμοὶ αὐτοὶ νὰ ῥθουν στὴν ἐπιφάνεια καὶ στὴν ἐπικαιρότητα πολλές φορές κάποιοι προσπάθειες καὶ ἐπιδιιώξεις, ἔστω καὶ ἂν ὁ χρόνος ἀλλάξει τὶς ἀπαιτήσεις μας. Ἐξάλλου, ἡ σκόπημη φυσικὴ δύναμη τῆς προσαρμογῆς πρὸς νέες καταστάσεις μπορεῖ ν' ἀξιοποιήσῃ: τίς παλιὰς αὐτὲς ἐπιδιιώξεις δίνοντάς τους μιὰ νεώτερη μορφή.

Ἐφέτος τὸ περιοδικὸ «Κυπριακὰ Γράμματα» (ἑραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) κλείει πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ πρώτου τεύχους του τὸ 1934. Ἐνα περιοδικὸ σ' ἓνα ὑπόδουλο γιὰ αἰῶνες νησί, τὸ ὁποῖο ζεῖ τώρα κάπως ἐλεύθερο καὶ συγχυσμὸν δύο μιᾶς εἰκοσιπενταετίας, ἀποτελεῖ σοβαρότατο γεγονός. Ἄν μάλιστα σημειωθεῖ πὺς ἡ δεκαετία 1931—1940, στὴν ὁποία πρωτάρχησε τὸν ἐκδοτικὸν δίο του τὸ περιοδικὸ «Κυπριακὰ Γράμματα», ἦταν ἡ πιδὺ δυσβάστακτη τῆς ἀγγλικῆς ἀποικιοκρατικῆς περιόδου, ἡ περιδότης παλιμερακρατία, κατὰ τὴν ὁποία ἀπαγορευδταν καὶ ἡ νύξη γιὰ ἑλληνικὰ θέματα καὶ ἔθνηκὲς ἐκδηλώσεις γιὰ μᾶς τοὺς Ἑλληνας τῆς Κύπρου, τότε ἡ ἐκδοσὴ τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Γράμματα» ἀποκτᾶ ἔθνηκὴ σημασία κοντὰ στ' ἄλλα.

Ὁ «Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὀμιλος Κύπρου» καὶ τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος», πιστοὶ στὴν παράδοσιν, δὲν θ' ἄφηναν μιὰ τέτοια, ἄς τὴν χαρακτηρίσουμε ἐπέτειο τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, νὰ περάσει ἀπαρατήρητη καὶ ἀσχολίαστη, προπαντὸς σήμερα, πού γύρω μας κυριαρχοῦν ἀμφιταλαντευόμενοι καιροί. Ἡ εὐτυχῆς

σύμπτωση να παρευρίσκαται και ο Κώστας Προυσή, ο οποίος υπήρξε ο κύριος μοχλός στα πρώτα δύσκολα χρόνια του περιοδικού — τούτο δὲν μειώνει τὴ σημασία του Ἀντώνη Ἰγνιάου και τοῦ Νίκου Κρασιδιώτη — μᾶς δημιουργεῖ προσφορώτερο ἔδαφος γιὰ ἓνα δίκαιο ἑορτασμό.

Νὰ μου ἐπιτραπεί νὰ καταθέσω μαζί με τις ἐκτιμήσεις ἄλλων τὴν προσωπική μου ὁμολογία ὅτι πολλὰ χρωστῶ στὸ περιοδικὸ «Κυπριακὰ Γράμματα» και στὸν Κώστα Προυσή ἰδιαιτέρα. Μ' ἓνα ἐθουσιαστικὸ του κείμενο γιὰ τις πρώτες μου ἐμφανίσεις με εἶχε ἐνθαρρύνει νὰ ὑπηρετήσω τὴν τέχνη τοῦ Ἀπόλλωνα, σὲ μιὰ περίοδο ἀμφιταλαντεύσεων, παρόλο ποῦ ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλωνας ὡς θεὸς τῆς ἰατρικῆς και ἐιδιὰ τῆς υγείας, ὁδηγοῦσε τὰ βήματά μου.

Πάντως θεωρῶ τιμὴ μου και τύχη ἀγαθὴ νὰ πρωτοστατήσω ὡς ὑπεύθυνος στὴν ἀποφινὴ ἐκφραση ἐκτιμήσεως πρὸς τὸν παλιὸ ἀλλὰ ἀκόμα ζωντανὸ μέσα μας κόσμο τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Γράμματα» και νὰ εὐχαριστήσω τοὺς πρωτεργάτες του Κώστα Προυσή, Ἀντώνη Ἰγνιάου και Νίκο Κρασιδιώτη, οἱ ὁποιοὶ ὡς ἀπόστολοι τῶν Κυπριακῶν μας γραμμάτων εἶχαν δώσει ἀρκετὸ μέρος τῆς ψυχῆς τους γιὰ τὴν προαγωγή μας.

Ἄς μείνω στὰ λίγα αὐτά. Ὅτι κι ἂν προσθέσω θάναυ φλύαρος λόγος. Ἐχουν κι ἄλλοι δικαίωμα ν' ἀκουστοῦν. Σᾶς εὐχαριστῶ.

ΚΥΠΡΙΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Πρόεδρος τοῦ Ε.Π.Ο.Κ.
και διευθυντῆς τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου»

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»

Συνήθως, όταν μελετούμε γεγονότα ιστορικά κι αποκρυσταλλώματα πνευματικά, λέμε — κι είναι σωστό — πως η διαρροή του χρόνου μας προσφέρει την αναγκαία απόσταση για πιο αντικειμενική θεώρηση των πραγμάτων. Μας παρέχεται, δηλαδή, έτσι η δυνατότητα να δούμε το υπό εξέταση γεγονός στις πραγματικές του διαστάσεις, χωρίς τις παραμορφώσεις που αναγκαστικά προκαλεί η εγγύτητα, η συναισθηματική ταύτιση κι οι προσωπικές προκαταλήψεις, συμπάθειες ή αντιπάθειες.

Αυτή την απόσταση έχουμε πραγματικά σήμερα καθώς δοκιμάζουμε να προσεγγίσουμε ερευνητικά το περιοδικό Κυπριακά Γράμματα, ν' αξιολογήσουμε το περιεχόμενό του και ν' αποτιμήσουμε την προσφορά του στην πνευματική ζωή του τόπου μας. Το έργο επιβλητικό υπάρχει μπροστά μας τελειωμένο. 21 τόμοι, 252 τεύχη, 8,000 τόσες σελίδες, όπου βρίσκεται κατατεθειμένη η συνδρομή κάπου 520 ανθρώπων, Κυπρίων κυρίως, αλλά και από τον ευρύτερο ελληνικό χώρο.

Για ν' αποτιμηθεί όμως σωστά η σημασία του περιοδικού για την πνευματική ζωή του τόπου μας, δε φτάνει μόνο η αξιολόγηση των περιεχομένων του όσο τεκμηριωμένη κι αντικειμενική κι αν είναι. Τα έργα — τα οποιαδήποτε έργα — δε γεννιούνται *in abstracto* κι ούτε είναι άσχετα με το τι προηγήθηκε κι ασύνδετα με το τι επακολούθησε. Έτσι φτάνουμε στην ανάγκη να διακριθούν όσο είναι δυνατό πληρέστερα οι λόγοι που οδήγησαν στην έκδοση του περιοδικού, οι συνθήκες μέσα στις οποίες τούτο γεννήθηκε και στέριωσε, οι στόχοι που τέθηκαν από τους πρωτεργάτες του και μέχρι ποίου σημείου αυτοί πραγματοποιήθηκαν. Αυτό που επιτεύχθηκε ήταν το μέγιστο δυνατό κάτω απ' τις επικρατούσες συνθήκες ή εμφανίστηκε χαλάρωση, ολιγωρία ασύγγνωστη ή συγγνωστός κάματος κατά τη διάρκεια της πορείας; Ίσαμε ποιο βαθμό επηρέασε άτομα και καταστάσεις, πρόβαλε πρότυπα, συντέλεσε στη δημιουργία ανάλογων φαινομένων κατά τη διάρκεια της ζωής του;

Δε διαστέλλομαι πως θα δώσω απαντήσεις τελειωτικές στα προηγούμενα ερωτήματα, γιατί υπάρχουν ακόμη σοβαρά κενά στην έρευνα της περιόδου που μας απασχολεί. Νύξεις απλές θα επιχειρήσω, περισσότερο για να υπογραμμίσω και υπομνηματίσω την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα, παρά για να πω την τελευταία λέξη στο θέμα.

Σύμφωνα με τη δημογραφική έκθεση του 1931 ο πληθυσμός της Κύπρου ήταν 348 χιλιάδες, από τις οποίες 272 χιλιάδες (δηλ. 78%) ήταν αγροτικός πληθυσμός και 76 χιλιάδες (δηλ. 22%) ήταν αστικός. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός ανερχόταν σε 134 χιλιάδες (38,5%, κατανεμημένος σε διάφορα επαγγέλματα, με κυριότερη απασχόληση τη γεωργική. Από τα υπόλοιπα επαγγέλματα, τα επιστημονικά, ως τα πούμε για εύκολη συνωνόηση, δίνουμε ενδεικτικά μερικούς αριθμούς: Εκπαιδευτικοί 1938, Δικηγόροι 138, Γιατροί, Οδοντίατροι, Χειρουργοί 172, Αρχιτέκτονες 9, Μηχανικοί 54, Συγγραφείς—Εκδότες 8, Δημοσιογράφοι 7, Ποιητές 6.

Ένα άλλο δημογραφικό δεδομένο, χρήσιμο για το σκοπό μας εδώ, είναι πως τα 50% σχεδόν του πληθυσμού, ηλικίας άνω των 5 χρόνων, ήταν αγράμματοι.

Στον πολιτικό χάρτη, κεντρικό σημείο αναφοράς είναι η εξέγερση της 21ης Οκτωβρίου 1931, τα γνωστά Οκτωβριανά, για τα οποία ο λαός πλήρωσε ακριβό τίμημα. Καταργήθηκαν κάποιες στοιχειώδεις ελευθερίες που υπήρχαν ως τότε κι επιβλήθηκε στυγνή δικτατορία με αυστηρή λογοκρισία και άλλα καταπιεστικά μέτρα. Οι προσπάθειες των Άγγλων για αφελληνισμό του νησιού έφτασαν τότε στο αποκορύφωμά τους, ιδιαίτερα με τους εκπαιδευτικούς νόμους του 1933 για τη στοιχειώδη και του 1935 για τη μέση εκπαίδευση και με την απαγόρευση της ελληνικής σημαίας, του ελληνικού εθνικού ύμνου και των εικόνων των Ελλήνων ηρώων. Σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό νόμο του 1933 ο Κυβερνήτης έθεσε υπό τον πλήρη έλεγχο του τα δημοτικά, αφού κανένα σχολείο δεν μπορούσε να λειτουργήσει χωρίς τη γραπτή άδειά του. Τούτο είχε ως συνέπεια την επέμβαση και στο αναλυτικό πρόγραμμα, όπου σημειώθηκε δραστική μείωση της διδασκαλίας της ελληνικής ιστορίας. Τον προηγούμενο χρόνο — το 1932 — είχε αρθεί η αναγνώριση του Ιεροδιδασκαλείου κι η επιχορήγησή του, με αποτέλεσμα να κλείσει. Το 1933 καταργήθηκε το Παγκύπριο Διδασκαλείο και το 1935 το Διδασκαλείο Θηλέων. Τον ίδιο χρόνο η Κυβέρνηση απέκτησε τον έλεγχο του English School, που επιδίωκε να προσβάλει ως σχολείο—πρότυπο. Τότε εισήχθη ο νόμος του 1935 για τη μέση εκπαίδευση, με τον οποίο η Κυβέρνηση ασκούσε έλεγχο στην ίδρυση Γυμνασίων, στο διορισμό καθηγητών και στο αναλυτικό πρόγραμμα.

Τα εκκλησιαστικά πράγματα σημαδεύονται από την εξορία των Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου Μυλωνά και Κυρηναίας Μακαρίου μετά τα Οκτωβριανά, το θάνατο του Κυρίλλου Γ' στα 1933, την ουσιαστική απαγόρευση εκλογής Αρχιεπισκόπου ίσαμε το 1947 και την κατά το διάστημα αυτό τοποτηρητεία του Πάφου Λεοντίου.

Για την οικονομική κατάσταση σημειώνουμε πως τα χρόνια 1931 και 1932 ήταν δύσκολα χρόνια ανομιδρίας, που έφεραν σε μια αγροτική οικονομία, όπως τη δική μας, ακόμη μεγαλύτερη ανέχεια, καινούρια δάνεια κι έξαρση της τοκογλυφίας. Όσο προχωρούμε μέσα στη δεκαετία του 30 αρχίζουν να διαμορφώνονται κάποιες οικονομικές μεταβολές με κίνηση προς τις πόλεις, ανάπτυξη του εμπορίου και κάποιες μορφές οργάνωσης των εργαζομένων και των αγροτών. Για να συμπληρωθεί, έστω και στοιχειωδώς η εικόνα, πρέπει να προσθέσουμε πως το 1939, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, ο ανεπίτευκτος εργάτης έπαιρνε 1 σελί κι 8 γρόσια την ημέρα (όσα περίπου στοιχίζει μια οκά αρνίσιο κρέας) κι ο ειδικευμένος ένα σελίνι παραπάνω. Κι οι ώρες εργασίας ήταν 56 τη βδομάδα.

Όσον αφορά, τέλος, τις πνευματικές συνθήκες πρέπει να σημειωθεί ότι την περίοδο λίγο πριν από την εμφάνιση των Κυπριακών Γραμμάτων παρατηρείται κάποια ζύμωση με την έκδοση ποιητικών κυρίως έργων μιας μικρής ομάδας λογοτεχνών, και καθημερινών εφημερίδων (Ημερήσια Νέα, Πρωϊνή), ενώ παράλληλα συνεχίζεται η έκδοση εβδομαδιαίων ή δισεβδομαδιαίων εφημερίδων που όλες σε μικρό ή μεγάλο βαθμό φιλοξενούν φιλολογικές συνεργασίες. Κάποιες δια-

λέξεις, ερασιτεχνικές θεατρικές παραστάσεις, μουσικές εκδηλώσεις και εκθέσεις ζωγραφικής, αραιά και που συμπληρώνουν την εικόνα της τότε πνευματικής κίνησης.

Μέσα σ' αυτό το πλέγμα των συνθηκών, που διάγραφα με όση γίνεται συντομία, όπου τον τόνο δίνουν η πολιτική καταπίεση κι η οικονομική στέρηση αναδύεται ως μια συλλογική φωνή συγκαλυμμένης, βέβαια, αντίδρασης προς τη λογοκρισία και τη δικτατορία το περιοδικό Κυπριακά Γράμματα, δημιουργήματα μιας ομάδας νέων ανθρώπων, με πρωτεργάτες τον Αντώνη Ιντιάνο, Κώστα Προυσή, στον οποίο οφείλεται και το όνομα, Νίκο Κραυδιώτη, πλαυσιωμένους από τον Κώστα Ασσιώτη, Αδαμάντιο Διαμαντή, Πάνο Ταλαδώρο και Χριστοφή Οικονομίδα.

Βέβαια, τα Κυπριακά Γράμματα δεν ήταν η πρώτη εμφάνιση φιλολογικού περιοδικού στην Κύπρο, αφού προηγήθηκαν άλλες προσπάθειες. Όλες όμως ήταν λιγδζωες, και στις πλείστες περιπτώσεις ήταν προσωπικά περιοδικά, με ύλη κυρίως του διευθυντή τους.

Αναφέρω τα σημαντικότερα: 'Ο Κόσμος του Ιερώνυμου Βαριλάμ (1909), 'Ο Έλικών του Ονούφριου Ιασονίδη (1910—1911), το Φώς του Χαρίλαου Παπαϊωάννου (1911), η Μοῦσα των Παν. Κτωρίδη και Γιάννη Λεύκη (1917), η Μέλισσα του Χρ. Παπανικολάου (1918), η Νέα Έποχή του Γιάννη Σταυρινού Οικονομίδα (1921—1922) και κυρίως η Άβγή (1924—1925), όπου συνεργάστηκε ένα εκλεκτό επιτελείο δημιουργών, όπως ο Μίλιος Χουρμούζιος, Γιάννης Λεύκης, Γλαύκος Αλιθέρης, Παύλος Βαλδασερίδης, Αντώνης Ιντιάνος, Παύλος Κριναίος, Εάνθος Ασσιώτης, Νίκος Νικολαΐδης, Γιάννης Σταυρινός Οικονομίδης, Λεωνίδαΐς Παυλίδης, Γιάγκος Πιερίδης, Ζήνων Ρωσσίδης, Τάκης Φραγκουδής, Γιώργος Φυλαχτού, Σάββας Χρίστης, Δημητρός Δημητριάδης και Χρίστος Χριστοδουλίδης. Αν αναφέρουμε όλα αυτά τα ονόματα είναι για να τονίσουμε τη σημασία του περιοδικού, αφού μερικοί από τους συνεργάτες του έγιναν τα πρώτα ονόματα της κυπριακής λογοτεχνίας με πανελλήνια αναγνώριση, αλλά και για να υπογραμμίσουμε ότι όλοι αυτοί — με μοναδική εξαίρεση το Χρίστο Χριστοδουλίδη — εμφανίζονται και στα Κυπριακά Γράμματα. Από το πρώτο κιόλας τεύχος του, που κυκλοφορεί στις 15 Σεπτεμβρίου 1934, το δεκαπενθήμερο περιοδικό μελέτης και τέχνης Κυπριακά Γράμματα προσφέρει εχέγγυα σοβαρότητας, υπευθυνότητας και ποιότητας. Σεμνό στην εμφάνιση και με καλόγουστο ξώφυλλο, σχεδιασμένο από το ζωγράφο Διαμαντή, με βάση μοτίβο κυπριακών αγγείων γεωμετρικής τέχνης, προβάλλει το πρόγραμμά του με πίστη κι ενθουσιασμό, αλλά χωρίς πολύχρωμες και κουδουνιστές φράσεις. Από πλευράς περιεχομένου συνδυάζει με αρχαϊτή υσορροπία ποίηση, διήγημα, μελέτη, μετάφραση, κριτική και σημειώματα, όλα γραμμένα από γνωστά ονόματα στον πνευματικό μας χώρο εκείνης της εποχής, με εκδόσεις στο ενεργητικό τους ή κείμενα σ' εφημερίδες και περιοδικά ή άλλη δράση. Συνεργάζονται με ποίηση οι Λεωνίδας Παυλίδης, Αντώνης Ιντιάνος, Γλαύκος Αλιθέρης, Νίκος Κραυδιώτης, Τεύκρος Ανθίας, Πυθαγόρας Δρουσιώτης και Παύλος Λιασιδης, με πεζά ο Λουκάς Ακρίτας και Άπης Ακάμης

(= 'Ανθιμος Πανάρετος), με μελέτη ο Σόλων Μιχαηλίδης και ο Αντώνης Ιντιάνος, με μετάφραση και κριτική βιβλίου πάλι ο Ιντιάνος, και με σημειώματα προγραμματικά και νεκράλογια για το Μένο Φιλήντα ο Κώστας Προυσής, που, ως διευθυντής, επιμελείται επίσης την αναγγελία των νέων βιβλίων, την επιθεώρηση του κυπριακού τύπου και την αλληλογραφία.

Να πώς διαγράφονται οι στόχοι του περιοδικού στην έκκληση που ο διευθυντής του Κώστας Προυσής έστειλε στις εφημερίδες και σ' ανθρώπους που ενδιαφέρονταν για την πνευματική εξύψωση του τόπου, στόχοι που εμφανίζονται με διαφορετική κάπως διατύπωση και στα σημειώματα του πρώτου τεύχους.

«Είναι γνωστό πως υπάρχει μια σοβαρή Κυπριακή κίνηση λογοτεχνικής δημιουργίας και μάλιστα πως αρκετοί Κύπριοι έχουν ξεχωριστή θέση στη νεώτερη ελληνική λογοτεχνία, ώστε δίκαια να περηφανεύεται γι' αυτούς η Κύπρος. Μα είναι άλλο τόσο γνωστό πως οι Κύπριοι εργάτες του λόγου σκορπισμένοι όπως είναι στην Κύπρο και στο εξωτερικό, χωρίς να βρίσκονται σε καμιά συναδελφική πνευματική επικοινωνία ανάμεσό τους μένουν άγνωστα ή ελάχιστα γνωστοί στον τόπο τους και χωρίς απήχηση σ' αυτόν.

Έχοντας αυτά υπόψη μια ομάδα νέων Κυπρίων, που αγαπούνε ειλικρινά τον τόπο τους κ' ενδιαφέρονται πραγματικά για τη λογοτεχνία και για κάθε πνευματική εκδήλωση, αποφάσισε να δγάλει περιοδικό, τα Κυπριακά Γράμματα, για να εξυπηρετήσει τους επόμενους σκοπούς:

α) Να περιμαζέψει κάτω από την ίδια στέγη τους Κύπριους εργάτες του λόγου για να τους δώσει έτσι την ευκαιρία να ρθούνε σ' άμεση επαφή μεταξύ τους και με τον τόπο τους, και να τους παρουσιάσει ομαδικά στον ελληνικό και τον άλλο διανοούμενο κόσμο.

β) Να παρουσιάσει την αληθινή κυπριακή τέχνη με την ίδια της τη γλώσσα και τα χαρακτηριστικά στοιχεία της.

γ) Να ενθαρρύνει κάθε αξιοπρόσεχτη λογοτεχνική προσπάθεια των νέων και γενικά να καλλιεργήσει και ν' ανυψώσει την πνευματική ζωή του τόπου.

δ) Να φιλοξενήσει εργασίες κάθε Έλληνα ή ξένου διανοούμενου που άμεσα ή έμμεσα ενδιαφέρουσε την Κύπρο.

ε) Να βοηθήσει, τέλος, υλικά — όσο θα είναι δυνατό — κάθε Κύπριο λογοτέχνη που θα είχε ανάγκη από τέτοια βοήθεια».

Εκεί που το περιοδικό α ό πολύ γωρίς δέχτηκε επίκριση από διάφορες πλευρές ήταν η δήθεν απροθυμία του να υποστηρίξει και προβάλει τους νέους. Ήδη μετά την κυκλοφορία του τρίτου τεύχους, σε χρονογράφημά του στην εφημερίδα Πάφος (26.10.1934) ο Περγάρης υπαινίσσεται κάτι τέτοιο. Το περιοδικό αισθάνεται την ανάγκη να επανέλθει αρκετές φορές σ' αυτό το θέμα και με πειστικά επιχειρήματα ν' απαντήσει, στηλιτεύοντας την προχειρότητα κι επιτήδευση στο γράψιμο πολλών νέων και συστήνοντας μελέτη σοβαρή και συστηματική και αυστηρή αυτοκριτική. Στο τεύχος αρ. 9, στην τακτική του στήλη Ζωή και Τέχνη, ο Κώ-

στας Προυσής σημειώνει:

«Το περιοδικό αυτό — που τον πυρήνα της δημιουργίας του τον αποτέλεσαν νέοι, και νέοι είναι οι περισσότεροι που ήρθανε συνεργάτες σ' αυτό, που στηρίζεται σε νέους και σε νέους κινείται, και που δεν μπορεί λοιπόν να κατηγορηθεί για μισονεισμό — φάνηκε επιφυλαχτικό να παρουσιάσει εντελώς νέα ονόματα, γιατί η δουλιά των περισσότερων είναι θιαστική και μέτρια».

Για να μελετήσει κανείς τη θέση του περιοδικού απέναντι στους νέους, αλλά και την εξέλιξη των ιδίων των νέων, που εμφανίζονται στο περιοδικό η στήλη της αλληλογραφίας είναι το καλύτερο μέσο. Υπάρχουν άτομα, ιδιαίτερα στα χρόνια μέχρι το 47 που διευθυντής του περιοδικού ήταν ο Προυσής, που απεγνωσμένα αναζητούν πρόσβαση στο περιοδικό κι επανέρχονται επανειλημμένα, αλλά κατ' εξακολούθηση απορρίπτονται. Άλλοι καταφέρνουν να περάσουν τη δοκιμασία και να πάρουν δικαιοματικά θέση στο περιοδικό και κατόπιν στη λογοτεχνία μας και στη φιλολογική επιστήμη. Κάποιοι άλλοι τα καταφέρνουν μετά πρώτην και δεύτεραν γουθεσίαν, ενώ άλλοι ευσπράττουν για την προχειρότητα και την επιτήδευσή τους μύδρους και σαρκασμούς. Να μερικά δείγματα από την αλληλογραφία, όπου φαίνεται η θέληση του περιοδικού, δηλαδή του Κώστα Προυσή, να βοηθήσει με συγκεκριμένες παρατηρήσεις και να συμβουλευσει με αγάπη όσους είχαν σοβαρότητα, αλλά και να παρατηρήσει με αυστηρότητα όσους έκρουαν τη θύρα του περιοδικού με ελαφρότητα.

κ. Φ. Ν.: Λόγια, λόγια κούφια τὸ πεζό σας «σκαλαθυρμάτιον», λόγια άμουσα τα «πεζοτράγουδά» σας, λόγια πεζότατα και κοινότοπα το «ποίημά» σας. Κι όμως έχετε τόση φιλοδοξία και παίρνετε τόσα μέτρα για να την εξασφαλίσετε! Φοβάστε τη στήλη της αλληλογραφίας, σαν ο διάβολος το θυμιάμα! ενώ από την άλλη κοντά σ' όνομά σας αποχτήσετε και ψευδώνυμο και τα χρησιμοποιείτε κατά βούληση! Μα αγαπητέ φίλε, πριν προνοήσετε για τις λεπτομέρειες αυτές έπρεπε να φροντίσετε να γράψετε κάτι άξιο ή τουλάχιστο υποφερτό. Αλλά είστε νέος κ' ίσως μπορέσετε να κάνετε κάτι με περισσότερη εργασία και λιγώτερη έπαρση. «Γνώθι σαυτόν» και «έπιμελοῦ, κοπίαιζε».

κ. Α. Παφ.: Μας συγκινεί η αυτογνωσία σας κ' η καλή σας διάθεση να δουλέψετε εντατικά κ' ευσυνείδητα και ν' ακούσετε τις κριτικές εισηγήσεις μας. Η «Ανθοδέσμη» είναι πολύ καλή προσπάθεια κι ας φαίνεται κάπως παρατραδηγμένη. Κάποια λάθη γλωσσικά πρέπει να τα προσέξετε, καθώς και μερικές άστοχες εκφράσεις. Στο άλλο πήρατε για θέμα τον τρελλό που είναι δύσκολο θέμα και σε πιο έμπειρα χέρια, όπως γενικά οι παθολογικοί τύποι. Τέτοιο θέμα χρειάζεται οξύτατη παρατήρηση και βαθιά γνώση της ανθρώπινης ψυχής, αλλά και δύναμη εκφραστική μεγάλη και τεχνικές ικανότητες πολλές, για να μη ξεπέσει ένας σε κοινοτοπίες και προχειρότητες. Ωστόσο, πιστεύουμε πως γρήγορα θα μας δώσετε καλύτερη και συνθετικώτερη εργασία, γιατί έχετε πολλές και καλές δυναμικότητες.

κ. Χ. Ι.: Γιατί δεν πηγαίνετε, παιδί μου, στο χωριό σας να γλυτώσουμε κι εμείς από τη «Νοσταλγία σας»; θάχετε και γάλα φρέσκο τώρα και θα μπορείτε να «ποκοφτήτε» μια χαρά!

Αναφέρω ενδεικτικά μερικούς νέους — ήταν νέοι όταν πρωτοπέρασαν το κατώφλι του περιοδικού. Αρχίζω μ' εκείνους που γεννήθηκαν μέσα στη δεκαετία του 1910, που είχαν δηλαδή πολύ λίγα χρόνια διαφορά από το διευθυντή του περιοδικού: Κώστας Μόντης (γεννήθηκε το 1914, εμφανίζεται σε ηλικία 25 χρόνων), Μάνος Κράλης (γεννήθηκε το 1914, εμφανίζεται σε ηλικία 21 χρόνων), Νίκος Βραχιμίης (1914, 22 χρόνων), Κύπρος Χρυσάνθης (1915, 19 χρόνων), Πάρις Λαγκάδης (1918, 21 χρόνων) και Φώτος Χατζησωτηρίου (1919, 25 χρόνων).

Απ' όσους γεννήθηκαν την επόμενη δεκαετία εντοπίζουμε τους: Νίκο Χατζηιωάννου Κουρρά (1922, 27 χρόνων), Αχιλλέα Πυλιώτη (1923, 20), Αντώνη Ηλιάκη (1924, 27), Νίκο Κονομή (1924, 18), Ιάκωβο Κυθρεώτη (1925, 20), Παντελή Μηχανικό (1926, 26), Κώστα Χατζησεφάνου (1926, 25), Κώστα Κύρρη (1927, 18), Ήθη Χατζηδημητρίου (1928, 23), Γιάννη Παπαδόπουλο (1928, 20), Κυριάκο Πλησή (1929, 20) και Σωφρόνη Σωφρονίου (1929, 20).

Τέλος, από τους γεννηθέντες τη δεκαετία του 30, επιστημαίνουμε τους: Θεοδόση Νικολάου (1930, 18), Χρύσανθο Κυπριανού (1931, 20), Παναγιώτη Περισιάνη (1932, 22), Ανδρέα Παστελλά (1932, 18), Ρένο Χριστοφίδη (Πέτρο Σόφα) (1933, 19), Μάκη Καλοζώη (1935, 16), Νίνο Μικελίδη (1936, 18) και Ανδρέα Χριστοφίδη (1937, 16).

Όταν αφορά τον άλλο στόχο, δηλαδή «να συμμαζέψει τους σκόρπιους Κύπριους εργάτες του λόγου σε μια κοινή προσπάθεια για την πνευματική ανύψωση του τόπου μας» νομίζω πως δεν έμεινε κανένας από τους καλύτερους λογοτέχνες μας και μελετητές έξω από το περιοδικό, με μόνη ίσως εξαίρεση το Δημήτρη Λιπέρτη. Κι όμως ήδη στο πρώτο τεύχος διαβάζουμε στην αλληλογραφία:

«κ. Δ. Λιπέρτη, Βάσα: Σας ευχαριστούμε για τα καλά σας λόγια και με μεγάλη μας χαρά θα δούμε τα τραγούδια σας». Όπως είναι γνωστό ο Λιπέρτης υπήρξε το κέντρο και το λάβαρο της ομάδας που εξέδιδε το περιοδικό Πάφος, που άρχισε την κυκλοφορία του το Σεπτέμβριο του 1935, ένα χρόνο δηλαδή μετά τα Κυπριακά Γράμματα.

Ανάμεσα στα δυο περιοδικά, τα πρώτα ιδίως χρόνια, υπήρχε ζωηρή αντίθεση, που εκδηλωνόταν με επικριτικά σχόλια της Πάφου που απέδιδαν στα Κυπριακά Γράμματα τάση για πνευματική δικτατορία, φατριασμό και μονοπώληση της πνευματικής ηγεσίας του τόπου, αλλά και με κονταρομαχίες Ιγνιάνου—Περνάρη σε διάφορες ευκαιρίες. Και τ' όνομα του Λιπέρτη κι όταν ζούσε, αλλά και μετά το θάνατό του, πολλές φορές αναμιγνυόταν στους φιλολογικούς αυτούς καθγάδες. Μερικοί από τον κύκλο της Πάφου που συνεργάστηκαν με τα Κυπριακά Γράμματα πριν από την ίδρυση της Πάφου (π.χ. Άντης Περνάρης, Λοΐζος Φιλίππου, Λευτέρης Γιαννίδης) επανέρχονται στα Κυπριακά Γράμματα μετά το σταμάτημα της Πάφου το 1947. Μαζί μ' αυτούς

κι ο Γεώργιος Μαρκίδης, που άρχισε τη συνεργασία του στα Κυπριακά Γράμματα το 1945.

Τα Κυπριακά Γράμματα είναι περιοδικό κυπριακό, φιλοδοξεί να συγκεντρώσει και προβάλλει τις νέες δυνάμεις — αυτό τονίζεται επανειλημμένα — αλλά δεν κλείει εντελώς τις πόρτες σ' άλλες φωνές. Στα πρώτα 11 τεύχη η συνεργασία ανήκει αποκλειστικά σε Κυπρίους και μόλις στο δωδέκατο τεύχος φιλοξενείται μελέτη του Βασιλείου Τατάκη πάνω σε κυπριακό θέμα, τον Ζήνωνα τον Κιτιέα. Ας μην ξεχνούμε όμως πως ο Τατάκης εργάστηκε στην Κύπρο, συνδέοταν με την ομάδα της Αθήνας και είχε μαθητές και φίλους αγαπημένους στην Κύπρο. Σχεδόν Κύπριος — τουλάχιστο στις καρδιές πολλών μαθητών και συνεργατών του — ήταν κι ο Συκουτρός που στο τεύχος 14—16 δημοσιεύει μελέτη για τους «Ιχθυευτάς» του Σοφοκλή κι ο Κωνσταντίνος Αμμαντος που γράφει στο τεύχος αρ. 21—24 για τον Κύπριο Πατριάρχη Ιωάννη τον Ελεήμονα.

Στον πρώτο τόμο του περιοδικού, εκτός από τους προαναφερθέντες, που χειρίζονται βασικά θέματα σχετιζόμενα με την Κύπρο, συνεργάζεται ο Πέτρος Βλαστός για τους γνωστούς ειδικούς λόγους κι ο Νικόλαος Τωμαδάκης, που γράφει για το Βιζυητό, θέμα που ενδιαφέρει την Κύπρο.

Τούτη η στάση ήταν σύμφωνη με τον άλλο στόχο του περιοδικού να «φιλοξενήσει εργασίες κάθε Έλληνα ή ξένου διανοούμενου που άμεσα ή έμμεσα ενδιαφέρει την Κύπρο». Κατά την περίοδο που το περιοδικό διευθύνεται από τον Προυσή η λογοτεχνική συνεργασία Ελλάδιτών είναι περιορισμένη και περιλαμβάνει αναγνωρισμένα ονόματα, πάντα σύμφωνα με τις προδιαγραφές του περιοδικού. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, όπως ήταν φυσικό, λείπουν εντελώς — μόνο μερικοί Αιγυπτιώτες εμφανίζονται — για να επανέλθουν σε ευρύτερη κλίμακα μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, γιατί σύμφωνα με τους αναπρασαρμισθέντες στόχους του περιοδικού έπρεπε να ανοιχθούν ακόμη περισσότερο οι πύλες του περιοδικού.

Οι συνθήκες, όπως τις διαγράψαμε στην αρχή της εισήγησής μας, προοιώνιζαν δύσκολη ζωή για ένα περιοδικό των στόχων και των οραματισμών των Κυπριακών Γράμματων τουλάχιστο στα πρώτα του θήματα. Και πραγματικά μόνο ο ενθουσιασμός, το μεράκι, το ένθεο πάθος των πρωτεργατών του κράτησαν γρηγορούσα την πνευματική αυτή έπαλξη.

Σ' αυτό το σημείο ο δίκαιος έπαινος για το σημαντικό αυτό φαινόμενο της πνευματικής μας ζωής πρέπει να εξειδικευτεί στους πρωτεργάτες του και πρώτα και κύρια στον Κώστα Προυσή. Είναι γνωστό πως στο δικό μας χώρο κάποιες προσπάθειες που ξεκινούν ομαδικές, με ενθουσιασμούς κι υποσχέσεις, γίνονται με την πάροδο του χρόνου μέρμυρα και μόχθος και αγωνία όλο και πιο λίγων. Κάτι τέτοιο θα πρέπει να συνέβη και με τα Κυπριακά Γράμματα, που πέρασαν μέσα από αρκετές δυσχέρειες.

Το περιοδικό άρχισε ως δεκαπενθήμερο κι ως τέτοιο παράμεινε για ένα χρόνο. Συνέχισε ως μηνιαίο, από τον Οκτώβρη του 1935 μέχρι τον Ιούλιο του 1937, οπότε διάκοψε την έκδοσή του μέχρι το Μάη του 1939. Επανεδόθη κιόλας ως μηνιαίο μέχρι τον Οκτώβρη του 1941 κι ύστερα έγινε διμηνιαίο μέχρι το Δεκέμβρη

του 1947. Από τότε και μέχρι το τέλος παρέμεινε μηνιαίο.

Από την αρχή ίσαμε το 1947 το βάρος έπεφτε άπάνω στους νεανικούς ώμους του Κώστα Προυσή, που όταν ανάλαβε τη διεύθυνση του περιοδικού στα 1934 ήταν μόνο 23 χρόνων. Σ' όλο αυτό το διάστημα, για 150 ολόκληρα τεύχη, είχε την ευθύνη για τις συνδρομές, την παρακολούθηση της αλληλογραφίας, τη μελέτη των συνεργασιών και την επιλογή της ύλης, την επιθεώρηση του τύπου, τα νέα βιβλία, τις διορθώσεις και τόσα άλλα ακόμη. Και κοντά σ' αυτά και την καθάρá δημιουργική του συμβολή, που σ' όλη τη ζωή του περισβικού συμποσούται σε 600 περίπου σελίδες. Σημειώματα στη στήλη του Ζωή και Τέχνη, όπου προβάλλονται οι θέσεις του περιοδικού, δίνονται οι κατευθύνσεις και συζητούνται πνευματικοί προβληματισμοί που απασχολούσαν ή έπρεπε ν' απασχολούν το χώρο μας και το Έθνος μας, βιβλιοκρισίες, μελέτες και διηγήματα ακόμη, με τα ψευδώνυμα Κώστας Μάγυστρος και Ε. Κ. Ιακωβίδης. Απλώς ως ένα μικρό δείγμα δίνουμε ένα απόσπασμα από το πρώτο του σημείωμα στο πρώτο τεύχος με τίτλο "Couleur locale".

«Πιστεύω πως για να μπορέσουμε να κάνουμε έργα βιώσιμα, χρειάζεται ν' αρχίσουμε από τη βαθύτερη γνώση του πραγματικού εαυτού μας, να στηρίξουμε πάνω σ' αυτόν το οικοδομικό μας υλικό, που θα το μαζέψουμε απ' όπου βρούμε πιο βολικά. Μονάχα όσοι από τους τεχνίτες μας — για να περιοριστώ σ' αυτούς — γνώρισαν γερά ή νιώσανε με τη διαίσθηση τον τοπικό μας χαρακτήρα, μπορέσανε να δώσουν έργα πάνω από το μέτριο, κάποτε αριστουργηματικά. Αναφέρω δυο ονόματα, το Νίκο Νικολαΐδη και το Δημήτρη Λιπέρη...».

Πιστεύουμε ότι οι απόψεις αυτές του Προυσή, διατυπωμένες πριν 50 χρόνια ήταν πρωτοποριακές και διατηρούν ακόμη την αλήθεια τους. Οι ιδέες του είναι από μια άλλη άποψη απαύγασμα του δημοτικιστικού πνεύματος, με την έννοια ότι εξέφραζαν την ανάγκη για ανίχνευση της ιδιοσυστασίας μας χωρίς επιτήδευση και μανιερισμό. Έχουν οι γραμμές αυτές με την αλήθεια και ειλικρίνεια τους αποκαλυπτικό μεγαλείο.

Η στενότητα χρόνου δεν μου επιτρέπει να σταθώ αναλυτικά στις υπεύθυνες και τεκμηριωμένες μελέτες του πάνω σε θέματα κυπριακής και ευρύτερης νεοελληνικής λογοτεχνίας, τη λαϊκή παράδοση, τη δημοτική γλώσσα και την κλασική φιλολογία, δεν μπορώ όμως να μη μνημονεύσω έστω και επιτοχάδην τη συμβολή του στην κριτική παρουσίαση των βιβλίων. Με βαθύτατη γνώση, κριτική οξύτητα, αντικειμενικότητα και πάθος για την αλήθεια κρίνει 293 συνολικά βιβλία. (68 κυπριακά, 200 ελληνικά, 25 ξένα) ή 42% των όσων κρίθηκαν στο περιοδικό, περισσότερα δηλαδή απ' όσα όλοι μαζί οι άλλοι 59 συνεργάτες του περιοδικού σ' αυτό τον τομέα (εκτός του Ιντιάνου και Κραυδιώτη).

Η σεμνότητα, το ήθος, η εργατικότητα κι η πίστη του Προυσή στους ωραίους αγώνες — χαρακτηριστική η κατακλείδα πολλών σημειωμάτων του «Όσοι πιστοί» — σφράγιζαν έντονα τις σελίδες του περιοδικού, το οποίο πολύ νωρίς αναγνωρίστηκε από κορυφαίους ανθρώπους των ελληνικών γραμμάτων και με τη συμπλήρωση δεκαετίας βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών.

Σημαντικότεατος κριτικός, μελετητής, ερευνητής και μεταφραστής και ποιητής όχι τυχαίος ο Αντώνης Ιντιάνος καλύπτει κυριαρχικά με την πληθωρική, γόνιμη και ποιητικά υψηλή παρουσία του τους πρώτους έξι τόμους του περιοδικού, για να περιοριστεί σε μεταγενέστερα τεύχη σ' ελάχιστες συνεργασίες. Για να φανεί η πυκνότητα και ποσότητα της συνεργασίας του, επώνυμης και ψευδώνυμης, τα έξι αυτά χρόνια σημειώνουμε πως η κατάθεση του στα Κυπριακά Γράμματα ξεπερνά τις 500 σελίδες. Από τους πρωτεργάτες του περιοδικού ο Ιντιάνος ήταν ο πιο ώριμος — ήταν στο ξεκίνημά τους 34 χρόνων — κι με μεγαλύτερη πείρα και προσφορά στα καλλιτεχνικά πράγματα του τόπου. Είχε θητεύσει ήδη με επιτυχία στην Ήχώ της Κύπρου του Μελέτη Νικολαΐδη και κυρίως στο λεμεσιανό περιοδικό Άδύγη κι έγινε γνωστός στους πνευματικούς κύκλους ως ο πλήρεια κατατοπισμένος στα θέματα με τα οποία καταπιανόταν, που δεν ανεχόταν τις μετριότητες και που είχε πάντα ακουσιμένα τα σπαθιά του για μάχες. Τι να πρωτοαναφέρει κανείς; Τις μελέτες του για το Βιζυηνό, το Νίκο Κατζηγαδριήλ και το Λιπέρτη, τις πρωτοποριακές έρευνές του για τους ποιητάρηδες, τις αναζητήσεις του για μορφές και θέματα της πρώιμης νεώτερης Γραμματείας μας, τις ιστορικές του μελέτες, τις βιβλιογραφίες, τις θαυμάσιες μεταφράσεις του, συνοδευμένες πάντα με κατατοπιστικά σημειώματα, ή τα ποιήματά του και τα χαρακτηριστικά πεζογράφοδα στην κυπριακή διάλεκτο;

Ο ποιητής και διηγηματογράφος Νίκος Κρανιδιώτης που έχει και πλούσια συγγραφική συνεισφορά στο περιοδικό (κάπου 520 σελίδες σε ποιήματα, διηγήματα, σημειώματα, βιβλιοκρισίες και μελέτες) αναλαμβάνει την αποκλειστική ευθύνη για το περιοδικό, μετά την αποχώρηση του Προυσή και τη μετάβασή του στην Αμερική, ίσαμε το τέλος του περιοδικού, δηλαδή για 100 περίπου τεύχη.

Σ' αυτό το διάστημα κατάρφερε να σταθεροποιήσει την έκδοσή του, να ξεπεράσει απ' ό,τι φαίνεται τις σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες — που προηγουμένως το παρακολουθούσαν εφιαλτικά — με αύξηση των συνδρομών και των διαφημίσεων.

Πρακτάρουσει λογοτεχνικούς διαγωνισμούς για νέους, παρέχει πιο εύκολα τις αυξημένες σελίδες του κι ευρύνει τον κύκλο των συνεργατών, μερικοί από τους οποίους κρατούν μόνιμες στήλες.

Ο Φρίξος Βράχας αναλαμβάνει τη στήλη που πριν κρατούσε ο Προυσής, ο Χριστόδουλος Παπαχρυσστόμου γράφει χρονογράφημα, ο Χάρης Γαβριηλίδης κι η Λούλα Ιερωνυμίδου παρακολουθούν συστηματικά την καλλιτεχνική κίνηση στην Ελλάδα, η Μαργαρίτα Δαλιμάτη στην Ιταλία κι ο Γιώργος Πράτσικας στη Γαλλία. Από τους παλιούς συνεργάτες ο Τάκης Φραγκούδης γράφει καλλιτεχνικές ειδήσεις, ιδιαίτερα εικαστικές, από την Αθήνα. Ακόμη στο δέκατο όγδοο χρόνο, καθιερώνεται η δημοσίευση φωτογραφιών με πίνακες Κυπρίων ζωγράφων κι αρχίζει να δημοσιεύεται σε παράρτημα η Στιχουργική του Νίκου Χιονίδη.

Το περιοδικό μοιάζει τώρα σαν κατασταλαγμένο, νοικοκυρεμένο και σίγουρο, κάπως συμβατικό, αν μου επιτρέπεται, ο χαρακτηρισμός. Η γλώσσα του είναι πιο συντηρητική. Υπάρχουν παραδείγματα συνεργατών από τους πιο παλιούς και σημαντικούς, όπως ο Κ. Σπυριδάκης, και ο Θ. Σοφκλέους, που, ενώ γράφουν σε

δημοτική μελέτες τους στην πρώτη περίοδο του περιοδικού, δημοσιεύουν κείμενα τώρα κάπου - κάπου στην καθαρεύουσα. Νοσταλγεί κανείς την επαναστατικότητα, γιατί όχι και την επιθετικότητα των πρώτων καιρών και το τσουχερό ακόμη εκείνο σχόλιο της αλληλογραφίας. Λέπει ακόμη πάλι η τόσο χρήσιμη επιθεώρηση του τύπου.

Η ζωή του περιοδικού κλείνει με το τεύχος 247—252, που εκδίδεται με τη συμπλήρωση είκοσι χρόνων ζωής κι είναι αφιερωμένο στην ελληνικότητα της Κύπρου. Το τεύχος, σε 264 σελίδες, περιλαμβάνει μελετήματα, όπου με βάση ιστορικά, αρχαιολογικά, γλωσσολογικά, φιλοσοφικά και λαογραφικά τεκμήρια αποδεικνύεται η ελληνικότητα της Κύπρου.

Ευδυνά τεύχη το περιοδικό αφιέρωσε σε διάφορα άλλα θέματα. Το πρώτο είναι αφιερωμένο στον Κωστή Παλαμά και χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο με τον τίτλο «Ο Παλαμάς κι η Κύπρος» περιλαμβάνονται κείμενα του εθνικού ποιητή (ποιήματα, επιστολές, χρονογραφήματα και άλλα) για την Κύπρο. Στο δεύτερο μέρος «Η Κύπρος κι ο Παλαμάς» κωδικοποιούνται ποιήματα, μελέτες και άρθρα για τον Παλαμά που είχαν δημοσιευθεί από Κυπρίους σε άλλα έντυπα προηγουμένως. Τέλος, στο τρίτο μέρος με τίτλο «Τα 50 χρόνια του ποιητή» περιλαμβάνονται ειδικές μελέτες για τον Παλαμά και κυπριακή παλαμική διδλιγογραφία. Η αφιέρωση του τεύχους αυτού δεν ήταν όμως η μόνη προσφορά του περιοδικού στον Παλαμά. Όταν η Νέα Έστία άνοιξε έρανο για την ανέγερση προτομής του, τα Κυπριακά Γράμματα φρόντισαν και καταστήσαμε παγκύπρια Επιτροπή που οργάνωσε έρανο και εδώ.

Το δεύτερο αφιερωματικό τεύχος είναι το ποιητικό. Σ' αυτό δημοσιεύονται αποσπάσματα των μεσαιωνικών Κυπριακών ερωτικών ποιημάτων, δημοτικά και ποιήματα των πιο γνωστών ποιητών μας. Στη συνέχεια το περιοδικό αφιέρωσε ειδικά τεύχη στο Βασίλη Μιχαηλίδη, στον Ελληνικό Εθνικό Αγώνα, στα 50 χρόνια του Παγκύπριου Γυμνασίου, στα δεκάχρονα του ίδιου του περιοδικού, στο Φεραίο και Κοραή και στον Άγγελο Σημηριώτη. Αφιέρωσαν ακόμη ειδικές σελίδες στο μεγάλο λογοτέχνη της Κύπρου Νέκο Νικολαΐδη.

Δεν είναι εύκολο, βέβαια, στη διαπραγματεύση ενός τέτοιου θέματος με τη μορφή μιας εισήγησης, ενός θέματος που από μόνο του σηκώνει ολόκληρη μονογραφία, να φωτιστούν όλες οι πτυχές, να αναφερθούν όλοι οι συντελεστές, να μνημονευθούν όλοι οι μικροί και μεγάλοι συνεργάτες. Θα ήταν όμως ουσιαστική παράλειψη αν δεν γινόταν μνεία έστω και απλά ονομαστική του Ξενοφώντα Φαρμακίδη, Αντώνη Κλόκαρη, Γεωργίου Παπαχαραλάμπους, Κυριάκου Χατζηγιώαννου, Κώστα Πιλαδάκη, κυρίως γιατί καταπιώστηκαν με λαογραφικά και γλωσσολογικά θέματα, για τα οποία το περιοδικό έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον ήδη στις προγραμματικές του δηλώσεις.

Και τελευταίος, αλλ' όχι ελάχιστος, πρέπει να επαινεθεί δημόσια ο Θωμάς Κυριακίδης, ο ταπεινός τυπογράφος των Κυπριακών Γραμμάτων, στον οποίο, όπως, με συγκινητική πραγματικά ευγνωμοσύνη, πολλές φορές έχει πει και γράψει ο Κώστας Προυσής, πολλά οφείλουν.

Το περιοδικό, του οποίου σήμερα γιορτάζουμε τα 50 χρόνια από την πρώτη εμφάνιση, πρόσφερε εκφραστικό όργανο στους Κύπριους λογογράφους που πολύ το είχαν στερηθεί. Την εποχή εκείνη, από τους παλιούς δημιουργούς άλλοι είχαν σιγήσει κι άλλοι είχαν φύγει μακριά, κι επομένως η δημιουργία τους έμενε άγνωστη στον τόπο κι ασύγδυτη μ' αυτόν. Οι νέοι δεν είχαν καθοδήγηση ούτε ενθάρρυνση εκτός από τις φιλολογικές στήλες των εφημερίδων μας. Κι αυτές, βέβαια, δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τους πιο απαιτητικούς από τους αναγνώστες και τους δημιουργούς. Όσοι εξακολούθουσαν να γράφουν δεν εύρισκαν όργανο να εκφραστούν, με αποτέλεσμα να στεγνώνει με την πάροδο του χρόνου το ενδιαφέρον κι ο ενθουσιασμός. Κι ήρθαν τα Κυπριακά Γράμματα να ξαναφτερώσουν τον ενθουσιασμό.

Στα είκοσι χρόνια της ζωής του το περιοδικό πραγμάτωσε ικανοποιητικά τους στόχους, που από την πρώτη στιγμή έθεσε, και συντέλεσε, ενόσω ζούσε, στη δημιουργία κι άλλων οργανωμένων πνευματικών εκδηλώσεων. Όπως πολύ ορθά επισημαίνει ο Προυσής, τόσο η «Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών» όσο και ο «Ελληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου» υπήρξαν γέννημα των συνθηκών, στη δημιουργία των οποίων συνέβαλαν και τα Κυπριακά Γράμματα.

Ποτέ τα Κυπριακά Γράμματα δεν έδωσαν την εντύπωση είτε με τη στάση τους ή με την ποιότητά τους ότι ήταν ένα επαρχιακό περιοδικό της σειράς. Εκδιδόταν βέβαια μακριά από το κέντρο, σ' ένα νησί, στην περιφέρεια. Το νησί ήταν μάλιστα έξω από την ελληνική επικράτεια και υπό κατοχήν αγγλική. Το περιοδικό στηριζόταν στις ντόπιες δυνάμεις, πρόσβαλλε κυρίως τις ντόπιες δυνάμεις, αλλ' είχε τις κεραίες ευαίσθητες, στραμμένες στον Ελληνικό κυρίως, αλλά και τον ευρύτερο Ευρωπαϊκό χώρο. Αυτά τα στοιχεία το έκαναν να έχει δυναμισμό και γνησιότητα, που, συνδυασμένα με γνώση, προδοληγματισμό και οραματισμό, του έδιναν βάρος και κύρος.

Από τότε που έκλεισαν τα Κυπριακά Γράμματα έχουν περάσει κοντά 30 χρόνια. Σ' αυτό το χρονικό διάστημα η Κύπρος πέρασε από ελλιάμψεις και καταπτώσεις, γνώρισε την υλομανούσα ευδαιμονία, αλλά και τραυματικές εμπειρίες, ταρακουνήθηκε από κλυδωνισμούς και οδυνηρές μεταπτώσεις. Τώρα, όπως πάντα στις δύσκολες ώρες, αναζητούμε στηρίγματα παντού, αλλά πρώτα και στερεότερα στις ρίζες μας, στην ίδια την ταυτότητά μας.

Αν βρυσχόμαστε απόψε εδώ και μνημονεύουμε τα Κυπριακά Γράμματα δεν είναι μόνο γιατί συμπληρώθηκαν 50 χρόνια από την ίδρυσή τους και γιατί έτυχε τούτο τον καιρό να βρίσκεται κοντά μας, πατέρας πνευματικός, πολύ σεβαστός, ο Κώστας Προυσής, αλλά και γιατί νιώθουμε πως τα Κυπριακά Γράμματα μας αφορούν, πρέπει να αφορούν όλους που ενδιαφέρονται για τα ωραία έργα. Κι υπήρξε αλήθεια έργο ωραίο το πνευματικό αυτό δημιούργημα. Εκπλήρωσε τους στόχους του με σοβαρότητα, εντιμότητα κι άκρα συνέπεια και ζει μέσα στην πνευματική μας ζωή, που αρδεύεται κατά τρόπο μυστικό με τα νάματα της παράδοσης.

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

ΤΟ ΣΚΕΠΤΙΚΟ ΤΗΣ ΕΠΙΔΟΣΕΩΣ ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΥ
ΤΙΜΗΤΙΚΟΥ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟΥΣ ΠΡΩΤΕΡΓΑΤΕΣ
ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» 1934—1956

Τὸ Δ.Σ. τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου (Ε.Π.Ο.Κ.) ἀποφά-
σισε ὁμόφωνα σὲ τακτικὴ τοῦ συνεδρία καὶ τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» νὰ
τιμῆσουν τοὺς πρωτεργάτες τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Γράμματα» (1934—1956)
κ. Κώστα Προυσῆ, κ. Νίκο Κραυνδιώτη καὶ μ. Ἀντώνη Ἰγνατίου, ἀπονέμοντας σ'
αὐτοὺς εἰδικὸ ἀναμνηστικὸ δίπλωμα.

Συμπληρώνονται φέτος πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἔδρυσή, ἔκδοσή καὶ κυκλοφο-
ρία τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Γράμματα». Ἡ πνευματικὴ καὶ ἐθνικὴ προσφορὰ
τοῦ ἐκτιμῆθηκε ὄχι μόνον στὰ στενὰ ὄρια τοῦ νησιοῦ μας ἀλλὰ καὶ τιμῆθηκε ἀπὸ
τὸ ἀνώτατο πνευματικὸ ἔδρυμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, μὲ χρυσὸ
μετάλλιο στὰ 1946.

Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς κυκλοφορίας τοῦ — γιὰ πάνω ἀπὸ δυὸ δεκαετίες —
τὸ περιοδικὸ κατάρθωσε νὰ συγκεντρῶναι κάθε φορὰ στὶς στήλες τοῦ τὸν ἀνθὸ τῆς
πνευματικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς καὶ νὰ καθοδηγεῖ μὲ τὶς θέσεις τοῦ τὴν
ἐθνικὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων τοῦ νησιοῦ. Ταυτόχρονα μὲ τὴν τακτικὴ ἔκδοσή
τοῦ ἔκανε ζωντανὴ τὴν πνευματικὴ καὶ ἐθνικὴ παρουσία τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνι-
σμοῦ καὶ ἔδινε καθημερινὰ τὴ μάχη γιὰ τὴν καταξίωση καὶ τὸ σεβασμὸ τῆς ἐλευ-
θερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ πνεύματος, προβάλλοντας τὶς γνήσιες ἀξίες τῶν
ἀνθρώπων τοῦ τόπου καὶ τῶν ἔργων τοῦ πολιτισμοῦ τους, μὲ μιὰ παρρησία ποῦ
προκαλοῦσε θαυμασμὸ καὶ ἀπορία σὲ δικούς καὶ ξένους. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο πέτυχε
τὸ περιοδικὸ νὰ νῆαι ὁ καθρέφτης ὄχι μόνον τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ νησιοῦ,
ἀλλὰ καὶ τ' ἀληθινοῦ μας νεοελληνικοῦ προσώπου.

Ὅλ' αὐτὰ μεγιστοποιοῦνται ὅταν ἀναλογιστεῖ κάποιος τοὺς δύσκολους ἐκεί-
νους καιροὺς, τοὺς γεμάτους μὲ οἰκονομικὲς δυσχέρειες, κοινωνικὴ ἀνισορροπία, ἀ-
γελεύθερο ἀποικιακὸ πνεῦμα καὶ καχυποψία ποικίλων ἐπιπέδων. Πρωτοπόροι ὑπῆρ-
ξαν οἱ ἱδρυτὲς τοῦ περιοδικοῦ καὶ ἔγιναν ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ξεδιπλωθοῦν παράλλη-
λα, μέσα στὸ ἴδιο οὐσιαστικὸ πνεῦμα πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς προσφορᾶς, καὶ οἱ
σοβαρὲς ἐπιστημονικὲς καὶ λογοτεχνικὲς ἀνάζητήσεις τοῦ τόπου, ποῦ ἐξακολουθοῦν
μέχρι καὶ σήμερα νὰ δίνουν ζωντανὰ καὶ ἐποικοδομητικὰ τὸ παρὸν τους στὴν ἐθνι-
κὴ καὶ πολιτιστικὴ μας παραγωγὴ καὶ δημιουργία. Ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ποῦ ἔχουν
τὴν πνευματικὴ εὐφορία καὶ ἀγαλλίαση νὰ χαίρονται τὴ συνέχεια τοῦ ἐξαιρετικοῦ
ἔργου τους καὶ νὰ συνειδητοποιοῦν μὲ μοναδικὴ σοφία καὶ γνώση ἀντίστροφα —
ἀπὸ τὸ σήμερα ξεκινώντας καὶ φθάνοντας μέχρι καὶ τὸ 1934 — τὸ μέγεθος τῆς
τεράστιας προσφορᾶς τους.

Δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη ἐκανοποίηση ἀπὸ τὴ συνειδητοποίηση τῆς ἐπιτέλε-
σης τοῦ καθήκοντος. Ἡ ἀναγνώριση ἀπὸ τοὺς ἄλλους εἶναι ψυχικὴ ἀνάγκη τῶν
ἄλλων ποῦ μετᾶ τὴν ἴδιά τους τὴν ἀξιωσύνη. Ὁ Ε.Π.Ο.Κ. καὶ ἡ «Πνευματικὴ
Κύπρος» τιμοῦν σήμερα συνειδητὰ ὅσους χαίρονται ἀπὸ μόνου τους, μὲ αὐτάρκεια,
μὲ τὴ συνειδησή τους ἡσυχῆ πῶς ἔχουν πράξει τὸ καλὸ στὸν τόπο, τοὺς μακαρι-
ζοῦν καὶ τοὺς εὐγνωμοῦν. Εὐχαριστῶ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΗ

Η ωραία αυτή συγκέντρωση μου φέρνει στο νου το ποίημα του Παλαμά, «Ρόδου Μοσκοβόλημα»:

«Εφέτος άγρια μ' έδειρεν η θαρυχειμωνιά,
που μ' έπιασε χωρίς φωτιά κι μ' ήβρε χωρίς νιάτα,
κι ώρα την ώρα πρόσμενα να σωριστώ βαριά
στη χιονισμένη στράτα.

Μα χτες καθώς με θάρρεψε το γέλιο του Μαρτιού
και τράθηξα να ξαναδρώ τ' αρχαία τα μοναπάτια,
στο πρώτο μοσκοβόλημα ενός ρόδου μακρινού
μου δάκρυσαν τα μάτια».

Ευχαριστώ θερμότατα τον «Ελληνικό Πνευματικό Όμιλο Κύπρου» και την «Πνευματική Κύπρο» που οργάνωσαν τη σεμνή αυτή συγκέντρωση και την απονομή των τιμητικών διπλωμάτων. Η ευγενική παρουσία σας και τα θερμά λόγια σας είναι το μυρωμένο και ζωογόνο μοσκοβόλημα που με περιβάλλει απόψε ευχάριστα. Και γιώθω σαν ξαναγιωμένος με την αγάπη που μου δείχνετε. Με φέρετε πίσω σέ χρόνια νεανικά, γεμάτα τόλμη και ελπίδες, όνειρα και υψηλές ιδεολογίες, προσπάθειες και ενθουσιασμούς, αλλά και γεμάτα θυσίες και πόνους, δυσχέρειες και καταδιώξεις. Στα πενήντα χρόνια που πέρασαν έπειτα από το πρώτο ξεκίνημα, δεν υποστειλάμε τη σημαία. Η Κυπριακή Γενεά του Τριάντα έμεινε στις επάλξεις, φρουρός και εργάτης της Ιδέας: της εκπαιδευτικής και πνευματικής και καλλιτεχνικής καλλιέργειας της Κύπρου, και παράλληλα, της εθνικής αποκατάστασης και λύτρωσης.

Η τιμή που απόψε απονέμετε στα «Κυπριακά Γράμματα» δεν ανήκει μόνο σε μένα, αλλά και στους άλλους πρωτεργάτες και σ' άλλους τους συνεργάτες του περιοδικού, — καλύτερα: σ' όλη την Ελληνική Κύπρο που για ευκοσμού τόσα χρόνια έζησε τα «Κυπριακά Γράμματα». Παρακαλώ όμως να μου επιτρέψετε να κάνω ιδιαίτερη μνεία του εξαιρετικού σκείνου πνευματικού ανθρώπου, του Αντώνη Ιγναίου, που ήταν ο θεμέλιος λίθος του περιοδικού, στήριγμα και καύχημά του. Να θυμηθούμε πρέπει: απ' όσους μας έφυγαν και το Νίκο Νικολαΐδη, το Γλαύκο Αλιθέρη, τη Μαρία Ρουσιά, τον Τεύκρο Ανθία, το Θεόδωρο Πιερίδη, κι άλλους, που πάντα στάθηκαν και οι συνεργάτες του. Επίσης μνεία πρέπει να κάνω του φίλου μου ποιητή Νίκου Κρανιδιώτη, που μ' επιτυχία διεύθυνε το περιοδικό κατά τη δεύτερη περίοδό του. Και δέβαια δεν ξεχνώ τον αγαπητό μου Θωμά Κυριακίδη, το λαμπρό τυπογράφο που δοθήσε και κράτησε την έκδοση του περιοδικού με στοργή και

καλοσύνη, με την ανοχή και την κατανόησή του. Κι όπως κι άλλοτε είπα, πιστεύω πως ο πνευματικός κόσμος της Κύπρου οφείλει πολλά στο Θωμά Κυριακίδη.

Τα «Κυπριακά Γράμματα» δημιούργησαν παράδοση και άνοιξαν το δρόμο για νέες πνευματικές προσπάθειες που ως σήμερα δρουν άξια και αποτελεσματικά και πρωτοστατούν στην πνευματική και επιστημονική ζωή του τόπου. Θετικά — ίσως και αρνητικά — η επίδραση του περιοδικού ήταν ζωτικής σημασίας ιδιαίτερα για την καλλιέργεια και ανάπτυξη της κυπριακής λογοτεχνίας και της παιδείας με πνεύμα ελεύθερο και τολμηρό, με πραγματική στοργή και κατανόηση. Σ' όλη την κίνηση αυτή φαίνεται ότι κάτι πρόσφερα κ' εγώ.

Έκανα πάντα και κάνω για τα γράμματα ό,τι μπορώ με τις λίγες δυνάμεις που έχω. Ευτύχησα να βρω κατανόηση και να έχω καλή απόδοση στην εκπαιδευτική μου εργασία και στις άλλες πνευματικές και κοινωνικές δραστηριότητές μου. Τα πνευματικά μου παιδιά ιδιαίτερα, οι εκατοντάδες μαθητές και μαθήτρες μου, ηγετικά στελέχη σήμερα στην κοινωνία σ' όλες τις εκδηλώσεις της ζωής, με κάνουν να υπερηφανεύομαι για τις επιτυχίες των σ' όλα τα πεδία, επιστημονικά, πολιτικά, πνευματικά, εκπαιδευτικά, λογοτεχνικά, δημοσιογραφικά, οικονομικά. Είναι πραγματική ικανοποίηση για το δάσκαλο να βλέπει πως οι μόχθοι του έχουν καρποφορήσει τόσο πλούσια.

Η μικρή συμβολή μου στην ομαδική προσπάθεια του περιοδικού «Κυπριακά Γράμματα» και η ενεργός συμμετοχή μου σ' άλλες πνευματικές και πολιτιστικές ενέργειες στην Κύπρο, στην Αθήνα και στην Αμερική, με χαροποιούν που δεν πήγαν χαμένες. Φαίνεται ότι είχαν αποφασιστική και κατευθυντήρια σημασία. Έτσι τουλάχιστο μου λένε τώρα όλοι οι αρμόδιοι...

Η αγάπη, η εκτίμηση και η αναγνώριση με τις οποίες συχνά με περιβάλλει ο Ελληνικός κόσμος, ο Κυπριακός Ελληνισμός τώρα ιδιαίτερα, με ενισχύουν για να συνεχίσω με πίστη κ' ενθουσιασμό το έργο μου. Γι' αυτό και σας ευχαριστώ όλους και όλες ιδιαίτερα που απόψε με την παρουσία σας ειδώ και με τα ευγενικά σας λόγια, μου απευθύνετε δημόσια και επικυρώνετε μια παλιά εντολή για μένα, για μια αποστολή που πάντα έβαλα σκοπό στη ζωή μου, τούτη τη σωκρατική εντολή: «Μου σικὴν ποίει και ἐργάζου», που την ερμηνεύω ελεύθερα: «Να ασχολείσαι σοβαρά με τις τέχνες, τα γράμματα και τις επιστήμες, και να εργάζεσαι τίμια και παραγωγικά για την πρόοδο και την ευτυχία του ανθρώπου, της κοινωνίας, του Ελληνισμού». Αυτή τη βαριά αλλά τιμητική για μένα εντολή σας την αποδέχομαι, και υπόσχομαι, με τη βοήθεια του Θεού και με την αγάπη σας, να την πραγματοποιήσω. Και ξέρετε ότι πάντα προσπαθώ να κρατώ τις πνευματικές υποσχέσεις μου.

Οι αδελφές μου κ' εγώ σας ευχαριστούμε θερμά.

ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΠΡΟΥΣΗΣ

Σημείωση: Οι εκτιμήσεις θα δημοσιευτούν στη «Φιλολογική Κύπρο».

Internationally acknowledged
to be the finest King Size cigarette
in the world

dunhill
London Paris New York

THE MOST DISTINGUISHED TOBACCO HOUSE IN THE WORLD

Προειδοποίηση Υπουργείου Υγείας: Το κάπνισμα μπορεί να βλάψει την υγεία σας

ΜΠΥΡΑ ΚΕΟ

η μπύρα σας... ΚΕΟ

